

ства бібліофілів у Львові, друкував розвідки про давніх львівських книгарів і середньовічні міські бібліотеки в часописі товариства „Українська книга”. Чимало статей присвятив першодрукарю Івану Федоровичу, давнім папірням, екслібрисам відомих науковців, митців, громадських і церковних діячів. Намагався узагальнити досвід функціонування українських і зарубіжних бібліотек¹⁴.

Після приєднання краю до УРСР керував Львівським відділом Інституту історії України АН УРСР (діяв у Онуфріївському монастирі ЧСВВ), очолив кафедру історії України Львівського університету, ректором якого призначили наддніпрянця Михайла Марченка. У квітні 1941 р. на підставі друкованих праць йому надали ступінь доктора історичних наук і звання професора. Не без впливу І. Крип'якевича київський історик невдовзі написав підручник „Українська історіографія”, який не втратив своєї наукової вартості й нині. На жаль, Івану Петровичу так і не вдалося сформувати повноцінної кафедри історії України, яка складалася із двох—трьох викладачів і лаборанта (інші кафедри — історії СРСР, стародавнього світу, колоніальних країн були значно більшими).

У роки воєнного лихоліття вчений знову завідував Історичною секцією НТШ (відновлене 1941 р.), що формально існувала як науковий сектор Українського центрального комітету¹⁵. Тоді ж історик спілкувався з митрополитом Греко-католицької церкви Андреем Шептицьким у справі збереження церковної документастики, друкував багато історичних нарисів у періодиці.

По війні знову завідував Львівським відділом Інституту історії України АН УРСР, був завідувачем кафедри історії України і деканом історичного факультету Львівського університету (1944—1946). Утім, у владних кабінетах Києва і Москви з'явилися доноси про націоналістичні „пережитки” вченого, якого 1946 р. спішно ізолюють зі Львова і переводять до столиці, Інституту історії України і Центральної наукової бібліотеки України, де йому доручають описувати київські стародруки. Деякий час учений працює в Українському державному музеї етнографії та художнього промислу АН

УРСР у Львові (1948—1950). Нарешті, 1951 р. він очолив відділ історії України новоствореного Інституту суспільних наук АН УРСР, а в 1953—1962 рр. став його директором. Ініціював видання збірника „З історії західноукраїнських земель” (вип. 1—5, 1957—1960) і підтримав вихід зібрання „Дослідження і матеріали з української мови” (вип. 1—6, 1959—1964), опублікував фундаментальну монографію „Богдан Хмельницький” (1954), нарис „Джерела з історії Галичини періоду феодалізму (до 1772 р.). Огляд публікацій” (1962), залучив працівників різних відділів до написання „Нарисів з історії Львова” (1956). Разом із Іваном Бутичем підготував до друку „Документи Богдана Хмельницького. 1647—1657” (1961), редагував новостворений у Києві міжвідомчий збірник „Історичні джерела та їх використання”, де друкувалися джерела з історії Козацької держави (тогочасна цензура вимагала замінювати слово „державна” на „державність”). Велику увагу вчений приділяв упорядкуванню бібліографії історії України, зібрав власну історико-краєзнавчу

картотеку, яка нині зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Любов до науки, наукових пошуків вчений прищепив своїм синам Петрові і Романові, які й стали головними охоронцями наукового архіву і бібліотеки батька. Не нехтує краєзнавчо-просвітницькою роботою й невістка вченого мисткиня Леся Крип'якевич. Науковий поступ видатного історика України продовжили його учні та колеги — Ярослав Ісаєвич, Ярослав Дашкевич, Юрій Сливка, Феодосій Стеблій, Микола Кравець, Віталій Гавриленко, Роман Кирчів, Володимир Грабовецький, Лариса Крушельницька, Уляна Едлінська, Маркіян Смішко та інші історики, філософи та філологи. Чоловік внучки Івана Крип'якевича отець-доктор Михайло Демид був капеланом на київському майдані Революції гідності. Проповіді отця та революційні фотографії правнучки історика Климентини ввійшли до книги-альбому „Каміння Майдану” (2014). Правнук Івана Крип'якевича — доброволець Збройних сил Артем Крип'якевич захищав у 2014—2015 роках Україну від новітньої агресії імперської Росії.

Микола ЛИТВИН, Тамара ЛИТВИН

Екслібрис І. Крип'якевича
(худож. О. Оброца). 1967 р.

¹⁴ Крип'якевич І. Народні бібліотеки // Перший просвітньо-економічний конгрес.— Львів, 1908.— С. 201—208; його ж. Інструкція для люстраторів читальень „Просвіти”, прийнята організаційною комісією товариства „Просвіта” дня 31 грудня 1909 р. // Письмо з „Просвіти”.— 1910.— Ч. 1.— С. 4—6; його ж. Бібліотека українського педагогічного товариства // Там само.— 1913.— Ч. 9.— С. 266—268; його ж. Бібліотека „Сільського господаря” // Там само.— Ч. 9.— С. 269; його ж. З бібліотечної організації в Німеччині // Там само.— Ч. 6.— С. 171—173; його ж. Народні бібліотеки в Норвегії // Там само.— Ч. 5.— С. 147—149; його ж. Хроніка наших бібліотек. З бібліотечної літератури // Там само.— Ч. 7.— С. 213—214; його ж. Екслібрис на Україні в XVII—XVIII вв. // Стара Україна.— 1925.— Ч. 1—2.— С. 17—18; його ж. Занепад української книжки // Політика.— 1926.— Ч. 3—4.— С. 51; його ж. Причинки до словника українських граверів // Бібліологічні вісті.— 1926.— № 4 (13).— С. 22—25; його ж. До історії львівської гравюри // Там само.— 1927.— № 1 (14).— С. 80—83; його ж. До історії почайківської друкарні // Записки ЧСВВ.— 1928.— Т. 3.— Вип. 12.— С. 246; його ж. Давня типографія гр.-кат. духовної семінарії у Львові // Праці гр.-кат. Богословської Академії у Львові.— Львів, 1935.— Т. I—II.— С. 215—231; його ж. З історії книги у Львові. Рукописна книга до половини XVI ст. // Українська книга.— Львів, 1937.— № 1.— С. 6—8; його ж. З львівських бібліотек XVIII ст. // Українська книга.— Львів, 1937.— № 3.— С. 85—87; його ж. Каталог бібліотеки львівської Ставропігії з 1619 р. // Там само.— № 7—8.— С. 157—166; його ж. Український екслібрис XVIII в. // Там само.— № 4—5.— С. 110—111; його ж. До історії львівського книгарства в XVII ст. // Там само.— № 2.— С. 42; його ж. Зв'язки Івана Федоровича з Краковом // Там само.— Львів; Краків, 1943.— № 5.— С. 23; його ж. Невикористане джерело до історії старої книги // Науковий збірник Бібліотеки АН УРСР.— К., 1946.— Ч. 1.— С. 98—102; його ж. Чергові досліді над діяльністю Івана Федорова // Там само.— С. 94—97.

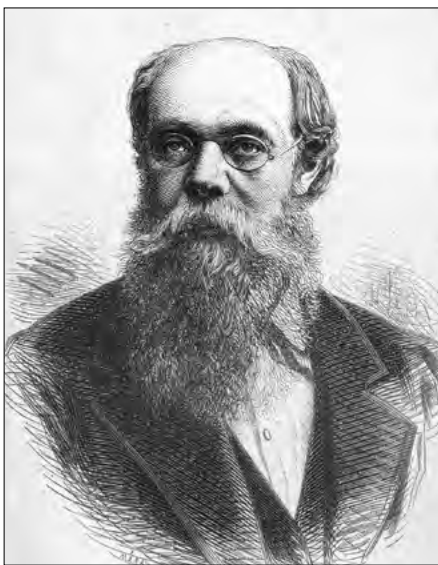
¹⁵ Фелонюк А. З листів Омеляна Прицака до Івана Крип'якевича (1942) // Україна — Польща: історична спадщина і суспільна свідомість.— Львів, 2015.— Вип. 8.— С. 268—273.

ОЛЕКСАНДР КОНИСЬКИЙ — ПУБЛІЦИСТ-ІДЕОЛОГ ЛЬВІВСЬКОЇ „ПРАВДИ”

(До 180-річчя від народження)

Віднедавна з'явилося чимало праць про громадського діяча Олександра Кониського, ім'я якого тривалий час замовчувалося. Багато джерельного матеріалу й аналітичних студій надрукувала дослідник національного громадського життя XIX — початку XX ст. Тамара Демченко¹. Захистили дисертації та надрукували чимало публікацій, а також видали перші книжки про вченого О. Мисюру² та О. Дяченко³. Автор цієї розвідки також публікував свої статті про О. Кониського, насамперед у виданнях НТШ⁴.

Більшість авторів відзначає найголовніші риси О. Кониського як громадсько-політичного діяча України, його національний імператив мислення у царині суспільствознавства, творення засад для культурного відокремлення України від Росії і Польщі, створення власне української гуманітарної науки, у якій він бачив інструмент національного виховання громадянства. Саме О. Кониський висунув думку перетворити колишнє Літературне товариство ім. Шевченка на Наукове товариство ім. Шевченка — прообраз Української академії наук. Як політик, публіцист і мислитель О. Кониський був предтечею українського політичного самостійництва, одним з ідеологів концепції Галицького П'ємонт, політики нової ери (польсько-українського порозуміння), результатом якої було призначення М. Грушевського на кафедру української історії у Львівському університеті. Він виховав плеяду перших українських незалежників М. Міхновського, С. Єфремова, О. Лотоцького та інших.

Олександр Кониський
(1836—1900)

У цій статті спинимось лише на питанні публіцистичної діяльності О. Кониського як головного редактора та чільного політичного оглядача „Правди”.

Працюючи у редакції „Правди”, О. Кониський виконував функцію загальноукраїнського ідеолога. У цьому часописі публікував усі передові статті, які складалися з трьох головніших розділів: 1) внутрішня політика — взаємини з москвофілами і космополітами всередині українського табору; 2) міжнародна політична ситуація в Європі і українська справа у зв'язку з нею; 3) святкування ювілеїв видатних громадських діячів на культурній ниві. Народовці і О. Барвінський дали йому карт-бланш на вироблення стратегії політичної поведінки галицьких і наддніпрянських українців стосовно сусідів — поляків і росіян, спеціально у ставленні до російської культури; у досягненні політичних ідеалів в межах Австро-Угорщини і в соборному засязі, разом із підросійськими територіями; у вирішенні питання пріоритету політичного і культурницького в суспільній дії.

О. Кониський у своїх розлогіх оглядах міжнародної політики описував відносини між чільними її гравцями — імперіями: Росією, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Францією, Великою Британією, відзначаючи нарощування воєнних приготувань і можливість військового зіткнення між країнами Антанти і Троїстого Союзу. Він також розглядав малих гравців європейського політикуму, зокрема Швайцарію, Бельгію й Ірландію, як

¹ Демченко Т. „Надзвичайно характерна постать“ на тлі „досвітньої доби“ (штрихи до життєпису О. Кониського) // Сіверянський літопис.— 2000.— № 6.— С. 93—106; Листи О. Кониського до І. Шрага / Упоряд., передмова і коментарі Т. Демченко, О. Мисюра.— Чернівці, 2011.— 210 с.

² Мисюра О. Постать О. Кониського в українському національно-визвольному русі // Сіверянський літопис.— 2004.— № 1.— С. 37—47; його ж. Участь О. Кониського в утворенні НТШ // Вища школа: проблеми, пошуки, тенденції.— Чернівці, 2005.— Вип. VII.— С. 115—130; його ж. Формування світогляду О. Кониського // Сіверянський літопис.— 2007.— № 4.— С. 104—112; його ж. Олександр Кониський у громадсько-політичному і культурно-освітньому житті України (друга половина XIX ст.): автореф. дис. ... канд. істор. наук: спец. 07. 00. 01 „історія України“.— Харків, 2005.— 19 с.; його ж. Кониський Олександр Якович (1836—1900).— Чернівці, 2008.— 200 с.

³ Дяченко О. О. Кониський і проблема української соборності // Україна соборна.— 2005.— Вип. 3.— С. 64—72; її ж. Українські народолюбці О. Кониський і Д. Пильчиков: парадокси взаємовідносин // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія.— 2007.— № 6.— С. 16—21; її ж. О. Кониський та М. Драгоманов: зіткнення ідейних позицій // Наддніпрянська Україна: 36. наук. праць / Ред. С. Світленко.— Дніпропетровськ, 2007.— Вип. 5.— С. 167—175; її ж. Олександр Кониський і процес націотворення другої половини XIX ст.: автореф. дис. ... канд. істор. наук: спец. 07. 00. 01 „Історія України“.— Дніпропетровськ, 2005.— 23 с.

⁴ Гирич І. „Можна любити Україну так, як її любив Кониський, — але більш, як він, — любить не можна“ (До 175-річчя від народження Олександра Кониського, одного з фундаторів НТШ) // Вісник НТШ.— Львів, 2011.— Ч. 46.— С. 22—26; його ж. Батько українського самостійництва // Гирич І. Між наукою і політикою.— Тернопіль, 2012.— С. 53—82; його ж. Олександр Кониський — батько української культурно-політичної окремішності // Записки НТШ. Праці Філологічної секції.— Львів, 2012.— Т. CCLXIII.— С. 547—568.

землю, що боролася з англійським колоніалізмом. Крім зовнішньополітичних угод, О. Кониський докладно висвітлював політичну систему цих країн, судочинство, історичні традиції у землевласництві і землекористуванні. Він завжди намагався шукати паралелі з Україною, із ситуацією у піддавстрійській та підросійській Україні. Автор „Правди” розумів, що українське питання може бути вирішене лише тоді, коли стане на порядок денний світової політики. Отже, українцям треба знати політичну ситуацію і своїх можливих тривалих і ситуативних союзників.

Українське суспільство не було монолітом. Більшість населення була ще патріархальною етнографічною масою, політично мислила хіба одиниці. Переважали москвофільські переконання як серед галицьких, так і серед наддніпрянських українців. О. Кониський був послідовним поборювачем усіх форм російськоцентричності в українському суспільстві. На його думку, лише національна самоідентифікація — свідоме протиставлення себе асиміляційному світу Росії, з одного боку, а Польщі — з другого, могли врятувати українців від цілковитого розчинення в обох імперських морях.

Дороговказами для українців були великі попередники — люди слова (поети, письменники, літератори, науковці). Вони були авгурами ідеї незнищенності українського етносу. Отже, на їхньому прикладі треба виховувати молодь.

Розглянемо найголовніші думки О. Кониського про українську політику кінця XIX ст.

Політичний устрій. Федерація як початок шляху до незалежності. О. Кониський був переконаним самостійником, але здійснити мрію цю можна було лише шляхом федеративного переустрою Австро-Угорської та Російської імперій. Федератизм давав можливість побудувати рівноправні відносини з сусідами, гармонізувати польсько-українські й російсько-українські взаємини. О. Кониський писав: „Отая бажана і єдино спасенна федерація — єсть історична нужда наших народів, а згода між ними єсть потреба, однакова неминуха і для русинів, і для поляків, коли тільки ми бажаємо лишатися нами і розвиватися самостійно — яко ми, яко відрубні нації”⁵. Поляки і росіяни ведуть до повної асиміляції українців. Щоб зберегтися від винародовлення, єдиним шляхом є визнання етнокультурної самостійності, а отже, і політичної.

Для здійснення рівноправного народоправ'я потрібна власна національна територія в межах Австро-Угрощини, що дозволяла Австрійська конституція, на відміну від Росії. Тому О. Кониський писав: „Ми бажаємо щиро і радимо притьмом відмежувати межами етнографічними русинів від усіх їх сусідів (В Галичині, Буковині і за Карпатами) і з'єднати в одну усі австро-руські землі, надавши їм відповідні інституції національно-руські, починаючи руським соймом у Львові”⁶.

Федерацію як політичний устрій О. Кониський вважав відповіддю на крайній польський шовінізм, з одного боку, та москвофільський „об'єднавчий” пафос москвофілів-галичан, — з другого. Бо федералізм, на думку редактора „Правди”, — це просування до реальної національної рівноправності в межах багатонаціональної держави. Цікаво, що О. Кониський стосовно розуміння поняття „політичний українець” в етнографічних межах випередив якоюсь мірою навіть В. Липинського. Він закликав поляків-шляхту на Поділлі визнавати себе українцями. Зокрема, писав: „Пани-подоляки на Україні, лишаючись при своїй вірі, мові і звичаях в життю родинному, мусять в стосунках громадських стати українцями”⁷.

Ставлення до Росії. Культурно-політичне розмежування з Московією. О. Кониський, так само як В. Антонович, був одним із небагатьох українських діячів Наддніпрянщини, що ставив руба питання взаємин із Росією та російською культурою. Він не тільки не мав позитивних сентиментів до російського суспільства через його тотальний негати́визм щодо українського питання, але послідовно протягом всього життя закликав до принципового культурно-політичного розмежування з „руським миром”. І в цьому питанні значення О. Кониського для української політичної думки визначне. Його варто вважати першим сепаратором українських територій, що випередив ідейно Ю. Бачинського, М. Міхновського й Д. Донцова.

Росія провадить щодо України політику національної нетерпимості, що значно випереджає відповідні нівеляційні дії щодо меншин у Німеччині, Франції і навіть Польщі. Причина у неосвідченості і бідності більшості населення. „Національна нетерпимість шовінізм, — відзначав О. Кониський, — однаково властиві і французам, і москалям; і в Росії, і в Франції убожество, злидні і темнота однаково дають народну масу...”⁸ Національний гніт подільського українства за століття приєднання цього краю до Росії виявився, на думку вченого, відчутніший, ніж польський національний тиск. Він писав: „Ріжниця в відносинах до Поділля Польщі і Росії — ще та, що проти полячення і латинщення можна було боротися, навіть битися, а москаль і того не дає!.. За пропаганду українського слова він заселяє на Сибір! Поляк не відбирав у подоляків ні національного наймення, ні народної мови. Російський уряд забороняє і народні назви, і народну мову”⁹.

Політику асиміляції росіяни проводять від XVII ст. засобами примусового вивезення з України її інтелектуальних національних сил, а натомість завезення російського інтелігентського контингенту. „Ту політику, — писав О. Кониський, — можна висловити так: забрати з України скільки можна більш і переводити до Московщини освіту і освічених українців, а Україну держати в темноті”¹⁰.

⁵ [Кониський О. Б. н.] Львів, 1 (13) січня 1890 р. // Правда: місячник політики, науки і письменства (Львів).— 1890.— Січ.— Т. II.— Вип. IV.— С. 5.

⁶ [Кониський О. Б. н.] Львів, 1 (13) вересня 1889 р. // Там само.— 1889.— Верес.— Т. IV.— Вип. XII.— С. 171.

⁷ [Кониський О.] Борис Журман Подільський ювілей, Львів 1 (13) квітня 1893 // Там само.— 1893.— Цвітень.— Т. XVII.— Вип. L.— С. 194.

⁸ [Кониський О.] Огляд на рік 1891 // Правда: місячник політики, науки і письменства (Львів).— 1892.— Т. XII.— Вип. XXXV.— Січ.— С. 21.

⁹ Борис Журман [Кониський О.] Подільський ювілей, Львів 1 (13) квітня 1893 // Там само.— 1893.— Т. XVII.— Вип. L.— Цвітень.— С. 192.

¹⁰ Борис Журман [Кониський О.] Поступові придбання Росії за останні 10 літ // Там само.— 1891.— Вип. II.— Цвітень.— С. 97.

Російська влада намагається не дати можливості висловитися українській суспільній думці, а для цього ввела цензуру усіх українських видань. І не послабно за неї тримається вже два століття від Петра I до кінця XIX ст. Лише свобода слова може прорвати греблю неправди щодо України, яку збудувала царська Росія. О. Кониський порівнює свободу слова з чистим повітрям для душі. Він писав: „Свобода слова, котрого не геть то вельми може похвалитися і Австрія — се повітря, чи воздух для душі; а вже ж в хаті наглухо забитій, замурованій, як Росія — не може бути свіжого воздуха; так само і в духовому житті людей не може бути свіжого духового воздуха там, де бракує свобідного слова”¹¹.

О. Кониський бачив державну міць не в силі зброї, а в моральному авторитеті країни. Французький професор Рише надрукував прогноз розвитку держав через 100 років, де передбачив зростання впливу Росії в Європі. Український вчений висловив аргументований сумнів цьому передбаченню, бо не може бути успішною держава, яка тримається на деспотизмі й брехні. „Ми не змагаємося,— писав О. Кониський,— що матеріальні сили Росії величезні, що вплив її зростає в Азії, але ми не певні, щоб таку вагу мала і моральна її сила: хоч яка б велика не була остання. Сотні років ледве чи стане на те, щоб вона так зросла і так перемінилася, щоб вабила до себе хоч би наприклад народи Кавказа! Ледве чи багато грузинів, осетинів і т. ін. щоб симпатії їх до сучасного режиму Росії — були ліпші, ніж симпатії ельзасців до Німеччини!”¹² Думки О. Кониського виявилися слушнішими, ніж твердження французького професора, який вважав, що росіяни втримають за собою усі території в Східній Європі та ще й матимуть населення понад 300 тисяч чол.

Росія трактувала Україну як невід’ємну і питому свою територію на підставі теорії про „триєдину Русь”. І саме цю теорію, що шкідливо позначалася на мобілізаційних здатностях українців, найбільше ідейно поборював О. Кониський. Він казав, що „нема за Росією найменшого історичного права на Україну, без волі і згоди на те українсько-руського народу. Але може знов хто скаже: яке має право Україна домагатися національного розвитку і самостійності?”¹³

Налагодження взаємин між українцями і росіянами можливе лише за умови їхнього бажання визнати помилковість своєї імперсько-колоніальної політики супроти України і дозволити останній самій порядкувати на своїй землі. З цього приводу О. Кониський писав: „Бажаючи повної згоди з усіма нашими сусідами, значить в гурті їх і з москалями, ми одначе гадаємо, що згода з останніми, річ можлива тоді лишень, коли вони скасують у себе сучасну нелюдську централізацію з усіма її атрибутами і організують децентралізацію; а до того часу нас не може вабити до всеросійщини те, що каже д. Драгоманов”¹⁴.

Нині, в час військового російсько-українського протистояння, думки О. Кониського не просто ак-

туальні, а й показують, що теперішнє загострення взаємин є лише проявом старої за давньої хвороби, яку бачили наймудріші голови української політичної думки.

Не варто тужити за втратою російської культури. Попередники і сучасники О. Кониського стикалися з однією з ключових світоглядних проблем української ідентичності — ставлення до російської культури загалом і літератури зокрема. Українці зробили значний внесок у становлення тодішньої російської літератури і мови. То чи не варто залишитися в російському культурному полі, коли своя сучасна українська культура занадто бідна і нерозвинена? М. Максимович, М. Костомаров, П. Куліш в цьому питанні займали половинчасту позицію або радили не відриватися від „спільного коріння”. О. Кониський одним із перших руба розв’язав цю проблему на користь творення свого й відмови від російської як не своєї українцеві культури. Він чудово усвідомлював, що спільна культура — це спільна держава і територія, єдність національних ідей у минулому і майбутньому. А в українській ситуації — це кінець України як національної спільноти. Він ставив цю проблему на принципові засади: або Україна має існувати, тоді без впливу російської свідомості через російську культуру, або російська література продовжує безроздільно домінувати, тоді Україна мусить втратити свою актуальність як суб’єкт історії. Від О. Кониського ми маємо числитися вирішення цього складного історіософського питання, за ним пішли всі наступні генерації української еліти.

О. Кониський писав: „Відносини українсько-руської інтелігенції до російського письменства і до великоруського чи московського народу повинні бути такими ж самісінькими як і до всякого іншого письменства, чи то до французького, чи до шведського.”¹⁵ Свої думки О. Кониський слушно спирав на відповідне ставлення російської сторони, їхньої навіть не влади, а представників інтелектуальної еліти, суспільних кіл. Так, колишній професор Київського університету В. Модестов, хоч і був лібералом і поступовцем, переїхавши до Росії, зайняв відверту українофобську позицію до українського відродження, випередивши на десятиліття відомого П. Струве. О. Кониський застерігав українців від ілюзії розділяти царат і російське суспільство. Він писав: „Проти такого прямування [відокремлення української культури.— І. Г.] повинна боротися [цитую В. Модестова.— І. Г.] не тільки власть, але ще більш, всё „русское общество“ і воно ніколи не дасть, щоб українська партія придбала яку-небудь вагу, бо ся партія хоче завести роз’єднання між двома народностями у котрих [на думку росіян.— І. Г.] „всё общее“: і мова, і віра, і земля, і історія”¹⁶.

Пріоритет національного над партійним. Культура вища від політичного радикалізму. Основною причиною конфлікту О. Кониського з М. Драгомановим було переконання першого, що національну справу мусить робити усе громадянство без винятку, без соціального поділу на бідних і багатих. Дра-

¹¹ Борис Журман [Кониський О.] Поступові придбання...— С. 83.

¹² Віщування про XX вік // Правда.— 1893 (?).— С. 95.

¹³ [Кониський О.] Львів, 15 (27) падолиста // Правда: місячник політики, науки і письменства.— Львів, 1888.— Т. I.— Вип. II.— Падолист.— С. 81—85; його ж. Сучасне становище Русинів (кінець буде) // Там само.— Львів, 1888.— Т. I.— Вип. II.— С. 88.

¹⁴ [Кониський О.] Львів, 1 (13) вересня 1889 // Там само.— 1888.— Т. IV.— Вип. XII.— Верес.— С. 169.

¹⁵ [Кониський О.] Львів, 1 (13) липня 1889 // Там само.— 1889.— Т. IV.— Вип. X.— Лип.— С. 12.

¹⁶ Там само.— С. 17.

гоманов вважав реакціонерами усі заможні верстви та духівництво, натомість поступовцями — усі не-заможні верстви. На його думку, за принципом чіткого розподілу реакціонери/поступовці мають бути побудовані партії. Українські поступовці в середині нації мають поборювати українських реакціонерів. О. Кониський, навпаки, закликав до позакласовості в питанні будівництва суспільного життя нації, до побудови соціального миру в суспільстві. Він так само, як і його опонент, закликав до демократизації і поступу в суспільстві. Але вважав, що і пан може бути поступовцем та демократом. Партійну боротьбу, яка з легкої руки М. Драгоманова перетворилася на безнастанне поборення радикалами І. Франка народовців О. Барвінського, Олександр Якович вважав великою шкодою для національно-культурного розвитку українців. В цій проблемі немає однозначності, але годі заперечити слушність думок О. Кониського.

На жаль, в історії національної суспільної думки закріпився погляд М. Драгоманова на О. Кониського і його спільників як людей вузьконаціональних, які не бачили всеєвропейської перспективи України. Насправді національне для О. Кониського не було на перешкоді космополітичному або інтернаціональному. Він просто слушно застерігав, щоб за інтернаціональним не загубити своє українське.

О. Кониський гіперболізовано вбачав у драгоманівському космополітизмі зраду національного українського інтересу. І в цьому він часто-густо переборщував, підозрюючи і послідовників М. Драгоманова у потенційному відступництві. Причому фактаж запозичував у заангажованих москвофільських виданнях. У березні 1894 р. в листі до І. Шрага він несправедливо звинувачував І. Франка: „Он же знов і галицькі „радикали“ в особі І. Франка (як подає „Галичанин“) не хочуть стояти за те, що русини самостійний народ слов'янський, а кажуть „мы галицкие русские“¹⁷.

Однак не слід у стосунках О. Кониського і М. Драгоманова убачити лише ворожість. Не було там ненависті, а була і взаємна повага до поглядів. У листі до Іллі Шрага на смерть М. Драгоманова він відгукнувся так: „Шкода! Яко учений і навіть яко публіциста він пережив себе, а проте його треба було; бо се були ті наші дріжджі, що примушували тісто сходити. Тепер робота може розлізтись ще гірше“¹⁸. Бо є кілька кандидатів на

М. Драгоманова серед молодших його послідовників.

Цікаво, що громадівець за переконаннями (ставив громаду вище за індивідуума), О. Кониський не був беззастережним прихильником громадської власності. Аналізуючи досвід європейських країн, він бачив, як на певних етапах індивідуальна, приватна земельна власність виявляється прогресивніша, ніж громадська власність. Бо громада може нав'язувати індивіду свій інтерес, що суперечить поступу в економічному розвитку. О. Кониський з цього приводу влучно резюмував у „Правді“: „На мою думку несправедливість, відміряна громадою, ще гірш, ще тяжче ніж несправедливість поодиноким людею“¹⁹.

Національна солідарність і самоповага як необхідні передумови націотворення. Незначна кількість української інтелігенції ставила перед суспільством завдання концентрації сил. „Наша мета, — писав О. Кониський, — з'єднання всіх руських сил до роботи на всіх ступенях широкої українсько-руської національної ниви, поступової“²⁰.

Брак національної самоповаги був однією з причин політичної несталості українців, їх пристосування до позиції економічно сильних протиборчих сторін: росіян і поляків. А стабільна позиція можлива лише у переконаних людею, бо боротьба за національні права має вестися тривалий час, для чого потрібна організація і відпорна сила української іншим національним ідеям. Тому О. Кониський писав, що завданням українців є „більший розвиток серед русинів національної свідомості, національно-політичної солідарності, національного (українсько-руського) патріотизму, розвиток політичного виховання“²¹.

Власне, і національна освіта, і національна академія наук були потрібні для такого виховання, бо лише культурна людина може виставляти політичні вимоги. Тому ще 1888 р. О. Кониський виступив на сторінках „Правди“ з закликом до утворення у Львівському університеті кафедри української історії²². Грушевський тоді ще навчався на третьому курсі Київського університету. В Галичину переїхав аж через шість років. А очолити кафедру мав професор Володимир Антонович.

Національна самоповага виховується свідомим ставленням до принципового вживання української мови. О. Кониський одним із перших поставив завдання постійного спілкування в громадсько-

Титульна сторінка „Правди”.
Львів, 1874, 6 (18) лютого

¹⁷ Листи О. Кониського до І. Шрага / Упоряд. передмова, примітки Т. Демченко, О. Мисюри.— Чернівці, 2011.— С. 69—70.

¹⁸ Там само.— С. 103.

¹⁹ [Кониський О. Б. н.] Львів 1 (13) липня 1889 // Правда: місячник політики, науки і письменства.— Львів, 1889.— Т. IV.— Вип. X.— Лип.— С. 12.

²⁰ [Кониський О. Б. н.] Львів, 3 (15) грудня 1888 // Там само.— 1888.— Т. I.— Вип. III.— Груд.— С. 151.

²¹ [Кониський О. Б. н.] Львів, 1 (13) липня 1889 // Там само.— 1889.— Т. IV.— Вип. X.— Лип.— С. 4.

²² [Кониський О. Б. н.] Львів, 15 (27) листопада // Там само.— 1888.— Т. I.— Вип. II.— Листопад.— С. 82—83.

му житті і в родині рідною мовою. „Першою підвалиною національного розвитку нашого,— писав головний редактор „Правди”,— повинно бути завзяття в уживанню рідної мови в сім’ї, в товаристві і скрізь прилюдно [...] і не в розмові тільки, а і в переписці:— вже так і в переписці урядовій”²³.

Коли Ілля Шраг у суперечці з росіянами став на принципову позицію з відстоювання українського національного інтересу, О. Кониський відразу відреагував на це ентузіастично-захоплено. „От коли б хоч здебільш у наших українців почуття національного достоїнства і свідомості горожани на рідній землі стояло отак як у Вас! О-го-го! „Не плакала б мати“ і „Комітети“ не вдавались би до українців з такою нахабною експлуатацією! Давай-те гроші для Вашого ж неволення і асиміляції!”²⁴

Шанування визначних попередників як необхідний виховний момент. Кожну передову статтю в „Правді” О. Кониський завершував згадкою про якогось визначного українського діяча минулого, великого і менш відомого: І. Котляревського, М. Шашкевича, Т. Шевченка. І не обов’язково для цього мала б підходити кругла дата. Шанування наших попередників — це момент виховання молодших генерацій у дусі продовження у майбутньому справи батьків і дідів. Це проступання історичною традицією нації, бо переважно національні завдання не вирішуються протягом життя однієї генерації. Вони важливі і через сто років. Вчений розумів важливість створення культу мучеників за ідею, героїзацію інтелектуального подвигу по-

движників за письменницьким столом, на житті і справах яких має виховуватися молодь. О. Кониський писав: „Українські письменники, її суцільні трудівники, мученики за волю і добро свого краю і народі. Тяжко їм, але вони добре тямлють, що перша річ — рідне слово і розвиток письменства, бо без письменства нема національності”²⁵.

А як шанувати наукових діячів, які лише з походження українці, а свою наукову діяльність цілковито присвятили російській науці? На це питання О. Кониський пропонує таке вирішення, як у випадку з 35-річним ювілеєм професора Московського університету, уродженця Полтавини, випускника Першої київської гімназії, Миколи Стороженка. Олександр Якович надіслав йому вітальний адрес і привітав російського вченого від імени українців, побажавши хоч щось зробити і для української науки. Бо „Стороженко, казав О. Кониський в листі до І. Шрага,— звісно, з погляду строго національного нічого добродійного не зробив, хоча і лиходійного нічого... Так от хіба не буде нашим обов’язком подякувати кожного — хто б він не був — за 35 літ наукової праці чесно?”²⁶

У нашій культурі О. Кониського шанують передусім як автора духовного гімну України і як письменника. Останнім часом згадали і про його громадську працю. На жаль, досі не відомо про його публіцистичну творчість. А публіцистика його — цікаве і цінне історичне джерело політичної думки. Статті О. Кониського ще чекають на свого видавця.

Ігор ГИРИЧ

ВИДАТНИЙ МЕЦЕНАТ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

(До 180-річчя від народження Василя Симиренка)

Попри значний внесок Василя Симиренка у розвиток української культури та модернізацію вітчизняної цукрової промисловості, його життя та діяльність лишаються поза увагою.

ПІДПРИЄМСТВА СИМИРЕНКІВ-ЯХНЕНКІВ: РОЗКВІТ І ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА

У 40—50-ті роки XIX ст. українські підприємці Симиренки та Яхненки започаткували не лише в Україні, але і в колишній Російській імперії модерне промислове цукрове виробництво, машинобудування, створили в країні розгалужену та потужну мережу торгівлі цукром, пастилою та іншими кондитерськими виробами. Симиренки та Яхненки в умовах рабовласницької деспотичної Російської імперії створили і впровадили у життя на своїх численних підприємствах унікальну модель народного капіталізму. Промислово-торгівельна фірма братів Яхненків-Симиренків сприяла економічному та промислому розвитку не лише Київщини, але й півдня України: Одеси, Херсонщини, Миколаєва.

Підприємці були великими патріотами України. Українська мова домінувала на всіх Симиренківсько-Яхненківських підприємствах, нею користувалися не лише робітники, але й заводські службовці та викладачі школи і технічного училища. Її використовували навіть у діловодстві. Така зухвалість непокоїла владисущу поліцію та охоронне відомство. До столичного жандармського департаменту стали надходити тривожні повідомлення про небезпечне для імперії українофільство на підприємствах фірми.

Постійні доноси ускладнювали її підприємницьку діяльність, заважали залученню нових кредиторів. Кредитування фірми різко погіршилось після революційних подій у Польщі. До всіх проблем долучилися ще й внутрішні негаразди. Фатальні наслідки для подальшої діяльності потужної фірми мали також тяжке захворювання і передчасна смерть у 1861 р. 43-річного Платона Симиренка. Впродовж майже 20 років він був її економічним

²³ [Кониський О. Б. н.] Львів, 1 (13) липня 1889 // Правда: місячник політики, науки і письменства.— 1889.— Т. IV.— Вип. X.— Лип.— С. 5—6.

²⁴ Листи О. Кониського...— С. 73.

²⁵ [Кониський О. Б. н.] Львів, 15 (27) листопада // Правда: місячник політики, науки і письменства.— Львів, 1888.— Т. I.— Вип. II.— Листопад.— С. 81—85; його ж. Сучасне становище Русинів (конець буде) // Там само.— С. 88.

²⁶ Листи О. Кониського...— С. 62.

ідеологом і талановитим керманічем. Через кілька років не стало його батька Федора Симиренка, організатора та її багаторічного керівника. Невдовзі помирають і інші засновники фірми — Терентій і Степан Яхненки.

Для керівництва Симиренківсько-Яхненківської фірми кредитори створили адміністрацію. Проте її нові керманічі виявилися малокомпетентними як у технічних, так і у фінансових справах. До того ж багато управлінців були нечисті на руку. Тому через шість років адміністрація торгово-промислового дому змушена була повернути Симиренківській родині право голосу. Для керівництва всіма справами фірми запросили молодшого брата Платона Симиренка Василя, який щойно закінчив Паризьку політехніку.

Молодий керівник, якому не виповнилося ще й 30 років, докладав чималих зусиль, аби врятувати фірму. Місяцями він добивався кредитної підтримки родинного дітища петербурзьких можновладців. Але великодержавництво та генетичний шовінізм перемогли навіть економічні інтереси країн. Тоді ж уряд підтримав і посприяв будівництву — неподалік залізничного вокзалу ст. Городище-Воронцови — величезного цукрового заводу (родичів князя Воронцова, князя Балашова), як альтернативу Симиренківським підприємствам.

Колегіальне керівництво акціонерів вкрай погіршило фінансові справи фірми. Не без сприяння й охоронного відомства їй усвідомлено не надали державних кредитів та цілеспрямовано довели до банкрутства.

З кінця 80-х років XIX ст. фірма українських підприємців припинила своє існування. Для економіки, культури і науки України це була величезна втрата. Без роботи залишилося кілька тисяч високопрофесійних робітників і службовців. Припинили свою діяльність заводське технічне училище, школа, лікарня, робітничі їдальні, гуртожитки та крамниці.

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ СИМИРЕНКА

Василь Симиренко 1873 р. з гідністю покинув керівництво родинної фірми. Він віддав борги усім кредиторам та компаньйонам. Відмовився від своєї частки спадщини. На власні кошти молодий інженер купив у с. Сидорівці під Корсунем невеликий старий, занедбаний, казенний цукровий завод і розпочав титанічну працю з його відродження.

Як пригадували його друзі, талановитий інженер, конструктор та винахідник постійно перебував на своєму підприємстві. Він як простий робітник встановлював обладнання, налагоджував машини та механізми. А у вільний час у спеціальній лабораторії вдосконалював технологію цукрового виробництва, навчав технічний персонал.

У Сидорівці Василь Симиренко побудував за власним проектом будинок, заклад дендропарк та посадив перший плодовий сад. До будинку та цукрового заводу підприємець виклав бруківку. Бу-

динок і бруківка, яка пролягала через всю Сидорівку, збереглися й донині. Упродовж 40 років це мальовниче село й садиба Василя Симиренка були справжньою духовною столицею України.

Через кілька років невтомної праці Сидорівський цукровий завод Василя Симиренка перетворився на один із найкращих і найприбутковіших підприємств не лише на Київщині, але й у всій Російській імперії.

Із перших днів успішної роботи модернізованого та відродженого Сидорівського цукрового заводу великий українець, майбутній меценат ухвалює доленосне рішення для української науки і культури. Підтримуючи родинні традиції, Василь Симиренко вирішує виділяти щорічно на цю справу 10 відсотків свого щорічного прибутку. Впродовж сорока років великий меценат жодного разу не порушив своєї обітниці, дав ще у молодості.

ПРИЧИНИ ЗАБУТТЯ

Попри великий внесок Василя Симиренка у розвиток української культури та модернізацію вітчизняної цукрової промисловості, життя та діяльність великого мецената, громадського діяча та видатного інженера-конструктора й донині поза увагою дослідників. Помер він за два роки до лютневої революції та більшовицького перевороту в Петербурзі. Тому й роковини його народження і смерті в Україні жодного разу не вшановували. Після захоплення російськими окупантами Києва і встановлення більшовицького режиму в Україні його поховали на Аскольдовій могилі. Могилу окупанти сплюндрували, так, як знищили могили й героїчних захисників Крут, котрі на короткий час знайшли свій спочинок у цій священній київській землі.

Про роль Василя Симиренка в царині розвитку української

культури більшовицькі історики воліли не згадувати. А після трагічного для всієї симиренківської родини 1933 року всі Симиренки потрапили під заборону.

На жаль, за всі роки незалежності України майже нічого не зроблено для того, щоб повернути в українську історію й культуру ім'я цієї видатної людини. Трапилося так, що про славетну родину Симиренків сучасна українська спільнота довідується лише з фундаментальних досліджень про нашого садівничого генія — Левка, племінника Василя Симиренка.

Хоч як прикро констатувати, але листи та численні звернення до можновладців за всі роки незалежності України щодо гідного вшанування пам'яті Василя Симиренка як оберога української культури і науки не знаходили ні розуміння, ні жодної підтримки. Безперечно, про це б мали подбати не лише високопосадовці з Міністерства культури, але й наукові установи та громадські просвітницькі організації.

Добре, що Наукове товариство імені Шевченка, якому тривалий час Василь Симиренко надавав підтримку, вшанує пам'ять про свого видатного

Василь Симиренко (1835—1915).
70-ті роки XIX ст.

мецената. І не випадково симиренківська правнучка, громадянка Канади Тетяна Симиренко вже у перші роки незалежності України, приїхавши, передала значну частину архіву свого прадіда Бібліотеці НТШ.

На перші роковини смерті Василя Симиренка відомий громадський діяч, політик і письменник Андрій Ніковський видрукував в одеському літописі „Степ” (1916) невеличку статтю „Пам'яті Василя Симиренка”. Це була, мабуть, перша і єдина посмертна згадка про великого мецената. Завісу загадкового мовчання тогочасної націонал-демократичної преси дещо відкриває той же Андрій Ніковський, який не лише добре знав мецената, але й тісно співпрацював із ним: „Нехай же ім'я його — Василь Симиренко ще не раз згадується у нас, нехай віддадут йому ту шану, що йому належить в ті часи, коли можна буде більше розповісти про діяльність небіжчика”. Це застереження вельми поінформованої людини наводить на думку, що у часи страшних утисків і цькування української культури українська громада не могла і не мала права відкрито говорити про добродійну діяльність успішного українського підприємця. Як засвідчує його близький товариш і однодумець Євген Чикаленко: „Василь Федорович ніколи й нікому не оповідав і про власний шлях до своєї національної свідомості та матеріальному служінню Україні. Я не знаю, як він дійшов до української свідомості, але певно вона була в їх у родині, бо старший брат його, як відомо, видавав „Кобзаря” Т. Г. Шевченка... Потім знайомство і близькість з професором Володимиром Антоновичем зміцнили і поглибили цю свідомість”.

ВІХИ БІОГРАФІЇ

В. Симиренко народився 7 березня 1835 р. в багатодітній родині Федора Симиренка та Насті Яхненко. У них було 22 дітей, вижило лише восьмеро. Василь — наймолодший. Всі його брати та сестри померли рано. Сам він дожив до 70 років. Початкову освіту, як і всі діти Симиренків та Яхненків, здобув удома, де добре вивчив кілька іноземних мов. Навчався також і у заводській школі та школі, створеній Яхненками поблизу Платонового хутора. Батько забезпечив йому навчання у Петербурзькому пансіоні Золоточа. Цей заклад давав також серйозні знання з технічних досліджень. Василь пішов шляхом, пройденим уже його старшим братом Платоном, котрий успішно закінчив Паризький політехнічний інститут і став технічним керівником фірми. Після завершення навчання перед талановитим інженером-конструктором відкрився перспективний шлях для роботи в пристойних наукових лабораторіях.

Проте передчасна смерть старшого брата Платона змусила молодого талановитого інженера відмовитися від заманливих пропозицій. Із болем та тривогою про свою подальшу долю він повертається на Батьківщину й залучається до вирішення невідкладних справ родинної фірми.

Світова наука втратила майбутнього видатного вченого, але вітчизняна цукрова галузь отримала високопрофесійного фахівця. Українська культура на кілька десятиліть придбала свого матеріально-го оберега. Тому саме ця сфера діяльності Василя Симиренка і залишила найбільш глибокий слід у людській пам'яті та національній історії.

Можна стверджувати, що зі середини 70-х років XIX ст. до початку Першої світової війни в Україні не відбулося жодного проєкту, який би не підтримував великий меценат.

Зовнішні та моральні риси цієї людини найточніше і найрельсфніше визначив Андрій Нікольський. У першій посмертній статті про Василя Симиренка він писав: „З портрета дивиться на нас чепурна, по-європейському вдягнена людина, може бути і молодію, може бути і старого віку. Це — тип англійського міністра чи видатного техника з Америки, це випадок європейської чи іншої новітньої культури, тільки не російської культури. Яка мала бути гарна і культурна манера поводження, яка м'яка і змістовна мова, яка глибока духовна вихована мало показувати усім, хто мав справи з цією людиною, що її портрет тут подається”.

Спогади найближчих друзів Василя Симиренка: Євгена Чикаленка, Володимира Науменка, Андрія Ніковського, Володимира Антоновича, Володимира Леонтовича, Олександра Кістяківського — висвітлюють обсяги благочинності та всеосязності підтримки меценатом українських програм.

У своїх спогадах про Василя Симиренка редактор найавторитетнішого і наймасовішого часопису „Киевская старина” зізнавався, що й це популярне навіть за межами України видання

упродовж багатьох років мало від нього величезну допомогу. Володимир Науменко зазначав: „Усі фінансові справи „Київської старини”, яка існувала майже 25 років, велися через мене, як безпосереднього керівника часопису, і я маю можливість зовсім точно сказати, що на одну тільки справу видання Василя Симиренко видав за 35 тисяч карбованців”.

Доступні для нас джерела засвідчують, що В. Симиренко через створений ним фонд „Товариство допомоги літературі й науці” надавав фінансову підтримку багатьом українським письменникам, митцям, науковцям, громадським діячам. Його коштом здійснено видання праць Олександра Кістяківського, Павла Чубинського, Михайла Драгоманова, Михайла Коцюбинського. Є відомості й про те, що Михайла Драгоманова в еміграції фінансово підтримував саме В. Симиренко. Він же надавав через свій фонд матеріальну підтримку Михайлові Коцюбинському, етнографічних та історичних досліджень Павла Чубинського, Михайла Грушевського, а також Миколі Лисенку та українським театральним групам.

1859 року, коли Тарас Шевченко відвідав Платонів та Храпалів хутори і брав участь у Богослужінні на честь першої річниці родинної Симиренківської Свято-троїцької церкви, Василю пішов 25-й рік.

Меморіальна таблиця, встановлена на будинку (вул. Десятинна, 9, м. Київ), в якому мешкав Василь Симиренко у 1899—1915 рр.

Тож життєві шляхи Великого Кобзаря і майбутнього Великого мецената могли перетинатися. Про це свідчить надзвичайна увага мецената до творчої спадщини Тараса Шевченка. Адже Василь Смирненко здійснив кілька видань найповнішого видання „Кобзаря”. Одне з них — це „Кобзар” 1909 р., упорядником якого був близький до Василя Смирненка учений і громадський діяч Доменицький.

В. Смирненко добре усвідомлював, які наслідки могла б спричинити його щедра матеріальна підтримка всіх українських проєктів та організацій. Олександр Лотоцький у своїх спогадах „Сторінки минулого” зазначає: „За життя він забороняв будь-де хвалитися його субсидуваннями. Все це робилося так, що ім'я його залишалося десь у тумані, і багато хто з громадян київських знали тільки, що є якийсь жертводавець, але хто він залишалося для них загадкою. Знали цього жертводавця під іменем „Хорса”, і вислів „Хорс засіяв” був рівнозначним тому, що дано на якусь справу нові кошти. Перелічити все те, що було зроблено Василем Смирненком для різних культурних закладів, і не маю спромоги, та й навряд чи хто зможе це зробити, бо участь його у справах, повторюю, завжди була мовчазна”.

У своїх спогадах Є. Чикаленко пригадує: „Я познайомився з Василем Смирненком у М. Комаря в 1890 році в Одесі, коли він там був переїздом з-за кордону. Він, пам'ятаю, оповідав, що, на жаль, у Європі зовсім не знають нічого про Україну, а тому треба б ужити заходів, щоб у закордонну пресу подавати відомості про український національний рух і для тої мети передав через Комаря Одеській громаді ще коло 5000 карбованців. Такими грошима Одеська громада почала Р. Сембратовичу для видання журнальчика на місцевій ниві”.

СПІВПРАЦЯ З ЧУБИНСЬКИМ, ЛИСЕНКОМ, АНТОНОВИЧЕМ

Досить тісно співпрацював Василь Смирненко із видатним ученим і громадським діячем, автором українського національного гімну Павлом Чубинським. Аби підтримати його матеріально, підприємець залучив ученого до роботи в заводській адміністрації. Він став також одним із симиренківських акціонерів. Талановитий вчений швидко опанував технологію цукрового виробництва і став добрим управлінцем. В одному з листів Павло Чубинський писав: „З Василем Федоровичем живемо душа в душу. Один без одного нічого не робимо серйозного. Підлеглі старанно працюють. Взагалі я бачу, що тут я корисний...”

Без сумніву, що на кошти мецената Чубинський міг також здійснити свої широкомасштабні етнографічно-статистичні дослідження. Там само, у Городищі, працюючи на симиренківських підприємствах, учений підготував свою славетну працю „Труда” з експедиції в „юго-западний край”.

Співпраця П. Чубинського та В. Смирненка пожвавила громадське і культурне життя на Черкащині. Підприємець, вічно заклопотаний господарськими справами та постійною модернізацією виробництва, безумовно, не мав часу на ні на організацію в Городищі Технологічного товариства, різноманітних культурно-просвітницьких гуртків, ні на створення при заводах аматорського театру. Всі ці національно-культурні заходи лягли на плечі Павла Чубинського. А Василь Смирненко, добре розуміючи їхнє значення для національно-патріотичного виховання, щедро підтримував ідеї матеріально. Є симиренківський слід у матеріальній підтримці першої української опери „Різдвяна ніч”,

яку здійснив Микола Лисенко та Павло Чубинський. Приїзд до Городища та до Сидорівки відомих театральних труп — це теж результат тісної колегіальної співпраці корифеїв української культури з великим меценатом.

Тема тісної дружби В. Смирненка з генієм української музики Миколою Лисенком потребує глибокого дослідження. Як справедливо зазначив один із найавторитетніших дослідників життя та діяльності Павла Чубинського письменник Дмитро Чередниченко: „Микола Лисенко, який рідко кому присвячував свої твори, у своїй книзі „Музика до „Кобзаря” Тараса Шевченка” (Київ, 1904) поруч із назвою пісні помістив такий напис: „Присвячую високошановному Василю Смирненку”. Певно високої гідності був адресат, щоб заслужити такої честі”, — зауважує дослідник.

Немає сумніву, що до Київської громади Василя Смирненка могли залучити як його родич, професор Олександр Кістяківський, так і Павло Чубинський, котрий працював у заводському управлінні. У подальшому меценат мав змогу спілкуватися з багатьма громадівцями. В середовищі організації Василя Смирненка завжди представляв професор історії Київського університету св. Володимира Володимир Антонович. З ним його ймовірно також познайомив Олександр Кістяківський.

Пізніше меценат та вчений потоваришували. Їхня дружба стала доленною для української культури. Адже вони духовно так споріднилися, що професор Володимир Антонович став справжнім симиренківським духівником. Йому Василь Смирненко надав право розпоряджатися коштами, які він виділяв на українські справи. Без узгодження й обговорення з Володимиром Антоновичем не реалізувався жоден культурницький проєкт. Збереглася частина епістолярію цих двох видатних особистостей. Її передала Бібліотеці НТШ у Львові симиренківська правнучка, громадянка Канади та велика патріотка України Тетяна Смирненко. Історична і наукова цінність цього листування надзвичайно висока. Сподіваємося, що колись воно стане доступне широкій громадськості.

ПІДТРИМКА ШКІЛЬНИЦТВА І НАУКИ

Варто зупинитися хоч трохи на фінансовій підтримці Василя Смирненка одного з найбільших національних проєктів, здійснених громадівцями, — видання Словника української мови, відомого як словник Бориса Грінченка. Те, що в 90-ті роки XIX ст. підготовкою словника до видання опікувався журнал „Киевская старина” й особисто її редактор В. Науменко, свідчить, що цей проєкт не міг бути реалізованим без фінансованої підтримки Василя Смирненка. Старогромадівці не помилилися, коли завершення цієї загальнонаціональної справи доручили невтомному працювиту й талановитому організаторові Борису Грінченку. Редакція „Киевской старины”, котру, про що вже мовилося, фінансував Василь Смирненко, 1902 р. уклала з письменником угоду на видання „Словника української мови”. За кілька років невтомної титанічної праці Борис Грінченко з дружиною Марією Загірною завершили його підготовку. Працю видатного вченого високо оцінювали вітчизняні та зарубіжні фахівці.

Говорячи про величезну роль Василя Смирненка у відродженні й розвитку української культури, освіти і науки, не можна оминати ще кілька важливих напрямів, зокрема україномовного шкільництва та наукових досліджень. Саме цими напрямками

опікувався створений меценатом фонд „Сприяння розвитку української культури і науки“. Зазначені сфери діяльності симиренківського фонду також потребують серйозних досліджень.

Громадівці, просвітяни та Наукове товариство імені Шевченка до україномовної народної освіти вирішили йти через організацію розгалуженої мережі недільних шкіл. Причетність Василя Симиренка до створення мережі шкільних шкіл не викликає сумнівів. У своїй праці „О воскресных школах“ колишній попечитель Київського навчального округу Микола Пугачов писав: „За заснування недільних шкіл взяли перші малороси, щирі прихильники Шевченка“. Дослідник історії створення недільних шкіл в Україні письменник Дмитро Чередниченко зазначає: „Перша недільна школа відкрилася 11 жовтня 1859 року на Подолі, через два тижні — друга на Желянській на новій стросній, тому і назвали її новоствореною, в кінці місяця й третя — Липка (Київ). Наступного року, як повідомляв Шевченкові М. Чалий, Тарасові знайомі й добродійники цукрозаводчики Кіндрат Яхненко і Платон Симиренко клопоталися про відкриття недільної школи при заводі в Городищі“. Тож опікувалися недільними школами у Симиренків було родинною традицією. Тому Василь Симиренко не міг бути осторонь від цієї національно важливої справи.

ПІДТРИМКА НТШ

Виняткове місце в благодійницькій діяльності Василя Симиренка посідає багаторічна підтримка НТШ. Документальних матеріалів про цю співпрацю збереглося мало.

Свого часу лише чудом у підвальному приміщенні центрального офісу Товариства збереглася меморіальна таблиця Василю Симиренку, яка засвідчує, що великий меценат любив Україну і цінував високопатріотичну діяльність НТШ не лише до глибини душі, але й до глибини кишені. Добре знаючи про негативне ставлення більшовицького режиму до родини Симиренків, адміністрація будинку завбачливо зняла небезпечну меморіальну таблицю і сховала її у підвальному приміщенні. Після відновлення діяльності НТШ наприкінці 1980-х років меморіальну таблицю повернули на її попереднє місце.

Тісна співпраця київського підприємця з НТШ налагодила, коли його керманічем став видатний вчений-історик професор Михайло Грушевський. Він був учнем найближчої до Василя Симиренка людини, його духівника професора Володимира Антоновича.

Фінансова підтримка Василем Симиренком діяльності НТШ була всебічною. Вона не обмежува-

лася лише видавничими справами, але й стосувалася створення матеріальної бази Товариства.

Багато років НТШ, яке фактично виросло у першу справжню загальноукраїнську Академію наук, не мало власного приміщення. Керманічі Товариства та українські депутати в австрійському парламенті не раз порушували це питання перед урядом. Врешті-решт, уряд погодився виділити певні кошти на купівлю Товариством приміщення у м. Львові. Проте їх виявилось замало, аби придбати належний офіс у центрі Львова. Відомо, що меценат для купівлі великого будинку для НТШ надав понад 100 тисяч золотих карбованців. Австрійський уряд також компенсував понад

половину витрат, пов'язаних із придбанням офісу НТШ. Для самого Василя Симиренка і для підприємницької діяльності ця благочинна акція була вкрай небезпечною. Адже царський уряд всіляко протидіяв діяльності українських громадських організацій не лише в Україні, але й у зарубіжжі. Механізм передання меценатських коштів і донині достеменно невідомий. Відповідь на це запитання могли б дати урядові архіви колишньої Австро-Угорської імперії або архіви НТШ, якщо вони збереглися.

Багаторічний юрисконсульт фірми і близький родич Симиренків професор Олександр Кістяківський у своєму щоденнику зазначав, що Василь Симиренко значну частину своїх коштів, відповідно до чинного на той час міжнародного права, утримував за межами Росії. Саме це й дало можливість меценатові та призначеному ним розпорядником коштів професорові Володимиру Антоновичу успішно здійснити цю важливу для української культури й науки банківську операцію.

Лишається нез'ясованою роль Василя Симиренка у

формуванні демократичних політичних партій та утворенні української політичної еліти. Спогади сучасників і найближчих друзів та шанувальників мецената дають підстави твердити, що й ця сфера не була йому чужою. Натяки про таку підтримку простежуються у щоденнику професора О. Кістяківського. Він зазначає, що Василь Симиренко через третіх осіб часто підтримував київських студентів, переслідуваних жандармерією. Ймовірність такої підтримки революційного студентського руху В. Симиренком переконливо доводить факт перебування у сибірському заслання улюбленого племінника Левка та короткочасне ув'язнення у Київській в'язниці племінниці Марії.

Петро ВОЛЬВАЧ

Пам'ятна таблиця, встановлена у вестибюлі будинку НТШ (вул. Винниченка, 24) про купівлю Михайлом Грушевським цього будинку зі щедрою допомогою Василя Симиренка

ІВАН БОБЕРСЬКИЙ: БІЛЯ ДЖЕРЕЛ УКРАЇНСЬКОЇ ТІЛОВИХОВНОЇ І СПОРТОВОЇ ТРАДИЦІЇ

У червні 2015 року в Науковому товаристві ім. Шевченка створено Комісію тіловиховання і спорту ім. Івана Боберського. Така галузь, як фізична культура і спорт, що досі не була представлена серед наукових напрямів діяльності НТШ, стала його невід'ємною частиною. Є підстави вважати, що ця подія мала відбутися на 100 років раніше, у першій чверті ХХ ст., коли в Галичині формувалася українська тіловиховна і спортова традиція, але події Першої світової війни та Української національної революції 1917—1921 рр., втрата української державності (УНР, ЗУНР) завадили цьому. Визначною, рушійною силою цього процесу тоді був професор, фахівець руханки, Іван Боберський. Ще за життя Боберського за заслуги в ділянці української фізичної культури сучасники іменували його Батьком українського тіловиховання.

Народився Іван Боберський 14 серпня 1873 р. у селі Доброгостові на Дрогобищині у священничій родині Миколи та Анни. Боберські походили з давнього війтівсько-князівського роду: дід Івана упродовж 30 років був війтом у с. Хащові на Турківщині. Перші письмові згадки про родину належать до XVI ст. Упродовж XVI—XX ст. рід Боберських дав українській еліті чимало священників, педагогів, громадських та культурно-просвітніх діячів, науковців. Це були люди авторитетні, цілеспрямовані, з твердими життєвими переконаннями і принципами. Племінниця І. Боберського Віра Кулицька (з дому Федорин) згадувала, що „всі Боберські були люди з характером і в усіх обставинах трималися свого“.

Оскільки душпастирську працю о. Микола Боберський провадив у багатьох селах нашого краю, дитячі та юнацькі роки Івана минали у постійних переїздах. Схоже, що саме батько, впливовий церковний і громадський діяч, здійснив вирішальний вплив на виховання і національну самосвідомість сина. На все життя засвоїв Іван настанову батька — „Думай по-українськи!“

І. Боберський навчався у Самбірській гімназії. Особливе зацікавлення німецькою мовою у гімназійні роки визначило його подальший шлях навчання і праці. Після закінчення Самбірської гімназії він студіює в університетах Львова (1891—1895) і Граца (1895—1899), де здобув фах вчителя німецької мови.

У студентські роки Іван Боберський намагався не лише сумлінно навчатися, а й брати участь у житті українського молодіжного середовища. Ві-

домо про його тісні контакти зі студентами української організації „Русь“.

Перебуваючи у Граці та Відні, Боберський вперше ознайомлюється з популярними на той час у країнах Західної Європи національними системами гімнастики. Саме там Боберський почне особисто „вправляти руханку“ і ця справа стане захопленням усього його життя. Одним з підсумків його навчання стало закінчення державного однорічного гімнастичного курсу і здобуття кваліфікації вчителя гімнастики середніх шкіл. Зауважимо, що фізичне виховання у більшій частині країн Європи того часу лише впроваджувалося у навчальні програми закладів освіти і було справою малознаною, модерною, а тіловиховні заняття будувалися на основі німецької, шведської та сокільської гімнастичних систем. Тому фахівців кваліфікували як вчителів гімнастики.

Завдяки подальшим подорожам європейськими країнами — Німеччиною, Швецією, Чехією та Францією, І. Боберський поглибив свої знання у ділянці гімнастики та спорту. Участь в різноманітних семінарах, конференціях, симпозіумах і конгресах із проблем фізичного виховання стане характерною прикметою для його фахового зростання (Міжнародний конгрес із фізичного виховання у Парижі 1910 р.; Всесокольський злет у Празі 1912 р.; лещетарський курс у Гезінгу в Штирії 1912 р. та ін.). Завдяки цьому І. Боберського

можна доволі обґрунтовано вважати висококваліфікованим, провідним фахівцем у ділянці фізичного виховання і спорту того часу. 1899 р. Іван Боберський повертається в Галичину. Невдовзі він влаштовується на працю у цісарсько-королівську гімназію у Дрогобичі. 2 липня 1899 р. складає іспит на посаду заступника учителя, а вже 14 липня 1900 р., згідно з розпорядженням Міністерства віровизнань і освіти Австро-Угорщини, обіймає посаду дійсного учителя.

У Дрогобицькій гімназії І. Боберський викладав німецьку мову, завідував німецькомовною бібліотекою для учнів, а також вів уроки гімнастики в 1—6-х класах. Заняття гімнастикою тоді були не обов'язковими і проводилися у позанавчальний час. Однак І. Боберський зацікавлює нею молодь. Вже у Дрогобицькій гімназії він на практиці почав застосовувати здобуті у студентські роки знання. На уроках гімнастики вперше запровадив досі невідомі або малознані в українському молодіжному середовищі рухові ігри та забави (зокрема, англійську гру „футбол“), здійснює прогульки (піші ман-

Іван Боберський — голова товариства „Сокіл-Батько”.
Львів, 1911 р.*

* Стаття проілюстрована світлинами з архіву Степана Гайдучка.

дрівки) Дрогобиччиною: до Трускавця, Борислава, Стебника, околицями Дрогобича.

Від 25 червня 1901 р., за розпорядженням Міністерства віровизнань і освіти Австро-Угорщини, І. Боберський працював професором в Академічній гімназії у Львові (до 1918 р.). Викладав німецьку мову, завідував німецькомовною бібліотекою,

Іван Боберський та членкині спортивного кружка Гімназії сестер василіянок на ковзанці. Львів, 16 лютого 1912 р.

а також навчав гімнастики, для позначення якої запровадив власну українську самоназву — „руханка“. Окрім того, працював паралельно в Гімназії сестер василіянок, де також викладав німецьку мову, завідував німецькомовною бібліотекою та, чи не вперше в українських освітніх закладах того часу, запровадив заняття руханки для жінок.

Як вчитель І. Боберський був суворим і вимогливим. Навчав уважності, дисциплінованості, відповідальності. Його учні вирізнялися зразковими знаннями з німецької мови та літератури і високо цінили свого вчителя. Серед його вихованців-гімназистів знамі у майбутньому особистості і діячі: Степан Гайдучок, Євген Коновалець, Роман Сушко, Олена Степанів, Олександр Тисовський, Петро Франко, Степан Шах та ін. Попри вимогливість, Боберський викликав зацікавлення і симпатії в навколишніх, по-батьківськи піклувався про своїх підлеглих. За спогадом С. Шаха, професори Академічної гімназії на привітання студентів переважно відповідали, мовчки знімаючи капелюх, або лише кивком голови чи прикладанням двох пальців до шапки. Лише професор І. Боберський „по-дружньому“ відповідав на уклін гімназистів промовистим словом „здоров!“

Як один із перших у нашому краї фахівців з руханки Іван Боберський неодноразово здійснював просвітницькі і промоційні акції для популяризації різновидів гімнастичних вправ і видів спорту серед української громади. Для цього в межах народних свят („фестин“) влаштовувалися групові показові виступи, так звані пописи, або прилюдні вправи, які організовував Боберський та його вихованці. Очевидно, саме з тією ж метою, окрім іншого, він у лютому 1909 р. уперше в історії Львова об'їхав місто на лежачих (лижах).

Іван Боберський власним прикладом надихав українське гімназійне середовище на руханкові заняття. Неодноразово можна було побачити, як він на уроках руханки (інколи вони відбувалися на Кайзервальді) бігав з гімназистами, грав із ними в копаний м'яч (футбол), ситківку (теніс), гаківку (хокей), проводив з учнями піші прогульки (туристичні мандрівки) околицями Львова, містами і селами Галичини, в Карпатах.

Оскільки фахівців з руханки в українському освітянському середовищі не вистачало, Боберський організував і очолив інструкторський руханковий гурток, слухачами якого стали випускники вчительських семінарій Галичини.

І. Боберський — один з перших українських теоретиків фізичного виховання і спорту. Як професор гімназії, усвідомлював важливість теоретичного супроводу руханкової справи і підготував велику кількість видань, присвячених різним аспектам „тіловиховання“. Ці праці часто виявлялися першими „ластівками“ розгляду цієї проблематики і не лише серед українських фахівців. Так, у його доробку перші українські науково-методичні праці з теорії фізичного виховання і спорту: „Забави й гри рухові. Част. I“ (1904), „Забави і гри рухові. Част. II. Вісімнадцять гор'ячих“ (1905), „Забави і гри рухові. Част. III. Копаний м'яч“ (1906), „Свобідні вправи для пожарних „Соколів“ (1908), „Свобідні вправи. Ч. 1. Вправи вільноруч Сандова“, „Забави і гри рухові. Част. IV. Ситківка“ (1909), „Прилюдні вправи. Ч. 3. Вправи списом“ (1909), „Впоряд“ (1909), „Прилюдні вправи. Ч. 4. Вправи топирцем“ (1909), „Лавчина і щиблівка“ (1910), „Правила до гаківки“ (1910), „Прилюдні вправи. Ч. 2. Вправи вільноруч“ (1910), „Прилюдні вправи. Ч. 6. Вправи хоругвцями“ (1910), „Примітки до прилюдних вправ. Ч. 2“ (1911), „Прилюдні вправи. Ч. 7. Вправи палицями“ (1911), „Прилюдні вправи. Ч. 8. Вправи ручником“ (1911), „Нові шляхи до тілесного виховання“ (1911), „Прорух“ (1912), „Устав Союзу руханкових, пожарних, руханково-пожарних і змагових товариств українських під назвою „Запороже“ (1912), „Українське сокілство“ (1939), „Помічання про англійський Пласт“, „Вільноручні вправи“ (1940; спів-автори Михайло Тріль та Дарія Навроцька) та ін.

Важливим здобутком науково-методичних праць І. Боберського стало уведення ним в обіг для фахівців і широкого загалу української руханкової та спортивної термінології. Так, у середовищі Боберського та його учнів і колег з'являються поняття „тіловиховання“ (фізичне виховання), „руханка“ (урок гімнастики), „прорух“ (ранко-

Учасники змагань з дужання і двигання тягарів, проведених спортивним товариством „Україна“. Стоїть перший зліва: Іван Боберський. Рухівня „Сокола-Батька“. Львів, 23 березня 1912 р.

ві гімнастичні вправи), „змаг“ (спорт), „рухівня“ (гімнастична зала) і чимало інших національних термінів, які позначили види спорту: копаний м'яч (футбол), ситківка (теніс), гаківка (гокей), кошиківка (баскетбол), дужання (боротьба), лежечарство (лижний спорт), наколесництво (велосипедний спорт), стріляння до влучі (стрільба), санкарство

(санний спорт), совгарство (ковзанярський спорт), відбиванка (волейбол) та ін. Більшість з них сформулював особисто Іван Боберський.

У 1906 р. професор Боберський в Академічній гімназії організовує тіловиховний осередок, у назві якого вперше застосовує поняття „спорт” — Український спортовий кружок (УСК). Невдовзі УСК

Члени комісії, які у 1912 р. готували Конгрес з фізичного виховання серед українців Галичини. У першому ряду перший праворуч: Іван Боберський

стає впливовим чинником розвитку і популяризації різновидів спорту в навчальних закладах українців Львова, а згодом й Галичини. Упродовж 1906—1914 рр. І. Боберському вдалося підготувати в УСК чимало знаних пізніше спортсменів та фахівців у ділянці фізичного виховання і спорту. „Український спортовий кружок”, за твердженням випускника гімназії, успішного спортсмена і теоретика фізичного виховання і спорту в Галичині, а згодом української діаспори Едварда Жарського, став кузнем перших „пропагаторів спорту і спортових талантів, що опісля, у світовій війні віддали свої спортові надбання ідеї визволення Батьківщини”. З-поміж членів Українського спортового кружка слід згадати Андрія, Тараса і Петра Франків, Антіна Зеленого, Степана Гайдучка, Федя Черника, Степана Цимбалу. Кожен з них брав дієву участь у заснуванні та розвитку різних українських руханково-спортових гуртків і товариств Галичини. Вони також в різний спосіб сприяли поширенню видів спорту на українських землях та в діаспорі.

З 1901 р. І. Боберський — член українського гімнастичного товариства „Сокіл” (з 1909 р. — „Сокіл-Батько”) у Львові. В цій організації він пройшов всі щаблі — від звичайного члена до керівника. З 1908 по 1918 р. був головою товариства „Сокіл-Батько”. За його діяльності сокільська організація стрімко розвивалася, набуваючи особливої популярності серед українців Галичини та за її межами. Так, у 1913 р. „Сокіл” у Галичині налічував вже понад 30 тисяч членів. І. Боберський — учасник і безпосередній організатор Сокільських красних здвигів у Львові: Першого (1911) та Другого Шевченківського (1914), організатор участі делегації українських соколів у Всесокільському злеті у Празі (1912), прихильник ідеї об’єднання сокільських і січових товариств в одну організацію для зміцнення українського гімнастично-спортового руху.

1911 р. Іван Боберський виступив з ініціативою викупити земельну ділянку у Львові для облаштування руханково-спортового майдану — „Український город” (розташований у районі сучасної дитячої залізниці у Стрийському парку з боку вул. Стрийської). Упродовж багатьох років

вчений опікувався справою поступового викупу земельних ділянок для здійснення цієї ідеї. На заклик І. Боберського відгукнулися українці Галичини, Наддніпрянської України, Кубані, США, Канади. Руханково-спортовий майдан товариства „Сокіл-Батько” — „Український город” став традиційним місцем, де відбувалися усі найбільші і значніші спортивні заходи української громадськості Львова та Галичини в 1911—1939 рр.

І. Боберський дав поштовх до запровадження національних спортивних змагань українців Галичини — „Запорозьких Ігрищ”. Ці спортивні змагання, на зразок давньогрецьких Олімпіад, мали стати спортивним заходом українців найвищого рівня. Безпосередньо під керівництвом Боберського було проведено Перші (1911) та Другі (1914) запорозькі ігрища у Львові. Ці змагання відбувалися серед українців Галичини й у міжвоєнний період.

1911 р. І. Боберський ініціював створення першого спортивного товариства студентів вищих шкіл „Україна”. Того самого року долучився до формування організаційних та ідеологічних засад молодіжної організації „Пласт”. Завдяки його зусиллям і фінансовій допомозі в перші роки існування організації опубліковано пластові методичні видання, які стали підвалинами для розвитку пластового руху. Допомагав матеріально своїм учням і колегам з Академічної гімназії у Львові, засновникам і очільникам Пласту Олександром Тисовським та Петрові Франку. Іван Боберський неодноразово консультував Пластовий Провід, популяризував організацію і дієво вболівав за її зміцнення. Упродовж усього свого життя він не втрачав контактів з провідними діячами пластового руху.

У роки Першої світової війни та Української національної революції 1917—1921 рр. Іван Боберський був членом Бойової управи Українських Січових Стрільців, від 1914 р. — співзасновником та членом Головної української ради, від 1915 р. — членом Загальної української ради, у 1918—1919 рр. — референтом пропаганди „Письменичого відділу” у Державному секретаріаті військових справ Західно-Української Народної Республіки. Завдяки йому

Учительський відділ товариства „Сокіл-Батько” у Львові. Зліва направо: професор Іван Боберський — провідник відділу, Степан Гайдучок, Тарас Франко, Омелян Гузар, Петро Франко, Іван Ігнат, Олександр Довбенко, Ігор Федів. Весна 1913 р.

вийшли друком „Наші Стрільці в рік по Шевченківським здвигі 28 червня 1914.”, „Збірник пісень УСС”, зібрано і збережено архів УСС (зокрема, близько 3000 світлин з життя українських добровольців), укладено українську військову термінологію, однострій для УГА, топографічні карти тощо.

За дорученням уряду ЗУНР, 1919 р. І. Боберський відбув до США, а в листопаді 1920 р. до Канади. Його завданням було проведення просвітницької роботи серед широких кіл громадськості за кордоном у справі утвердження ідеї незалежності України, а також збір коштів для ЗУНР. Упродовж

Іван Боберський
на III Міжнародному конгресі
з проблем шкільної гігієни в
Парижі. Серпень 1910 р.

першої половини 1920-х рр. І. Боберський організував та провів сотні зустрічей і виступів. Одним із найбільших успіхів його праці тоді була маніфестація у Вінніпезі 22 квітня 1922 р., в якій взяло участь близько 10 тисяч осіб, що протестували проти антиукраїнської політики польського уряду на західноукраїнських землях.

Упродовж 1920—1932 рр. І. Боберський провадив

широку громадську та культурно-просвітницьку діяльність у Канаді. Власну бібліотеку (2606 книжок українською та англійською мовами, 69 річників часописів), збірки малюнків і світлин (6188 од.) та різних артефактів, які збирав під час свого перебування у Канаді, вчений подарував Товариству ім. св. Рафаїла у Вінніпезі. На основі цього дарунка 1932 р. засновано Канадійську бібліотеку ім. І. Боберського.

Дослідник підтримував зв'язки з рідним краєм, але будучи активним діячем і членом уряду ЗУНР, остерігався повертатися на рідну землю, де на нього міг чекати арешт польської влади. Крім того, учні і вихованці Боберського у той час стали очільниками підпільних українських організацій, зокрема УВО та ОУН. Лише раз у 1928 р. Боберський з кількадечним візитом відвідав Львів, де його урочисто приймали в домівці „Сокола-Батька“, „Пласту“ та інших громадських організацій. Тому повертаючись у Європу, Боберський оселяється у словенському м-ку Тржич, з якого походила його дружина Йо-сифина Поллак. Там він прожив останні роки свого життя (1932—1947). Помер 17 серпня 1947 р. Похований на кладовищі у м. Тржич.

Упродовж життя І. Боберський опублікував чимало статей в українській періодиці, журналах, альманахах, календарях, енциклопедіях, зокрема в „Америці“, „Вістях з Запорожжя“, „Ділі“, „Народному слові“, „Свободі“, „Сокільських вістях“, „Змагу“ та ін. Був організатором створення і співпрацював із першими українськими спортивними виданнями — „Вісти з Запорожжя“, „Сокільські вісти“, „Пластовий табір“ та ін. Вчений уважно стежив за розвитком олімпійського руху і здійснив низку репортажів з IV зимових Олімпійських ігор у Гарміш-Партенкірхені та Ігор XI Олімпіади в Берліні (1936).

Серед творчої спадщини Боберського на особливу увагу заслуговують його афоризми, які не втратили своєї актуальності і сьогодні. Вони отримали визнання сучасників і широко використовувалися у публікаціях, на відзнаках, прапорах, листівках,

зверненнях та відозвах до українського громадянства: „Байдужі гинуть!“, „Вихованє тіла — се шлях до вихованя духа“, „Все вперед! Всі враз!“, „Все йти до мети, коли хочеш зайти“, „Ділами, не словами!“, „За мало читаємо і за мало пишемо; для того за мало знаємо“, „Змаг гартує волю“, „Кожде покоління відповідає за прикмети тіла і духа слідуячого покоління“, „Лише зорганізована фізична сила запевнює народови свободу і незалежність“, „Народна честь, Сьміле око, Сильні груди, Мало слів, А діл багато!“, „Не лебедіти, але стреміти!“, „Не плачем, а мечем!“, „Розвивай свої сили, бо як ти слабкий, то сьвіт скрутить тобі карк“, „Руханка учить приказувати і учить слухати. Руханка виховує вже в молодіжці організаційний змісл, при звичаює до поділу праці, до відвічальности за обняту задачу, до совісности і точности, до опанованя роботи правильною напругою, до віри в свої сили“, „Треба мати знання і треба вміти знанням орудувати. Знання це топір, сприт це топориче“ та ін.

Заслуги І. Боберського у сфері тіловиховання і спорту важко переоцінити і вони були гідно вшановані сучасниками. Професор Боберський постав фігурою не лише всеукраїнського, а й європейського масштабу. Сучасники порівнювали його із засновниками європейської фізичної культури — шведом Пером Лінгом, німцем Фрідріхом Яном, чехом Мирославом Тиршем, ініціатором відродження олімпійських ігор сучасности — бароном П'єром де Кубертенем. Ще за життя І. Боберського його почали іменувати „Батьком українського сокільства“, „Вчителем“, „Провідником“, „Апостолом фізичного виховання“, „Тіловиховним авторитетом“, „Батьком українського тіловиховання“.

Упродовж життя підтримував контакти з багатьма громадськими, культурними, військовими, політичними, науковими діячами: Дмитром Вітовським, Михайлом Грушевським, Левом Лепким, В'ячеславом Липинським, Іваном Луценком, Миколою Масюкевичем, Миколою Міхновським, Осипом Назаруком, Євгеном Петрушевичем, Теодором Рожанківським, Оленою Степанів, Володимиром Старосольським, Олександром Тисовським, Іваном Франком, Іваном Чмолю, митрополитом Андреем Шептицьким, Степаном Шухевичем та ін. Деякі з них були членами, дійсними членами або й очільниками НТШ. Боберський і сам друкував свої праці в НТШ. На його видання у „Записках Наукового товариства ім. Шевченка“ дійсний член НТШ Іван Кривецький опублікував рецензію (Львів, 1908, т. LXXXVI, кн. VI), а його учні (О. Тисовський, П. Франко, О. Степанів та інші) стали членами Товариства.

Саме тому, сьогодні, через майже сто років, долучення цієї ділянки української культури до переліку наукових напрямів НТШ і утворення окремої комісії стало справою необхідною і з огляду на проблему відновлення репресованої української тіловиховної і спортової традиції XX ст., і з огляду на сучасні виклики і події нашої доби.

Андрій СОВА, Ярослав ТИМЧАК

Титульна сторінка
праці Івана Боберського
„Забави і гри рухові”.
Львів, 1904 р.

АНТІН ПЕТРУШЕВИЧ

(3 нагоди 195-річчя)

Одним із найвидатніших галицьких істориків XIX ст. був Антін Петрушевич. Народився 16 січня 1821 р. у селі Добрянах (нині — Стрийського р-ну Львівської обл.) у сім'ї священика Степана Петрушевича (1772—1866) і Марії Кайзер одинадцятю дитиною. Початкову освіту здобув вдома. Батько навчив його читати і писати, а також основ математики. Коли хлопцеві виповнилося дев'ять років, його віддали на навчання до школи з німецькою мовою викладання у Стрию, яку закінчив 29 серпня 1833 р.

Навчання продовжив у Львові в гімназії (1833—1839), якою опікувалися домінікани. Тут проявилися його зацікавлення гуманітарними науками, особливо історією і філологією. Талановитий учень перечитав усі книжки із гімназійної бібліотеки. Вперше простудіював праці Й. Добровського, А. Нарушевича і М. Карамзіна. Закінчивши навчання у гімназії з відзнакою, продовжив освіту (VII—VIII класи) в університеті на „філософії“. Тут на нього великий вплив мав проф. Денис Зубрицький. Антін позичав у вченого книжки, вів із ним розмови, присвячені науковим проблемам, які нерідко переростали у дискусію.

Закінчивши „філософію“, А. Петрушевич, виконуючи волю батька, у 1841 р. вступив на теологію. 1845 р. він успішно завершив навчання, висвятившись у квітні 1847 р. Недовго був сотрудином у церкві с. Перегінська Долинського повіту, яка була у митрополичих володіннях. Від 1847 до 1858 р. перебував здебільшого у василіянському монастирі в Уневі. Його наблизив до себе митрополит Михайло Левицький, призначивши своїм капеланом і нотаріусом митрополичого уряду.

Громадську діяльність А. Петрушевич розпочав у бурхливі часи революції 1848—1849 років. Очолити національне відродження українців Галичини греко-католицьке духовенство. Активну участь у цих подіях брав А. Петрушевич. 1848 р. він опублікував брошуру „Де кілька слів написаних на захист руської народності“. У ній автор дає рішучу відсіч польським зазіханням, які твердили, що не існує у Галичині окремої руської мови, а місцеве населення розмовляє діалектом польської. На основі широкого кола наукових аргументів переконливо довів окремішність руської мови від польської, спростувавши твердження своїх опонентів, щодо неможливості навчання нею дітей і вживання кирилиці, яку поляки хотіли замінити латинкою.

А. Петрушевич був членом-засновником „Головної Руської ради“, у роботі якої брав активну участь. З 19 по 26 жовтня 1846 р. у Львові про-

ходив Собор руських учених, на якому 21 жовтня блискуче виступив А. Петрушевич. Він розробив детальну програму вивчення історії Південно-Західної Руси, окресливши коло джерел, які треба дослідити. Науковець пропонував заснувати руське історичне товариство й археографічну комісію для збирання, вивчення і видання історичних пам'яток. Також, на його думку, доцільно створювати музеї, у яких потрібно нагромаджувати експонати, що стосуються нашого минулого. Особливу увагу слід приділяти намаганням запровадити викладання руської історії у навчальних закладах.

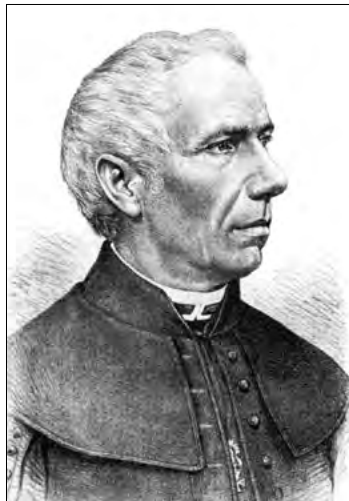
Після поразки революції 1848—1849 рр. спостерігається наростання розчарування Антона Петрушевича в її ідеалах. Поступово він, як і більшість представників греко-католицького духовенства, переходить у табір русофілів (москвофілів). Згодом став членом „погодінської колонії“. Його вважають одним із ініціаторів запровадження штучного „язичія“.

У пореволюційний час відбувається кар'єрне зростання Антона Петрушевича. У 1851 р. митрополит надав йому титул консисторського радника. 1857 р. Петрушевича іменовано почесним каноніком митрополичої капітули. 6 вересня 1861 р. його призначають дійсним крилошанином і відтоді він постійно перебував у Львові, що значно

полегшило йому здійснення наукових досліджень. 1873 р. А. Петрушевич став кустосом митрополичої консисторії, одночасно завідуючи капітульною бібліотекою.

Тричі А. Петрушевича обирали до Галицького сейму із Калуського округу. Вперше став депутатом у 1861 р., українці тоді здобули 49 мандатів із 150. Особливо активну участь він брав у дискусіях, присвячених функціонуванню руської мови. Науковець вимагав, щоб її вживали в освіті, судівництві, адміністрації і сеймі. В одній зі своїх сеймових промов А. Петрушевич сказав слова, які стали досить популярними у його часи: „Польща не може бути вільною, поки Русь вільною не буде“. У 1873 р. його було обрано до віденського парламенту із виборчого округу Калущ — Делятин — Богородчани. Своє перебування у столиці він використовував для наукових пошуків у бібліотеках і архівах, а також налагодження контактів із дослідниками — славістами.

Надзвичайно розмаїтою є наукова спадщина А. Петрушевича. Перебуваючи під впливом енциклопедизму чеських науковців кінця XVIII — початку XIX ст., він вивчав археографію, лексикографію, топоніміку, етнографію, політичну історію, геральдику, нумізматику, бібліографію, лексикографію тощо. Впродовж усього життя науковець

Антін Петрушевич
(1821—1913)

наполегливо збирав давні рукописи і стародавні книги. Його бібліотека налічувала десятки тисяч книг і сотні рукописів.

Зібрані матеріали значною мірою були використані для укладання „Сводной Галицко-Русской летописи“. Хронологічні рамки праці охоплюють два століття (1600—1800), а загальний обсяг семи томів тексту становить приблизно три з половиною тисячі сторінок. Її вважають найбільшою і найпомітнішою історичною працею А. Петрушевича. Відзначимо, що певну кількість використаних дослідником джерел втрачено. Незважаючи на досить емпіричний характер зібраних матеріалів і не завжди критичне ставлення автора до їх автентичності, це видання широко використовували наступні покоління науковців для своїх досліджень.

„Сводная Галицко-Русская Летопись“ становить лише частину зібраних дослідником джерел до історії Галичини. А. Петрушевич не зміг опублікувати матеріали XI—XIII ст. і XIV—XVI ст. У рукописі залишилася також „Сводная молдаво-русская летопись“, яка є результатом археографічних пошуків у буковинських та молдовських православних монастирях. Вона розпочинається із XIV ст. і містить чимало рідкісних та унікальних документів для історії цього регіону.

Багато зусиль А. Петрушевич потратив на публікацію літописів. У 1871 р. він видав „Волинсько-Галицкую летопись“, передрукувавши її з другого тому „Полного собрания русских летописей“. Відзначимо, що М. Карамзін назвав цей твір Волинським літописом, а Галицько-Волинським уперше запропонував його називати М. Костомаров. Назва літопису, запропонована А. Петрушевичем, не утвердилася в історіографії, але вона, мабуть, найадекватніше відображає його зміст. Науковець був першовідкривачем Львівського літопису, який видав.

Значну увагу він приділив дослідженню „Слова о полку Ігоревім“, коментоване видання якого вийшло 1886 р. (поділене на віршовані рядки і з численними виправленнями видавця). Дослідник намагався довести, що поему написано у Галицькому князівстві. Він вважав, що його створив невідомий автор незабаром після повернення Ігоря Святославича із половецького полону. На північні руські землі епос міг потрапити разом із донькою Ярослава Осмомисла — Євфросинією, яка була жінкою князя Ігоря.

Велике значення А. Петрушевич надавав виданню актових документів. Він опублікував найбільшу збірку грамот князя Лева. Вчений визнав більшу частину із них фальсифікатами, виготовленими у пізніші часи. Цінною була публікація документів з історії львівського Успенського Ставропігійського братства, які не втратили свого наукового значення і тепер.

Однією з улюблених наукових тем А. Петрушевича було дослідження княжого періоду історії м. Галича. Результати своїх студій він опублікував у низці статей, які згодом були зібрані в одній книжці. Науковець вважав, що княжий Галич розташовувався там, де є сучасне місто. Його назву він виводив не від галів, ані від чорної людини, а від птаха галки, яка є також гербом міста. Княжий Галич дослідник вважав продовженням Галаца над Дунаєм, старовинного міста тиверців і уличів, які, витіснені угорцями на захід, заснували над

Дністром новий Галич, що 1124 р. став столицею Галицького князівства. Дослідники висловлювали і висловлюють різні думки щодо локалізації княжого Галича, ця проблема досі дискусійна.

А. Петрушевич цікавився ранньою історією міста Львова. Маючи досить обмежене коло писемних звісток і археологічних матеріалів, він намагався розширити джерельну базу шляхом вивчення мікротопонімів, які ретельно вибирав із пізніших документів. Зібрані ним матеріали активно використовували наступні покоління науковців. А. Петрушевич вивчав питання щодо можливості ранішого існування на місці заснованого князем Данилом Львова якогось іншого поселення або групи поселень. Згодом дослідник дійшов думки, що княжий Львів мав свого попередника, який існував здавна, але міг інакше називатися.

Монографічне дослідження присвятив А. Петрушевич Холмській єпархії. На основі великого за обсягом зібраного архівного матеріалу він зумів детально висвітлити основні періоди історії єпископії. Особливу увагу автор приділяв характеристиці діяльності кожного з єпископів, намагаючись також якнайповніше простежити його біографію. В українській історіографії це перша монографія із цієї проблематики.

Активну участь взяв А. Петрушевич у дискусії, яку вели багато видатних славистів щодо автентичності старочеських писемних пам'яток „Суду Любуші“, Кораледвірського і Зеленогірського рукописів. Публікація цих творів значною мірою спричинилася до чеського культурно-національного відродження. На основі всебічного їхнього аналізу він зумів одним із перших аргументовано довести, що це фальсифікати, створені у XIX ст. Більшість чеських науковців спочатку досить ворожо сприйняла результати досліджень А. Петрушевича, проте згодом визнали його правоту і обрали дійсним членом Чеської академії наук у Празі.

Найважливішою працею свого життя А. Петрушевич вважав „Етимологічний словник всіх словянських народів“, матеріали до якого збирав майже 50 років. Він налічував понад мільйон слів, але залишився неопублікованим. Відзначимо, що науковець передав його у Петербурзьку академію наук. „Словник“ маловивчений, дослідники досить стримано говорять про його наукову вартість, відзначаючи безсистемність і навіть певною мірою хаотичність зібраного матеріалу.

Наприкінці життя 1909 р. А. Петрушевич осліп. Хоча завдяки хірургічному втручанню йому було частково повернуто зір, проте працювати з такою інтенсивністю, як раніше, уже не міг. Йому допомагали секретарі, яким від надиктовував свої тексти, але сили його поступово покидали. Помер вчений 23 вересня 1913 р., похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

А. Петрушевич разом із Д. Зубрицьким та І. Шараневичем — галицькими істориками XIX ст., започаткував створення першої галицької історичної школи ще до утворення наприкінці XIX — на початку XX ст. львівської історичної школи Михайла Грушевського. Значна частина його наукової спадщини не втратила свого значення і в наші дні, проте вона ще маловідома сучасним дослідникам.

Ярослав КНИШ

КОЛИ ГОВОРЯТЬ ГАРМАТИ — МУЗИ НЕ МОВЧАТЬ: РЕЦЕПТ ЖИТТЯ ВІД ГЕНРИКА БЕКА

Ad futurum rei memoriam!

8 лютого цього року виповнилося 120 років від народження Генрика Бека, випусника медичного факультету (1920) Львівського університету (нині — Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького), професора Варшавського (1925—1939) та Вроцлавського (1946) університетів, лікаря-гінеколога за фахом і митця за натурою з широким колом зацікавлень — літературою, музикою і живописом, який через призму власної творчості, світло, гаму кольорів та оригінальність форм залишив унікальну документальну хроніку не лише свого часу, а й свого батька — Адольфа Бека (1863—1942), відомого нейрофізіолога, професора (1895—1935) та ректора (1912—1915) Львівського університету, інших членів родини, міжвоєнного періоду і пекла, яку можна трактувати як прямо, так і метафорично.

Адольф Бек, досліджуючи на локальному рівні діяльність мозку та її наслідки, вперше виявив і зрозумів можливі, а згодом науково обґрунтовані наявні зв'язки між елементарними механізмами і вищими психічними чинниками та їхніми натуральними творіннями, як думка і людська культура. У 1930-х роках у Німеччині (Герман Шмідт), а пізніше саме перед війною у США (Норберт Венер) було описано уявлення про біологічне тіло як неросистему контролю і зв'язок біологічної одиниці з її середовищем на основі механізму біологічного зворотнього зв'язку. Адольф Бек своєрідним концептуальним „стрибком“ випередив на 50 років це вчення, а на тлі таких думок і зреалізувалась пластика творчості Генрика Бека. Однак відмінність між двома постатями була очевидна: батько взяв на себе високі академічні функції і став лауреатом

Нобелівської премії, тоді як син сповідував свою місію непомітно і скрізь, де тільки міг, не залежно від умов. Хоча, поза всяким сумнівом, це є вираженням тих самих сил.

Винятковий мистецький спадок (понад 1700 акварелей та рисунків олівцем, чорнилом та змішаною технікою), відданого медицині Генрика Бека зберігається у Варшавській центральній медичній бібліотеці, тривалий час був невідомий широкий публіці. Лише поодинокі малюнки використовувались як ілюстрації у деяких публікаціях та у двох—трьох виставах для медицини громадськості. В Україні вперше було представлено 50 його робіт на виставці „Світ Адольфа Бека очима Генрика Бека: відомі та невідомі факти“ у 2013 р. з нагоди 150-річчя від народження його батька А. Бека. Завдяки творчості Генрика ми можемо відтворити образ проф. Адольфа Бека, ректора університету під час Першої світової війни, завдяки якому було збережено університетське майно (музеї, лабораторії, клініки, астрономічна обсерваторія та багато іншого) для нащадків, і зрозуміти його силу духу та обставини, що завдали війни цій родині.

Для розуміння особистості і життєвих колізій доктора Генрика Бека слід відкинути формальність й одіозність, що приховує справжній внутрішній світ аристократа за духом, відважного бойового хірурга польового госпіталю, який витримав нелегкі випробування під час фашистської окупації та пройшов жорнила антисемітизму, проте не зупинявся ні на мить, жертвовно та беззастережно віддавав усе своє свідоме життя найгуманнішій професії медика, залишаючись взірцем високоін-

Рисунки Генрика Бека зберігаються у відділі спеціальних колекцій Варшавської центральної медичної бібліотеки імені С. Конопки

телектуального інтелігента — патріота та видатного науковця.

Здобувши блискучу освіту і зробивши вибір на користь медицини, мистецький обдарований Генрик створив своєрідну документальну повноколірну стрічку емоцій та реалій тодішнього життя, а також особистих пріоритетів. Живопис Генрика віддає шану красі природи, Карпат і Татрів, проспектів і вулиць Львова, Варшави, Кракова і Гданська, допомагає зрозуміти час, настрій та близьке довкілля родини Беків, колег, пацієнтів. Витонченість тюльпанів, фантазії, а може, й реалії дають можливість зрозуміти час, коли жив та творив лікар-мистець. Воєнні акварелі Генрика Бека дивують простотою і тим, що за цим йде — радикальним розумінням того, що відбувалось. „Погром“, таку назву давали частим, але локальним проявам релігійної ненависті в Російській імперії. Одній з акварелей з 1941 р. Генрик Бек цим терміном характеризує усю Другу світову війну: ріка трупів, хвилями якої є блді лиця поодиноких загиблих, інші творять анонімну „темну масу“, де смерть має власне пекло, свою моторошну сценографію. 46 рисунків Генрика Бека, що задокументують жакливі варшавські події Другої світової війни та повеніряння після Варшавського повстання упродовж 110 днів у смердючих руїнах міста, з колекції Варшавського єврейського інституту. Історії вражають „оголеністю“ життєвих обставин та вірою у перемогу добра.

Витончена лірика, символізм та яскраві алегорії — це не лише образотворче втілення думок, а й своєрідне інтелектуальне та емоційне „Я“ естетики Генрика Бека, що водночас також перегукується з віршами та іронічними куплетами його авторства. Як і батько, Г. Бек цінував гумор, тому він наявний не лише в колекції шаржів і карикатур на колег і різні робочі ситуації, а також у портретах членів родини, автопортретах, урбаністичних пейзажах, мініатюрних сценках вуличного життя та змінах, що перепали на долю львів'ян. З несподіваною назвою „Re:“ (з лат.: *responde* — признаю) — ці малюнки є своєрідними психологічними піктограмами реалій подій та особистим сприйняттям сенсу життя від Генрика Бека. Захоплення літературою, різними видами спорту, включно з найбільш технічно заангажованими, як авто- та авіаспорт, гори, витворює своєрідну ментальність та внутрішню свободу, з якими натура Генрика взаємодіє зі світом. Яскрава кольорова палітра та композиція робіт Бека рефлектують почуття та атмосферу епохи. Але найбільшою пристрастю в житті Генрика Бека була медицина, у світ якої звів його знаменитий батько. Свої перші дослідження Генрик розпочав у лабораторіях кафедри фізіології під час Першої світової війни: через відсутність персоналу допомагав Адольфу Беку проводити дослідження. Вдалий кар'єрний ріст у Варшаві, поєднання лікарської практики з науковою працею (уперше розроблено численні операційні тактики лікування гінекологічних хвороб, численні публікації, робота над підручником), викладацькою діяльністю зі студентами, виступами на конференціях перед лікарями, редакторською роботою в часописах, участю у Польському товаристві гінекологів свідчить про брак тиску рідних, свободу вибору і високий інтелектуальний потенціал Генрика Бека. Його одруження з красунею-колегою Ядвігою Трепкою наповнило життя любов'ю та щастям, бо саме цими емоціями сповнені його тогочасні роботи. Це був унікальний союз взаєморозуміння та взаємовпливу.

Згодом у житті Генрика Бека відбулося багато трагічних випробувань, до яких найкраще підходять слова: *Vivere militre est* — Жити — означає боротися. Розпочалась Друга світова війна: важка робота у військовому шпиталі, перші втрати, відступ на схід, повернення до Львова, арешт „новою владою“. Чи розуміли Адольф та Генрик Беки зміни, що сталися у Львові? Напевно, їм обом було важко і гірко усвідомити подібність тодішніх режимів у Німеччині та СРСР. „Радянський етап“ мистецької хроніки Генрика Бека особливо цікавий, бо його гостре око задокументувало виняткові епізоди, правду життя під час зміни ідеологій. Завдяки зусиллям дружини Генрику вдається уникнути депортації до Сибіру і звільнитися з ув'язнення. Він розпочинає пошуки праці. Фаховість, ерудиція і харизма Генрика Бека були неперевершені, тому вже в липні 1940 р. він влаштовується на роботу завідувачем гінекологічного відділення. А далі Львів охопили нацистські погроми, облави та вбивства. Хаос подій і жах Белжецького примусового та Янівського концентраційного таборів, хвороби, немичності і бажання уникнути знущань від гестапо вплинули на сильне вольове рішення Адольфа Бека, що могла виконати лише надзвичайно сильна та вольова особистість, якою був його син (дав батькові отруту на його прохання).

Разом із дружиною Генрик у листопаді 1942 р. повертається до Варшави, що палає у пожежах війни, де вони переховуються, щоб не потрапити в гето. Під час Варшавського повстання вони влаштувалися працювати у хірургічному шпиталі, де Генрик швидко стає одним із його керівників. Проте провал повстання призвів до переховування, а ставши одним із когорт варшавських „робінзонів крузо“ і страждаючи від голоду та зневоднення, Генрик Бек під псевдонімом доктор Бор продовжував упродовж 110-ти днів надавати хірургічну допомогу пораненим, лікував їх та підтримував морально. І продовжував малювати. Неймовірно, але навіть у скрутні та трагічні моменти свого життя він не припинив малювати. Олівцем, крейдою, вугіллям Генрик продовжує сміливо та неупереджено висловлювати власний погляд на події, що домінували у той час. Чіткі, сповнені трагічності ілюстрації, виконані Генриком в „бункері 1944 року“, документують злочинність та ірраціональність будь-якого насилля, доносять нам білих тих днів. Рисунки Генрика Бека співзвучні за ретельністю, емоційністю та правдивістю з книгою його батька — Адольфа Бека про події Першої світової війни, що робить батька й сина Беків унікальними документалістами двох найбільших трагедій XX століття, доносячи до нащадків реалії та драму воєнних подій. Рецепт життя від Генрика Бека засвідчує, що мир, краса та патріотизм — це основні компоненти щасливого життя.

У лютому 1946 р. Генрик Бек із родиною приїжджає до Вроцлава, проте лише два короткі місяці триває праця професора і завідувача кафедри акушерства і гінекології Вроцлавського університету. Раптова смерть обірвала життя 50-річного Генрика, достойного сина свого батька Адольфа Бека. Проте залишилась його творчість, що переконливо інформує нас про дійсність епохи, в якій жила родина Беків. Акварелі та рисунки доктора Генрика Бека є оригінальним поглядом зблизька, який дає можливість краще зрозуміти час та події...

Оксана ЗАЯЧКІВСЬКА

АКАДЕМІК МИКОЛА МУШИНКА НА ПОЛІ МЕЖОВОЇ ЕТНОЛОГІЇ*

Українці — споконвіків осілий народ, який у Європі заселяє найбільшу територію. По периметру своєї черенкової території сусідує переважно з іншими слов'янськими народами такої ж давньої осілості і має з ними на суходолі близьке сусідство без особливих географічних перешкод.

Немає сумніву, що первісне заселення народів не викликало у сусідів з огляду на великі вільні простори якихось суперечок між ними, що такі з'явилися у добу племенно-родових об'єднань, а ще більше у добу утворення державних, коли панівна верства тих утворень прагнула гранично окреслити свої володіння, економічно і духовно поневолити сусідів або й повністю їх витіснити чи навіть знищити. Державне, владне посилювалося з часом ще й релігійними, расовими, різними ідеологічними протистояннями. Так, у процесі цивілізаційного розвитку людства виникла проблема межового співжиття народів, яка і нині, у ХХІ ст., на жаль, надзвичайно гостра, своєрідна анахронізмом, коли, кажучи Франковими словами, чоловіцтво із звірством воює.

Межі натуральної предковичної осілості етносу — це не границі державної території, які пересувають за велінням владомощців, часто проти волі народів.

Загарбання чужих земель призвело до виникнення імперій з поневоленням багатьох народів. Імперська влада застосовує різні відверто брутальні і приховані, підступно витончені методи винародовлення поневолених „іноземців”: депортації, колонізації, лінгвоцид, різного роду дискримінації тощо. Врешті, етноцид набуває форм геноциду — голодоморного, депортаційного чи розстрільного, не кажучи вже про нищення традиційної духовності етносу та ідеологічного одурманення поневолених — з фальсифікацією їх історіографії, маніпуляцією їхніми історичними етнонімами, дезінтеграцією їхніх етнографічних груп за класичним імперським правилом поділяй і владарюй.

Україна у ХХ ст. перетерпіла дві спустошливі світові війни, була об'єктом найтяжчих злочинів проти людства і людяності: геноцид голодоморами, масовим терором, депортаціями цілих етнографічних, соціальних і національних груп — з Криму, Північної Лемківщини, з Холмщини та й взагалі з усієї території України. Найголовніше — ці злочини досі не осуджені Міжнародним Трибуналом.

Але нема зла, якому б не протидіяло добро, нема гніту, який би не викликав протистояння, нема наукоподібних фальсифікацій, які б не спрос-

товувала справжня наука. Жодна облуда, фальш не здатні здолати істину, факт, реальність, бо, як мовить народна мудрість, правда у вогні не горить і у воді не тоне, брехнею світ обійде, але назад не вернеш. Дух шукання істинності був, є і буде двигачем світового цивілізаційного процесу, кажучи за Франком, цей вічний революціонер, що рве до бою, „рве за поступ, щастя й волю”. Цей від тисячі літ незнищений дух і сьогодні

*Вічний революціонер —
Дух, наука, думка, воля —
Не уступить нітьмі поля,
Не дасть спутатись тепер.*

Це сподівання прогресу у цивілізаційному розвитку стосунків між народами висловив ще Шевченко у запитанні, чи діждемося ми свого Вашингтона з праведним законом, чи прийде той апостол правди і науки. Він прямо запитав:

Чи буде правда меж людьми на землі?

І відповідав:

*Повинна бути, бо сонце стане
І осквернену землю спалить.*

Тобто об'єктивність цивілізаційного суспільного розвитку — така ж закономірна реальність, як і непереможність сонячного світла над темрявою.

Проблема мирного, толерантного співжиття суміжних етносів прадавня, була, є і буде ще довго дуже гострою. Тепер, у ХХІ і наступних століттях. Тільки справжня народознавча наука у всіх її профілях — історіографії, археології, антропології, антропогеографії, лінгвістиці, етнографії, фольклористиці, культурології та ін., що їхні здобутки синтезує етнологія, була і буде незмінним антагоністом політичної кон'юнктури владних структур.

Українцям із причин великого простору своєї етнічної території, не захищеної природними бар'єрами, в оточенні численних сусідніх етносів, століттями доводилося захищати своє місце під сонцем на своїй, Богом даній землі. На жаль, і сьогодні перед досягненнями світової цивілізації ХХІ ст. найкращі сини України віддають своє життя у боротьбі проти звіроділого московського загарбництва. У цій споконвічній боротьбі з княжої доби формувалося українське народознавство, що перейшло добу героїчного козацтва і романтичну добу національного пробудження ХІХ ст. Його розвиток був суголосний із цивілізаційними процесами у Західній Європі, у слов'янському світі — згадаймо Вука Караджича, Яна Коллара, Вацлава Ганку, Павла Шафарика та ін. — в ідентифікації

* Ця доповідь була виголошена на святкуванні 80-річчя Миколи Мушинки у Закарпатському художньому інституті 25—26 лютого 2016 р.

поневоленних народів, у подоланні феодально-кріпосницьких, абсолютистських формацій, в установленні демократичних, конституційних, республіканських засад суспільної організації.

Велика французька революція 1848 р. збудила т. зв. весну народів. Усупереч державній політиці Російської імперії, за О. Пушкіним, зливати всі слов'янські ріки в одне російське море, прикривати це злиття фальсифікованою імперською історіографією на кшталт М. Карамзіна, хоралом придворних віршомазів-цареславців на зразок Хераскова, Хом'якова, всупереч усьому ідеологічному забезпеченню імперського великодержавництва христо- і слов'янолюбними діячами, такими як академики і професори М. Погодін, М. Катков — глашатаї російського слов'янолюбства (по-народному, слов'яноїдства) — в Україні того часу виникло таємне Кирило-Мефодіївське братство з ідеєю рівноправства вільних народів, розгортався рух громад із недільними школами, ширилися ідеї повернення козацьких вольностей. Зрештою, Українська козацька республіка ще на два століття випереджувала цей процес цивілізаційного розвитку і першою запропонувала конституціоналізм як справедливішу форму суспільного устрою.

У багатовіковій боротьбі українці не посягали на чужі землі, а захищали свій суверенітет, своє право вільно жити на своїй, Богом даній землі. Відповідно, в українському народознавстві сформувалася традиція об'єктивного фактографічного висвітлення межового співжиття із сусідніми народами. Всупереч розширчаванню українських земель між двома імперіями — Російською та Австрійською у XVIII—XIX ст. українські вчені, письменники, громадські діячі проголосили ідею соборності й об'єктивного з'ясування етнічної ідентичності, зокрема на межових територіях із сусідами. Імперській політиці ігнорування українців як окремого етносу навіть на черенковій території, що, властиво, було виявом етноциду, українські діячі протиставили незаперечні факти історії, мови, етнографії і фольклору у численних працях.

Так формувалася численний корпус українських народознавців — учених, письменників, культурних діячів, в якому такі видатні постаті, як Михайло Максимович, Осип Бодянский, Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Маркіян Шашкевич, Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров, Олександр Потебня, Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Микола Лисенко, Федір Вовк, Іван Нечуй-Левицький, Юрій Федькович, Павло Чубинський, Павло Житецький, Омелян Огоновський, Олександр Кониський та ін. У другій половині XIX ст. — Іван Франко, Михайло Грушевський, які виховали наступне покоління українців.

Визвольні соборницькі прагнення українців та інших поневоленних народів у складі Російської та Австрійської імперій у другій половині XIX ст. ускладнилися взаємними претензіями цих імперій на володіння загарбаними землями. Росія запускає в Австрію та й в інші країни Європи потужну свою платну агентуру з такими, скажімо, резидентами, як „батьюшка“ М. Раєвський у Відні, такими емісарами, як М. Погодін. Вони створюють у слов'янських землях, зокрема на Закарпатті та Галичині, свої москвофільські, панрусистські колонії,

вербують місцевих діячів, зокрема А. Добрянського на Закарпатті, Д. Зубрицького, Я. Головацького, І. Наумовича та ін. на Галичині. На жаль, документальні архівні матеріали російської царської канцелярії, вищих органів влади з цієї операції досі повністю не опубліковані і, мабуть, не скоро будуть оприлюднені, бо цими методами таємних підкупів, вербування, творення своїх „п'ятих колон“, пропагандивного одурманення Російська імперія, тепер ніби „ліберальна“, а властиво — фашистська, орудує і нині.

На окупованих українських землях австрійська влада після революційного 1848 р. швидко придушувала визвольні прагнення українців: скасовано конституцію, розпущено Головну руську раду (березень, 1849), фактично згорнуто програму культурного розвитку, ухвалену Собором руських учених (19 жовтня 1848 р.), заборонено автономію Східної Галичини, тобто дійсної Галичини, непольської і т. ін. Нова конституція 1861 р. відновила крайовий парламент — сойм, але з умовами домінування у ньому польських дідичів і католицького духовенства. Це та інше спонукало українців на дальші домагання своїх суверенних прав аж до повного розпаду цісарщини 1918 р.

Обидві імперії були приречені на розпад, їх розпирали дезінтеграційні процеси разом із потребами соціально-економічних та суспільно-політичних змін. Російська євро-азійська імперія мислила себе bastionом непохитного абсолютизму перед революційною, республіканською, „загниваючою“, за визначенням її церберів, Європою. Драконівськими циркулярами і царськими ухвалами, цензурними і поліційними репресіями душила будь-які порухи „інордців“. У поневоленних турками сербів, болгарів швидко розвіялися ілюзії про „рятівну“ Росію. Вони пізнали справжній зміст, як писав І. Нечуй-Левицький, привабливої пісні консервативних російських слов'янофілів прийти у їхні обіймища, так би мовити, викиньте все своє — „і ми вас задушимо від палкого кохання на своїх грудях! Західні слов'яни просто схарапудились, як І. Аксаков, Погодін, Ламанський та Катков і інші кощеї та кікімори Великої Руси заспівали їм такої пісні про „обрусение славянщины“¹.

Науковці різних країн — історики, філософи, політологи — відтоді і досі роздумують над тайною ненаситності загарбницької природи російського імперіялізму². Австрійська імперія була змушена 1867 р. переформатуватися в „дуалістичну“ конституційну Австро-Угорську конфедерацію. Від цього, як писав С. Рудницький, „деякі з народів Австро-Угорщини, головню мадяри і поляки, під австрійським режимом дуже вирости“, „ба навіть безоглядно неволили інші народи [...] Трьом упривілеєним народам — німцям, мадярам і полякам — видала вона на поталу всі інші народи: чехів, українців, сербо-хорватів, словаків, словінців, румунів і т. ін.“³

Особливо потерпіли українці-закарпатці, які століттями були поневолені, втратили надію бути в одному автономному об'єднанні з Галичиною і Буковиною. Тамтешній Руський дистрикт було ліквідовано, а його намісника, представника у львівській Головній руській раді Адольфа Добрянського звільнено. Захопивши центральну владу, угорські

¹ Російський імперіялізм // Актуальні світові дискусії / Упоряд. Тарас Гунчак. — К., 2010. — С. 174—175.

² Див.: Там само.

³ Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України / Упоряд. та автор передмови О. Шаблій. — Львів, 1994. — С. 134.

правителі пішли наступом на політичні і культурні права українців, розгорнули мадяризацію інтелігенції і духовенства. Цим одразу скористалася імперська Росія, заманюючи під свою опіку закарпатських діячів, як це вона робила і в інших землях австрійської окупації. Проте національний гніт українців під московською окупацією був настільки жорстоким і виразно етноцидним, що вони змушені були хоч якогось порятунку шукати в галицькій, ліберальнішій, конституційній, австрійській зоні окупації. 1873 р. з ініціативи наддніпрянця Олександра Кониського вони спільно з галичанами у Львові заснували Літературне товариство ім. Т. Шевченка, а 1892 р. з його ж ініціативи реформували в Наукове товариство ім. Шевченка.

Відзначимо, що ця наукова інституція пережила трагічні дві світові війни, різні окупації, заборони, прямі і непрямі утиски, інспіровані зовні деструктивні спроби, нині має свої осередки у країнах Європи (Франція, Німеччина, Королівство Бельгія, Швейцарія, Польща, Словаччина, Росія), у США, Канаді, Австралії з низкою осередків у різних містах цих держав. До речі, наш Ювіляр — Микола Мушинка — очолює НТШ у Словаччині. З відновленням незалежності України у наших містах виникло 19 осередків НТШ. Нещодавно Товариство відзначило свій 140-річний ювілей.

Конституційні умови, хай дуже обмежені, дали можливість у Галичині створювати громадські організації, пресу, видавництва, школи, політичні партії — „Просвіта” (1868), Українська радикальна партія (І. Франко, М. Павлик) (1891), натхнення наддніпрянцем, політемігрантом М. Драгомановим. Отож за тих, все ж таки ліберальніших умов українські учені і культурні діячі з обох окупаційних зон дістали можливість розбудовувати свою національну академічну наукову організацію — НТШ. 1898 р. Товариство було структуроване як академія наук. До його участі було запрошено учених з інших європейських країн — Чехії, Польщі, Росії, Австрії та ін.

Зрозуміло, за умов гноблення українців, стрижневим напрямом наукових досліджень стало насамперед українознавство — історія, етнографія, фольклористика, етнологія. До того ж фундаторами Товариства були вчені-інтелектуали саме такого профілю. У широкому спектрі етнокультурних досліджень найгострішою проблемою були умови співжиття українців у межах зонах сусідства з іншими народами, особливо там, де бездержавні українці опинилися під державною юрисдикцією сусідів. Наддніпрянець М. Драгоманов, який обійшов підвладні Австро-Угорщині українські землі у 1867—1877 рр., був глибоко вражений безпросвітним запустінням національно-культурного життя, засиллям москвофільської пропаганди, задурманенням національної свідомості. Ці найтяжчі того часу випробування випали закарпатським українцям під угорським пануванням — українцям т. зв. Угорської Руси.

Вже на всесвітній виставці у Відні М. Драгоманов побачив дивовижне багатство колекції костюмів та народної орнаментики з Угорської Руси, але чомусь ховали від нього шкільні книжки. Та коли він побачив „один номер урядової шкільної

газети з руським виділом, Господь зна, якою мовою і правописом писаний”, то від того, як він висловився, хотілося „тільки „плонуть та перехреститься”, як каже Гоголева сваха”⁴. Своєї „Австро-руські спомини (1867—1877)” М. Драгоманов опублікував у Львові в 1889—1892 рр. у „Літературно-науковій бібліотеці”. Вчений давав „ганняболову клятву”, щоб змінити таке становище українців Закарпаття, і покладав надії на патріотичну молодь, яка все більше заявляла про свою рішучість у національно-просвітницькій роботі. Як писав М. Грушевський, хоч М. Драгоманов не жив у Галичині, але „через гуртки своїх однодумців, людей більш енергійних і здібних, вів галицьке громадянство в першім напрямі і впливи його серед молодіжки і селянства все більше зростали”⁵. З-поміж тієї молоді вирізнявся І. Франко, який власне у реформованому НТШ зацікавився дослідженнями на полі етнографії й етнології. Власне, він очолив новоутворену Етнографічну комісію НТШ, і з 1898 р. її секретарем став 27-річний випускник університету В. Гнатюк. Франкові тоді було уже 42 роки, він був обтяжений родиною і великою та розмаїтою творчою, науковою і громадсько-політичною роботою. Драгоманова тоді вже не було серед живих (помер 20 червня 1895 р.). І Франків вибір виконати клятву Драгоманова щасливо випав на трохи старшого вже віком, дивовижно працюючого, з великим багажем зібраного фольклорного репертуару, засвоєного у рідній селянській хаті ткача і дяка, дуже наполегливого студента Львівського університету Володимира Гнатюка.

Саме тоді у журналі І. Франка і М. Павлика „Народ” (№ 15—16) надруковано статтю „М. П. Драгоманов і українська молодіж”, в якій палкий українознавець закликав галицьку інтелігенцію не дати на поталу українців Закарпаття мадяризаторам й іншим асиміляторам. Тож у липні того ж року В. Гнатюк разом зі своїм товаришем О. Роздольським з власної ініціативи і своїм коштом здійснив першу фольклористичну експедицію на Закарпаття, у березні 1896 р.— другу, у липні—серпні — третю, влітку 1897 р.— четверту, у липні 1899 р.— п'яту, наприкінці березня 1903 р.— шосту. Результатом цих експедицій стали шість томів „Етнографічних матеріалів з Угорської Руси”, виданих НТШ (1898—1912). М. Мушинка комплексно проаналізував цю подвижницьку працю у своїх монографічних дослідженнях⁶. Зазначимо, що якби В. Гнатюк зі своєї дивовижно розмаїтої праці залишив лише цей спадок на полі етнології — власне межової етнології, то не тільки в українistici, а й взагалі у славістиці він заслужив би на неоціненний пам'ятник, бо дав приклад світовій науці значення цивілізаційного поступу до вершин об'єктивного узгодження толерантного, мирного межового співжиття народів. Без шовіністичного імперського політиканства, що і нині, у XXI ст. роздирає світ, позбавляє життя мільйонів людей. У порівняно заспокоєних цивілізаційними досягненнями країнах Західної Європи та Америки ті страждання мільйони нині з країн Африки, Азії, Близького Сходу шукають прихистку.

У цих і інших дослідженнях, які ретельно охарактеризував М. Мушинка, В. Гнатюк на рівні

⁴ Драгоманов М. П. Австро-руські спомини (1867—1877) // Михайло Петрович Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. / Упоряд. та прим. І. С. Романченка і К. В. Лисенко.— К., 1970.— Т. 2.— С. 189—190.

⁵ Грушевський М. Ілюстрована історія України / Репринтне відтворення вид. 1913 р.— К., 1990.— С. 511.

⁶ Див.: Мушинка М. Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. Вид. 2-ге, доповнене та перероблене.— Тернопіль, 2012.

досягнень етнології свого часу оперував незаперечними фактами історичного, етнографічного, фольклористичного, лінгвістичного, статистичного, культурологічного аспектів, мав безпосередніх консультантів і навіть співпрацівників в особі таких корифеїв, як І. Франко, М. Грушевський, Ф. Вовк, контактував із найвидатнішими народознавцями Європи. Всі імперські посягальники на українські землі боялися об'єктивних фактів етнологічної науки — фактів історичного етногенезу, лінгвістичного аналізу фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, діалектних, топонімічних, етнографічних регіональних особливостей у суміжних етносів, від чого їх носії, як казав І. Франко, не можуть звільнитися, як від власної шкіри, хоч би як не маніпулювали їх затуманеною національною свідомістю. А традиційні етнографічні ознаки етносу (одяг, житло, профіль і знаряддя господарської праці тощо), як запримітили етнологи, ще консервативніші, стійкіші до змін, як мовні. Скажімо, хліборобська лексика у мові колись кочових угорців, які „віднайшли” свою батьківщину, свій осідок, побіля українців, таки рясніє в них. Як відомо, у княжі часи північніше Київського князівства процвітало Новгородське, яке, на переконання етнологів, мало стати основою ще четвертого східнослов'янського етносу. Але та земля — республіка — наприкінці XV ст. після тривалого опору була спустошена ординською Московщиною (нищене і пограбоване населення, депортована еліта, сакральні цінності і т. ін.). Але у мові, етнографічних особливостях, антропологічних прикметах ще й у другій половині XIX ст. були помітні сліди тієї етнічної групи, багато в чому подібної до українців⁷. Московська дика сила, що росла на приневільній асиміляції десятків угро-фінських племен, тільки з півдня ще відчувала опір. І з цим не може змиритися і досі.

На жаль, народознавче, українознавче, поле у поневоленій Україні було „мінним”, особливо під окупацією московського комуно-більшовицького, а точніше сказати б, фашистського режиму, який і досі прагне реанімувати своє панування на просторах колишньої „імперії зла”. Не дивно, що жертвою цього режиму стали і нащадки В. Гнатюка, долю яких, як болісну драму, дослідив М. Мушинка. Але чи лише Гнатюка!..

Далєбі, не передбачав молодий дослідник спадщини В. Гнатюка, коли у проміжок „потепління” після сконання кремлівського тирана взявся за ту саму небезпечну ділянку українознавчого поля. Далєбі, не передбачав, що безвинно на своїй землі, за Гнатюкову і свою синівську любов до неї, з науковим ступенем, буде разом зі сім'єю гнанним і голоним, кочегаритиме і пастиме колгоспне бидло, зазнає принижень, буде з тривогою чекати оприлюднення своєї праці перед світом і крадькома переживатиме хвили радости, коли дивовижним обхідним шляхом до його рук потрапить щось друковане з того „вільного світу”. Щастя було тільки в тому, що не мав прямого підданства режиму „где так вольно дишет человек”, бо був би розділив долю тих нонконформістів і дисидентів в Україні, життя яких нівелили кремлівські карателі на Луб'янці, у таборах Мордовії та на засланні у Сибіру.

В. Гнатюк потужно розвинув давні традиції української народознавчої науки, так небезпечної усім окупантам, що за неї розплачувалися суворими цензурними репресіями, ув'язненнями і самим життям учених. Як зазначає сам М. Мушинка, Гнатюків приклад „від студентських років до сьогоднішнього дня провадить мене світлими, але й тернистими шляхами”⁸.

То ж чому шлях науки до вершин цивілізованого співжиття народів і досі вистелений терном, зокрема у межових етнографічних смугах України? Переконливу відповідь на це запитання дав визначний український антропогеограф академік Степан Рудницький (3 грудня 1877 — 3 листопада 1937 р.), якому, як і 1111 соловецьких в'язнів, 3 листопада 1937 р. обірвала життя куля ката-енкаведиста у лісовому урочищі Сандармох далекої Карелії.

С. Рудницький — випускник Львівського університету, учень М. Грушевського, дійсний член НТШ (з 1901 р.), основоположник наукової антропогеографії України, професор Львівського університету (з 1908 р.), уже тоді автор двотомної „Короткої географії України”, у передмові до якої писав: „Ми українці, земля, де живемо, зветься Україна, чи вона під Російською державою, чи під Австрійською, чи під Угорщиною. Бо хоч і ділять її кордони, хоч розірвана вона на шматки, але ж один народ, що її заселяє, з одною мовою, вдачею та звичаями”⁹. Як експерт і радник урядів ЗУНР, УНР він був автором важливих установчих державних документів, професором Українського університету у Кам'янці-Подільському, а після поразки Української революції одним із фундаторів УВУ і першим деканом його філософського факультету, викладав у Карловому університеті (Прага), Празькому Німецькому університеті, в Українській господарській академії в Подєбрадах, в Українському вищому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова, брав участь у підготовці і проведенні влітку 1924 р. у Празі Першого Міжнародного з'їзду слов'янських етнографів і географів. Як пише проф. Олег Шаблій, у праці „Основи землезнання України. Антропогеографія”, що вийшла 1926 р. в Ужгороді, С. Рудницький трактує Україну не лише як пограничну („межову”) територію на Південному Сході Європи, але й як „типову землю меж”¹⁰. З 1926 р. С. Рудницький з давньою мрією створити багатотомну „Географію України” необачно повірив московським окупантам як нібито будівничим національної науки й опинився у їхніх руках, організував „Український науково-дослідний інститут географії і картографії”, 1929 р. був іменований академіком АН провізориної УРСР, написав 5 томів енциклопедії географії України... Але все те врешті було знищене, бо воно було небезпечно окупантам. Ученого ще до розстрілу п'ять років карали у концтаборі на Соловках — у таборі СЛОН — „Соловецький лагерь особого назначения”.

Така коротка довідка про трагічну долю цього славного сина України і вченого зі світовим іменем. А це водночас і один з яскравих тисячних прикладів, як народовбивча Московщина нищила Україну. А водночас це і приклад того, яким небезпечним полем науки ходив В. Гнатюк, який мав щастя

⁷ Нечуй-Левицький І. Українство на літературних позах з Московщиною. Культурологічні трактати / Упоряд., вст. стаття, текстологічне опрацювання М. Чорнопиского. 2-ге виправлене вид.— Львів, 2005.— С. 196—204.

⁸ Мушинка М. Володимир Гнатюк...— Тернопіль, 2012.— С. 354.

⁹ Цит. за: Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України.— С. 8.

¹⁰ Там само.— С. 12.

вмерти своєю смертю у підневільній Галичині, бо у „вільній” під московською окупацією України йому б укоротили життя так, як М. Грушевському, С. Рудницькому і тисячам інших синів України.

Із праць С. Рудницького, написаних у період Першої світової війни і після неї, професор Олег Шаблій, відомий в Україні вчений, голова Географічної комісії НТШ уклав збірник під назвою „Чому ми хочемо самостійної України” (1994). До збірника ввійшли праці „Чому ми хочемо самостійної України”, „Українська справа зі становища політичної географії”, „Огляд національної території України”, „До основ українського націоналізму”, „Галичина та соборна Україна”, „Політично-географічне й економічно-географічне значіння Східної Галичини для розв’язання проблемів Сх[ідної] Європи”. Отже, автор-енциклопедист акумулював всі аспекти висвітлення буття українського етносу у той надзвичайно складний період нашої історії. Його аналіз усього спектру проблем екзогенного й ендегенного життя українців у європейському етнічному середовищі настільки багатоаспектний (географічний, антропогеографічний, антропологічний, політичний, економічний, соціальний, етнологічний, морально-психологічний) і проникливий, що і сьогодні можемо сказати: вчений залишив нам заповітну і пророчу візію стану речей також нашого часу. О. Шаблій наголошує: „С. Рудницький здійснив географічний, геополітичний „вивід” прав українського народу”¹¹. Не дивно, що Микола Мушинка, досліджуючи спадщину В. Гнатюка і життя краян рідної Пряшівщини, на тому етнологічному полі зіткнувся з явищами того ж характеру, що і його попередник.

Спробуємо хоч вибірково зупинитися на найважливішому, що закріпив С. Рудницький. Найперше це обкромовання етнічної території українського етносу і цілеспрямоване применшення чисельности населення. За його обчисленнями, ця територія займала 1200000 кв. км (нині державна територія України — 603,7 тис. кв. км¹²), а населення „після обчислення 1914 (і 1910) — [перше у Росії, друге — в Австро-Угорщині].— М. Ч.” становило 57 600000. З того населення є по урядовим обчисленням 37050000 українців, себто 64,8 %, або дві третини,— писав С. Рудницький.— Одна біда, що усі урядові обчислення дуже неправдиві і зменшують дійсне число українців де тільки можуть. Правдивих українців буде в Україні щонайменше 40 мільйонів, отже, близько три четвертини населення”¹³.

Учений писав про „статистичні штуки і штучки”, „роблені українському народові на полі статистики”: „при кожній урядовій переписи записувано дуже багато українців, цілком без обиняків, до пануючої нації. В Росії ставали українці паперовими москалями, в Галичині й давній Конгресівці — поляками, на Буковині й у Молдавії — румунами, на Угорщині — мадярами”¹⁴. Знайома директива ще Катерини II: щоб українці забули своє ім’я! Влади царської Росії, шляхетської Польщі, Угорщини, Румунії намагалися взагалі ігнорувати українців як суверенний етнос, а за рахунок прирощення їх земель мислили себе як „великі” — велика Росія,

велика Польща „от можа до можа” — Балтійсько-го і Чорного, велика Румунія з Буковиною — Реманія mare, велика Угорщина — нодь Модьорорсаг. Загарбники цю „велич”, як цвяхи, вбивали в голови поневоленим українцям. Як свідчить 96-річний уродженець закарпатського села Кричова, відомий учений-природодослідник Степан Стойко, під угорським пануванням на дверях селянських хат українців прибивали металеві пластинки з контурами „великої Угорщини” і написом „чонка модьорорсаг — меньорсаг”, що означало „не мала Угорщина (тобто тільки „тулуб”), а велика Угорщина — царство Угорщина”.

З тою ж метою поневолювачі для одурманення українців маніпулювали історичними назвами „Русь”, „русин”, трактуванням мови українців як „діалектів” їхніх мов, прагнули кодифікувати українські діалекти як окремі мови, окремої від українців нації і т. ін. Об’єктом таких антиукраїнських „штучок” здавна були і донині є українці Закарпаття. З цим інструментом асиміляторства зіткнувся під час експедицій ще В. Гнатюк і спростував потуги недругів не тільки об’єктивністю етнографічних і фольклорних матеріалів, але й низкою аналітичних лінгвістичних розвідок: „Русини Пряшівської єпархії і їх говори”, „Словаки чи русини?”, „Чи бачванський говір словацький?”, багатьма рецензіями, листами і іншими публікаціями. Звісно, В. Гнатюк як об’єктивний дослідник оперував не тільки лінгвістичними фактами, але й історичними, етнографічними, антропологічними та ін. Ще в час своїх експедицій на Закарпатті він низкою публікацій у пресі рішуче відреагував на зухвалу гнобительську, дискримінаційну, асиміляторську політику угорської влади в тисячоліття „віднайдення” собі батьківщини, зокрема, повне ігнорування присутності українців на Закарпатті. З цього приводу ініціативний В. Гнатюк 1896 р. підготував маніфест „І ми в Європі”, який підписали відомі українські діячі, в тому числі І. Франко, М. Палик, Наталія Кобринська та ін.

Дослідникові М. Мушинці довелося пройти слідами своїх попередників-патріотів і мати мужність в числі багатьох учених (О. Мишанич, В. Довгей та ін.¹⁵) гідно відреагувати на сепаратистські провокації імперської Московщини вже і в наш час, коли її спецслужби організували через своїх платних агентів, в т. ч. й іноземних — „по черк” ще з часів скаженого Петра і блудної Катерини! — т. зв. „політичне русинство” на нашій Срібній Землі¹⁶. Колонізоване військовими гарнізонами, нашіпговане розвідувальною і наступальною зброєю — найкоротший шлях нападу на бунтівливих сусідів! — „інтернаціональна” Москва влаштувала б там свій стратегічний плацдарм, а після державного відокремлення України — активну „п’яту колону” — базу для анексії на зразок „Придністров’я”, „федеральної землі Криму” чи „лугандонів”. „Новоросія” у планах московських стратегів мала завершити знищення Самостійної Соборної України. Як писав С. Рудницький, „політико-географічний вплив Московщини був для України завжди фатальний”, будь-які політичні трансформації тієї імперії не

¹¹ Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України.— С. 6.

¹² Україна. Путівник / Підгот. і упоряд.: О. Зінкевич, В. Гула.— К., 1993.— С. 2.

¹³ Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України.— С. 78.

¹⁴ Там само.— С. 215.

¹⁵ Див.: Довгей В. Погляд за лаштунки... Збірник статей 1990—2000 рр.— Львів, 2006.

¹⁶ Там само.

змінять її загарбницьких посягань. Він дивувався, як російська, з дозволу сказати, офіційна наука і публіцистика за десятиріччя років обману осліпила Європу в тому, що Росія є природою й культурою одноцільна. Він пророкував, що така „мозайкова” імперія — це потенційна небезпека третьої „великої нової війни, яка потягне в свій вир знов цілий світ і спричинить знов страшні катастрофи”¹⁷, що ще небезпечнішими при такому розвалі „є заколоти в політичній рівновазі державної системи всієї землі. Бо ці заколоти багато довше тривають, як війни, й ведуть за собою цілі рої конфліктів”¹⁸.

На переконання С. Рудницького, будучина за національними державами з етнічними границями, а не з границями „історично”, „економічно”, „стратегічно” і ще якимось мотивованими кордонами, бо таке розмежування зумовлює „серпаночки дрібненьких імперіялізмів, заразом зародки будучих конфліктів”¹⁹. З такими границями утворення державності у недавно бездержавних народів провокувало гноблення своїх сусідів, яким не пощастило вибороти свою державність, що врешті ставало згубним і для поневолювачів. Це автор продемонстрував багатьма прикладами. На жаль, таких „серпаночків дрібненьких імперіялізмів” не бракує і нині у вигляді „шанування” своїх колишніх кордонів, пам’яті борців „за батьківщину” на українській території, дискримінаційної картки етнічних коренів українським громадянам, видачі паспортів і т. ін.

Але не можемо не згадати про унікальну словацькомовну працю останніх років М. Мушинки і його сина Олександра під фатального змісту запитальною назвою „*Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusinsko-ukrajinských odci na Slovensku v rokach (1773) 1881—2001*” — в авторському перекладі: „Національна меншість на порозі загубелі? Статистичний огляд русинсько-українських сіл Словаччини в роках (1773) 1881—2001”. Це статистичний огляд 260 русинських (українських) сіл Східної Словаччини з 1773 по 2001 рік, як пишуть автори, „тобто сіл, в яких при давніших переписах населення (1880—1930) більшість жителів голосилася до русинської (руської) національності та „руської” (греко-католицької та православної) релігії”²⁰.

Довідник виданий під егідою Асоціації українців Словаччини, головою якої є Микола Мушинка, та Центру антропологічних досліджень у Пряшеві.

У цьому довіднику є також історичні відомості про перші письмові згадки сіл, їх власників, кількість жителів та житлових будинків в окремих століттях та десятиліттях, національного і релігійного, а в 1805 р. й соціального складу жителів, часу побудови сучасних храмів, заведення церковних метрик — аж до пам’яток історії та культури, визначних людей, імен сучасних священників, старост, обраних 2010 року. У 95 відсотків сіл їх жителі називають себе словаками. Здавна їх об’єднувала „руська віра”, поки 1950 р. декретом підручні Мо-

скві комуністи не проголосили їх українцями, створивши, як пишуть автори, „сприятливі умови для розвитку їх культури”²¹.

З приводу названого добродійного факту вважаємо за потрібне дещо прокоментувати. У ньому крилася лукава хитрість кремлівських стратегів із „генерального штабу” т. зв. інституту „по зближенню націй”, тобто зросійщення за, скажемо так, основною зоною імперського табору — за кордоном СРСР. Вони цілеспрямовано і методично зросійщували Україну в базовій зоні (українська мова „неперспективна”, українці „двомовні”, російська — наднаціонального вжитку і т. ін.). Назовні демонстрували свою „благодійність”, бо були впевнені, що цим приваблюватимуть віками гноблених русинів, що генеральному зросійщенню така „благодійність” аж ніяк не завада. Правда, для порятунку тої більшої зони світового соцтабору невдовзі довелося їхати на танках. Тож не дивно, що врешті втрата такої тої зони спричинила згубний розкол серед русинів, який, безперечно, не збагатить, збіднить усе суміжжя етносів.

Щоб було зрозуміліше підступне фарисейство і лукавство кремлівських русифікаторів у колоніях „великої зони” — СРСР, пахани з національними меншинами чинили відверто і прямолінійно. Скажімо, у Молдавії живе компактно понад півмільйона українців, але їм відкривали не українські, а російські школи, і після утворення незалежної Молдови українцям довелося долати уже наросену російщину. Студентів із Середньої Азії на русистику розміщували в українських вишах...

Названу історико-статистичну працю адресовано „представникам сільських урядів, священникам, учителям, студентам, культурно-громадським працівникам та широкій громадськості”, — як пишуть автори. Її метою є довести сучасним жителям досліджуваних сіл, що їх предками були русини-українці, отже такими мали би бути й вони”²². Що ж, це звернення до сумління, щоб пам’ятали, за Шевченком, чиї сини, яких батьків, це поклик почуття національної гідності і чести, щоб не було ганьби від нащадків. Мабуть, воно стосується не тільки українців-русинів у Словаччині, а й всіх українців у світі із затуманеною поневолювачами національною свідомістю, бо саме через пізнання себе можна прозріти і з гідністю йти у цивілізовану світову спільноту.

Брак часу не дає можливості нам проілюструвати, як вслід за корифеями української межової етнології наш Ювіляр мужньо і з гідністю справжнього апостола Правди і Науки йде дослідницьким полем до границь сучасних осягнень цивілізованого межового співжиття народів Європи — співжиття, для якого державні границі не є перешкодою, до якого з-під євро-азійського фашистського варварства zdegradovanoї імперської Московщини прямує Україна.

Михайло ЧОРНОПИСКИЙ

¹⁷ Україна. Путівник.— С. 139.

¹⁸ Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України.— С. 140.

¹⁹ Там само.

²⁰ Mušinka Mikuláš, Mušinka Aleksander. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusinsko-ukrajinských odci na Slovensku v rokach (1773) 1881—2001*.— Prešov, 2011.— S. 611.

²¹ Там само.— С. 612.

²² Там само.

З АРХІВНОЇ ПОЛИЦІ

ОЦІНКА МИРОНА КОРДУБИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ТА ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ШПИТКОВСЬКОГО, ПИСАНА 22 КВІТНЯ 1947 Р.

Після Другої світової війни в Галичині настали значні зміни в діяльності української інтелігенції. Змінилась і загальна ситуація у її житті. Одна частина виїхала на Захід, друга, передусім „неблагонадійна“ була відсторонена від праці і депортована на Схід, а третя, залишаючись на місцях, намагалась пристосуватись до нових обставин і влаштовуватись на роботу, бо кожен день потребував „насущного хліба“. Що стосується, наприклад, довоєнних професорів гімназії, то з-поміж них певна кількість ставала вчителями десятирічок, технікумів, різних училищ, інша — переважно з науковим доробком, захищеними дисертаціями і званнями, намагалась знайти притулок у вищих навчальних закладах викладачами чи співробітниками в наукових академічних установах. Часто посади, які обіймали ці люди у вишах, з одного боку, не відповідали радянським вимогам, з другого, — давнім кваліфікаціям, що відбивалось на їхньому суспільному статусі та завжди матеріальному забезпеченні.

У 1946—1947 рр. та пізніше було дозволено т. зв. переатестацію для колишнього вчителства, а сьогодні — університетських працівників та співробітників наукових установ, зокрема — викладачів-докторів, які захищалися в Австрії до 1918 р. чи Польщі — до 1939 р. Йшлося насамперед про визнання захищених до Другої світової війни докторських дисертацій як кандидатських праць і надання їм на цій основі звань кандидатів наук без поновного захисту, а також наукових звань (титулів) за кількістю праць та стажем роботи у навчальних чи наукових установах. Вирішувала це питання Вища атестаційна комісія (ВАК) СРСР у Москві.

1947 р., будучи старшим викладачем кафедри історії стародавнього світу та середніх віків, подав на розгляд свою докторську працю (захистив 1934 р.) І.-Ю. Шпитковський. Мета — визнання праці підставою для затвердження звання кандидата історичних наук без поновного прилюдного захисту, відповідно, і зміни свого посадового статусу як викладача факультету.

Для цього зацікавленій особі треба було представити, крім тексту дисертації, автобіографію, копії документів про освіту, стаж праці, список наукових праць і дві, від двох осіб із відповідними кваліфікаціями і науковим авторитетом (ці особи обов'язково повинні були знати особу-прохача і його діяльність, і з нею на певних етапах працювати) характеристики з оцінкою наукової педагогічної та громадсько-культурної діяльності.

Тим, хто дав оцінку науково-дослідної, педагогічної та громадсько-культурної діяльності І.-Ю. Шпитковського, був Мирон Кордуба. (За не підтвердженими даними, другим рецензентом був І. Крип'якевич.) Власне, унікальний зміст і час написання цього документа став підставою цієї публікації. Збереглася ніколи не друкована машинописна копія тексту документа, правлена рукою Мирона Кордуби.

Аналізувати документ нема потреби (публікуємо його текст разом із певними уточненнями і побіжним коментарем), також широко не зупиняємось на біобібліографічних фактах українських істориків І.-Ю. Шпитковського та М. Кордуби. Їхня творчість і праця загальновідомі. Для широкого читача подаємо лише короткі анотації про істориків, оскільки їхня праця не завжди відома широкому читачеві і обговорюється на сторінках преси.

Іван-Юліян Шпитковський (* 17. 05. 1880 — † 09. 02. 1969) — історик, педагог. Навчався у Львівському університеті (закінчив 1909 р.), там само здобув докторат (1934), викладач історії у державних і приватних гімназіях, також у народних школах Львова, Перемишля, Коломиї, у 1920—1925 рр. короткочасно — у Бучачі, Бережанах, Тарнобжегу та ін., торговельній і т. зв. хемічній школах у Перемишлі (з усіх міст найдовше в Перемишлі 1925—1945 рр.). 1945—1949 рр. — старший викладач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків, 1949—1959 рр. — старший лаборант цієї кафедри і завідувач Музею сфрагістики, геральдики та нумізматики Львівського університету (3 травня 1949 р. короткочасно працює у Львівському філіялі бібліотеки АН УРСР). 1914—1918 рр. — в австрійській армії, далі УГА, пережив російський полон, переслідуваний за участь у Визвольних змаганнях.

Наукова діяльність І.-Ю. Шпитковського розпочалася ще в студентські роки (1905 р. з'являються перші рецензії у „Записках Наукового товариства ім. Шевченка“). Провідна тематика його праць — гайдамацький рух в Україні XVIII ст. Публікує мемуари, огляди у періодичних виданнях. Усе життя цікавився архівознавством і спеціальними (допоміжними) історичними дисциплінами, вивчав фольклор і традиційну селянську культуру.

І.-Ю. Шпитковський — відомий музеєзнавець, збирач народної творчості, співорганізатор II—V з'їздів українських музеологів. Один із засновників регіонального музею у Бережанах (1921), етнографічного українського музею „Стривігор” у Перемишлі (1930), бібліофіл, співорганізатор видавництва „Загальна книгозбірня”, засновник шкільних і міських бібліотек.

І.-Ю. Шпитковський — дійсний член НТШ (1930), член Спілки польських музеїв у Варшаві (1934—1939), член Богословського наукового товариства у Львові (з 1936 р.), заслужений член Етнографічного українського музею „Стривігор”, його ім'я фігурує серед визначних музейників Європи (журн. „Minerva. Lehrbuch der Gelerhten Welt”).

Помер у Львові 1969 р. Похований на Личаківському цвинтарі.

Літ.: Гординський Я. *Наукова і літературна праця українських учителів середніх і вищих шкіл у Галичині XIX і XX ст.* // Двадцятьп'ятиліття Товариства „Українська громада”. Ювілейний науковий збірник. — Львів, 1935. — С. 78, 86; Скородинська-Шпитковська С. *Український етнографічний регіональний музей „Стривігор” у Перемишлі та його засновники* // Перемишльські дзвони. — 1994. — № 3. — С. 9—12; *Українська державна чоловіча гімназія у Перемишлі. 1895—1995.* — Дрогобич, 1995. — С. 98; Дзьобан О. *Шпитковський Іван-Юліян Володиславович* // Українська журналістика в іменах. — Львів, 1998. — Вип. 5. — С. 339—343; Купчинський О. *Іван-Юліян Шпитковський* // Відомі та маловідомі постаті національної науки й культури. Вибрані статті та повідомлення. — Львів, 2011. — Т. 3. — С. 458—479; його ж. *Szpytkowski Jan Julian* // *Polski Słownik Biograficzny*. — Warszawa; Kraków, 2013. — Т. XLIX/1. — Zesz. 200. — S. 47—49 (у співавторстві); Целуйко О. *Шпитковський Іван-Юліян* // Львівський національний університет імені Івана Франка. *Encyclopaedia*. — Львів, 2014. — Т. II. — С. 687.

Мирон Кордуба (* 02. 03. 1876 — † 02. 05. 1947) — історик, педагог. Навчався у Львівському і Віденському університетах, доктор наук (1898), працівник бібліотеки Віденського університету (1890—1900), викладач історії та географії 2-ї гімназії у Чернівцях. Був головою українського студентського товариства „Січ” у Відні (07. 11. 1897 — 07. 06. 1898), редактором альманаху „Січ” (1898), часопису „Україна” (1913—1914), активним співробітником Археографічної комісії НТШ (1906—1912). З метою збору історичних матеріалів відвідав Бухарест, Москву. Підготував „Матеріали до української козащини”, т. 5 („Жерела до історії України”, т. XII) (1911). Подальші зацікавлення стосувалися Галицько-Волинської держави, історії козащини, бібліографії і спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, зокрема історичної географії та економіки. В роки війни співпрацював із Союзом визволення України, Українською національною радою ЗУНР. 1920—1928 рр. — викладач Академічної гімназії у Львові; 1921—1925 рр. — співорганізатор, професор і декан філософського факультету Львівського тасмного університету, голова Історично-філософської секції НТШ (1920—1934) і член багатьох комісій НТШ; 1929—1939 рр. — професор історії гуманітарного факультету Варшавського університету. З 1903 р. — дійсний член НТШ; 1934 р. — дійсний член Інституту досліджень національних справ; 1938 р. — почесний член Українського наукового інституту у Варшаві; 1941 р. — дійсний член Українського історично-філологічного товариства у Празі. Учасник різних наукових форумів, друкувався у численних українських та міжнародних часописах. З серпня 1944 р. працював у Львівському університеті (1945 р. — призначений завідувачем кафедри історії південних і західних слов'ян), одночасно (1944—1946) — в Інституті історії України АН УРСР. Автор понад 500 наукових і науково-популярних праць.

Помер у Львові 1947 р. Похований на Личаківському цвинтарі.

Літ.: Брик І. *Професори-просвітяни* // Двадцятьп'ятиліття товариства „Учительська громада”. — Львів, 1935. — С. 119—124; Мирон Михайлович Кордуба [некролог] // Вільна Україна (Львів). — 1947. — 5 трав. — № 68; Пісковий С. [Дашкевич Я.]. *М. М. Кордуба та його „Бібліографія історії України”* // Науково-інформаційний бюлетень АН УРСР. — 1963. — № 6. — С. 62—64; Прицак О. *Мирон Кордуба і його життя* // Дзвін (Львів). — 1990. — № 7. — С. 144—146; Федорів І. О. *Мирон Кордуба в історії України (кінець XIX — перша половина XX ст.)*. — Тернопіль, 2001. — 128 с.; її ж. *Діяльність Мирона Кордуби в контексті української національно-демократичної революції 1917—1921* // Україна — Європа — Світ. — Тернопіль, 2009. — Вип. 2; Педич В. *Мирон Кордуба — дослідник історії України* // *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* — Rzeszów, 2005. — Т. 3; його ж. *Myron Korduba (1876—1947)* // *Złota księga historii i kultury XIX i XX wieku*. — Rzeszów, 2007. — S. 463 та ін.; Зайцева З. *Мирон Кордуба й українські наукові товариства* // Український історичний журнал. — 2002. — № 6. — С. 108—122; Піх О. *Мирон Кордуба (1876—1947)*. — Львів, 2012. — 72 с.; Кульчицька Т. *(1876—1947). Історико-біобібліографічне дослідження*. — Львів, 2012. — 246 с.

Текст відгуку (оцінки) Мирона Кордуби про наукову та громадсько-культурну працю І.-Ю. Шпитковського такий:

„Оцінка наукової діяльності Івана Юліяна Шпитковського

Іван Юліян Шпитковський почав свою творчу наукову діяльність в 1908 р., подаючи у 82 т. записок Наукового Товариства імені Т. Шевченка опис оригінального рукопису твору Теодора Бродовича, архіпресвітера гр. кат. капітули в Луцьку: „Widok przemocy na słabą niewinność strogo wywartej roku 1789” і частини копії цього твору, які находились в рукописному відділі „Церковного Музею” у Львові. Це цінні записки про сучасні події на Волині і Поділлі. Відтак віднайшов три мемуари до історії Коліївщини, а саме ржищівського тримитарія, невідомого імені, Домініка Навроцького і Ігнатія Филиповича. Ці мемуари висвітлюють деякі епізоди гайдамацького руху і дають підставу до характеристики провідників окремих відділів, головню Швачки.

Іван Юліян Шпитковський не лише видав ці мемуари у 83, 96 і 133 тт. Записок Наукового Тов. ім. Шевченка, але у вступних розвідках подав докладні описи рукописів, відомість про авторів і характеристику та критичну оцінку вірогідності зібраних ними звісток.

В 102 т. записок Науков. Тов. ім. Шевченка видав „Akt konfederacyi chlopskiej z r. 1767” у „збірнику Т. Шевченка” виданнім у Києві 1915 р. появилася його розвідка: „Гайдамаки Т. Шевченка, як пам'ятка Коліївщини”, дуже прихильно прийнята науковою критикою.

В розвідці „До іконографії” та нобілітації Івана Могильницького” подав опис та репродукцію портрету та нобілітаційного диплому основника першого українського просвітнього товариства (1816 р.) і автора першої в Галичині граматики української мови (1823 р.). Крім цього на засіданні Історичної філософічної секції Наукового Товариства ім. Шевченка у квітні 1931 р. була зреферована і призначена до друку праця Івана Юліяна Шпитковського: „Курс української геральдики, ч. I”, але Товариство не поспіло її видати із-за браку коштів.

Всі ці праці показують І. Ю. Шпитковського, як доброго знатока джерелознавства та помічних наук до української історії. Слід також взяти на увагу його організаційну наукову діяльність, що її виявив як засновник та безплатний, постійний кустос музею „Стригівор” у Перемишлі в рр. 1932—1945. і як голова Товариства „Прихильників українського мистецтва” у цім-ж місті, як організатор міських бібліотек в Бучачі, Коломиї і т. інш., якщо зважити, що Іванові Ю. Шпитковському за австрійської і польської влади приходилося побувати учителем середніх шкіл по черзі в 12 різних провінціальних містечках, де не було наукових бібліотек, то прийдеться дивуватися, що найшов змогу зробити це, що зробив.

Признаючи його охоту і хист до наукової праці, а також його культурні заслуги Історично-філософічна секція Наукового Товариства ім. Т. Шевченка дня 17 лютого 1930 р. іменувала Івана Юл. Шпитковського дійсним членом Товариства.

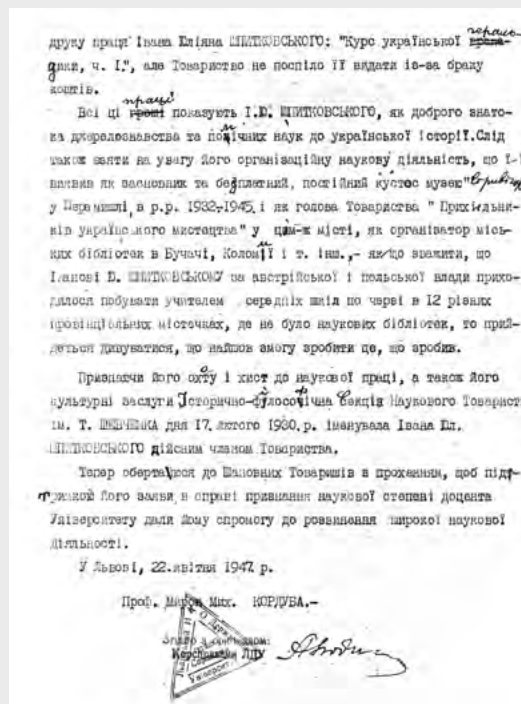
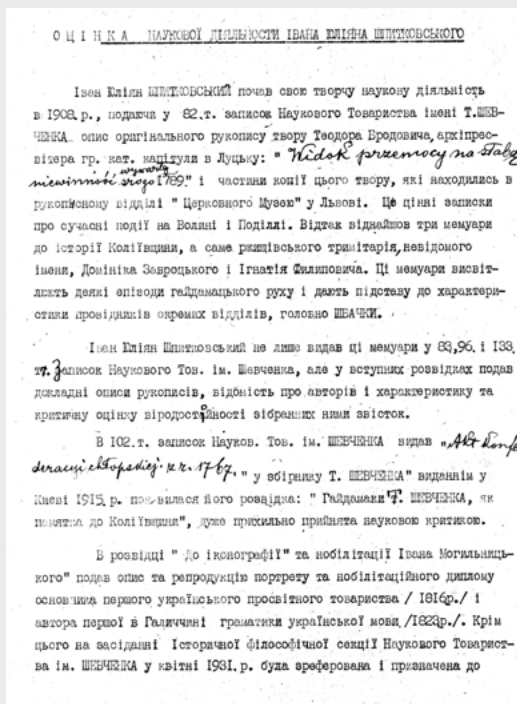
Тепер обертаюся до Шановних Товаришів з проханням, щоб підтримкою його заяви в справі призначення наукової степені доцента Університету дали йому спромогу до розвинення широкої наукової діяльності.

У Львові, 22 квітня 1947 р.

Проф. Мирон Мих. Кордуба

Згідно з оригіналом: Керсправами ЛДУ [підпис не прочитується]

Відбиток оригінального відгуку (оцінки Мирона Кордуби)

Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, від. рукописів, ф. 266 (І. Шпитковський), Шпит. 94/n.8. Машинопис, правлений рукою (чорнилом).

ВАК СРСР у Москві не задовольнив прохання І.-Ю. Шпитковського. Текст докторської праці вченого з 1934 р. не був прирівняний до кандидатської дисертації, а доктор філософії І.-Ю. Шпитковський не визнаний кандидатом історичних наук. У 1949 р. кафедра історії стародавнього світу та середніх віків (за ректорства Г. Савіна) понизила І.-Ю. Шпитковського до старшого лаборанта кафедри, на посаді якого працював до виходу на пенсію.

Публікована „оцінка” про діяльність І.-Ю. Шпитковського остання або одна з останніх праць Мирона Кордуби. Вона підписана у Львові 22 квітня 1947 р. 30 квітня історика розбив інсульт, а 2 травня М. Кордуба помер.

. К.

ЗАБУТІ ІМЕНА В УКРАЇНСЬКІЙ НАУЦІ ТА КУЛЬТУРІ

ДАРІЯ ГЛІБОВИЦЬКА

Нині з прикрістю констатуємо, що творчість багатьох постатей української культури, літератури та інших дисциплін гуманітарної науки ще належно науково не оцінено (хоч цей внесок у національну дійсність очевидний). Їхня творчість досі у певній тіні, не цілком висвітлена і, сказати б, призабута. Дізнаємось про багатьох осіб лише з давньої преси, спогадів, де-не-де вони зауважені в сучасних, переважно обласних виданнях. І не більше.

Чи у цьому факті криється суто українське явище, плекане роками підневільним статусом національної науки (зрозуміло, не без багатосотрічної допомоги сусідів — масовість завжди лякає можновладців), нині не до кінця відомо. А може, це наша глибинна національна риса, пов'язана з українською ментальністю, яка полягає в тому, що роками в українських дослідженнях основна увага зосереджувалася і досі зосереджується на „великих” і „перших” особах... Про цих осіб і їх творчість пишемо, їхні ювілеї святкуємо (бібліографія деяких з них зросла нині до 800 і більше сторінкових книжок), а „малих” чи „менших” — тих других, третіх, не кажучи, про дев'ятих, десятих у цьому ряді осіб, їхні праці недобачаємо і, що гірше, їх від століття до століття забуваємо. А може, ми ще не доросли усвідомлювати та охоплювати весь національно-культурний процес у всій його повноті? Нині не таємниця, що саме внесок

других, третіх, а також дев'ятих, десятих осіб у розвиток культури був і досі є винятково суттєвим і часто основним чинником для її розвитку і поступу. „Великі” задають ідеї, їх оформляють і оголошують, нерідко своєю працею подають приклад, а другі, треті та наступні ці ідеї розвивають, поглиблюють і безпосередньо втілюють свою щоденною працею у національне життя. Загалом у цій ситуації існує ще одне поважне запитання: чи нині вже не запізнюємось сказати про багатьох осіб минулого належні їм слова? Очевидно, треба перестати дрімати і повапитись. Адже серед нас також живуть люди, діяльність яких недобачена!

Пропонуємо увазі читача коротку інформацію про життя і творчість західноукраїнської піаністки, співачки, фольклористки, активної громадсько-політичної діячки кінця XIX — початку XX ст. — **Дарії Глібовицької**. Наперед скажемо, що навіть поверхове вивчення її творчого шляху не завжди дає змогу відносити постать співачки до другого чи третього ряду осіб культурного, суспільно-громад-

ського, освітнього і взагалі національного руху у Галичині. Вона серед „великих” просто не була зауважена і згодом забута... Хто нині зі спеціалістів-гуманітаріїв може сказати слово про багатогранну діяльність і талант, а головне, про внесок в українську культуру і громадську роботу Д. Глібовицької? Це стосується і поважних видань. Зауважимо, що жодного слова не написано про Д. Глібовицьку у багатотомній „Історії української культури”, а також у тритомній „Історії української музики”. Не згадують її і в науковій літературі, спеціаль-

но присвяченій історії західно-українського музичного життя і загального суспільно-культурного руху Галичини. Існує заледве кілька статей і поодиноких довідкових видань, які з'явилися в окремих областях України, де фігурує її прізвище. Така правда.

Народилася Дарія Глібовицька 14 листопада 1863 р. (?) у с. Крегульці (Крогулець) Гусятинського повіту в Галичині (нині — Гусятинського району Тернопільської обл.) у родині священика Михайла Глібовицького, що працював спершу в с. Крегульці, а згодом у м. Бережанах. Її біографія пов'язана з видатними галицькими родами: вона — тітка Богдана і Лева Лепких, родичка Андрія Чайковського, сестра публіциста, гумориста, співробітника журналів „Зеркало”, „Оса”, „Жало” Лонгіна Глібовицького і відомо-

го громадсько-культурного діяча, священика зі с. Цигани Омеляна Глібовицького.

Навчалася у Бережанах. Приватно брала лекції з музикування. З юних років захоплювалася музикою і співом. Музика та спів постійно звучали та культивувалися у родині Глібовицьких. Її великими любителями були мама Марія і сестра Домна — грали на різних інструментах, захоплювалися „безцінними перлинами усної музики”. Відомо, що Д. Глібовицька (про це неодноразово твердила тогочасна преса) як концертна співачка, піаністка, музичний педагог і збирач усної народної творчості. Вона ж писала оповідання з життя селян, деякі публікувала. Ніколи для неї не були чужими просвіта рідного народу, національні питання. Спів і гра на фортепіано у Д. Глібовицької ще з юних років стали життєвою домінантою. Невдовзі вони вийшли за межі домашнього концертування, що тоді часто практикували „для своїх і чужих” тодішні священичі дома Галичини.

1892 р. у Бережанах з'явився Остап Нижанківський (отримав посаду священика), і з того часу оживляється музично-хорове життя міста. У той процес активно ангажується Д. Глібовицька. О. Ни-

Дарія Глібовицька

жанківський закликає молодь вступати до церковного хору, водночас засновує разом з іншими діячами культури (А. Чайківський, Д. Яворський) „Бережанський „Боян“ (подібно до „Боянів“ Львова, Перемішля (1891). Мета створення товариства була відома — згуртувати розпорошених талановитих співаків та музикантів-любителів і активно популяризувати національну музичну культуру серед різних верств населення — інтелігенції, містян, селян, водночас показати перед світом своє обличчя, а згідно зі статутом: „плеканє головню руско-національного співу так хорального як і сольного, а також музики інструментальної“. Це була великої ваги подія, яка об'єднала українські мистецькі сили в культурному та національному житті Бережан і околиці. До 1894 р. диригентом „Бережанського „Бояна“ був О. Нижанківський і саме завдяки йому був пізнаний „незвичної краси голос“ Д. Глібовицької — вона стала однією з провідних виконавиць солових партій хору „Бережанський „Боян“. Відтоді Д. Глібовицька брала активну участь у концертах хору, і це тривало впродовж 1894—1898 рр. Тоді вперше був сформований і закріплений для солістки власний репертуар. Крім пісень, що супроводжувались хоровим співом, вона виконувала соло українські, чеські та пісні інших народів, уривки арий європейських авторів.

Д. Глібовицька — концертна співачка і винятковий виконавець творів на фортепіано. Її виступи слухали і високо цінували Б. Лепкий, А. Чайковський, В. Щурат, численні викладачі Бережанської гімназії, інтелігенція міста і довколишніх сіл, духовенство. Відвідували концерти чиновників-аустрійців, поляки, місцеві купці. З того приводу Б. Лепкий у спогадах „Казка мого життя“ писав: „Дарія визначалася не будь-яким музичним хистом. Мала абсолютний слух і незвичайну музичну пам'ять. Почула якусь пісню, сідала до фортепіана й оформлювала її на дві руки або імпровізувала на тему [...] Особливо любив я, як тітка грала Шопена, Шумана або Бетховенові сонати...“¹

Слава про Д. Глібовицьку як прекрасну виконавицю народних пісень, а також класичних творів щораз більше поширювалася у Галичині. Вражав репертуар, над програмою якого вона постійно працювала, щоб не повторюватись і не дублювати одних і тих самих номерів у виступах на офіційних концертах і приватних зустрічах. І це стосувалось, звичайно, як загальноміських заходів, так і домашніх вечорів. Завжди вражало, як про це твердили сучасники, „глибокодушевне донесення до слухача виконуваного нею твору“. Водночас вона, виконуючи той чи інший твір, „підбирала найвідповіднішу тонацію і передавала експресію твору“. У приватних (домашніх) концертах, граючи на фортепіано деякі народні пісні, які були у її репертуарі, подавала їх у власній гармонізації. Один із дописувачів до газети „Діло“ 1896 р. про західноукраїнське музичне життя зауважував: „Милу несподіванку зробила нам панна Глі-

бовицька з [села] Цигани [Борщівського повіту] увертюрою з „Різдвяної ночі“, виконаною не лише артистично, але, як то кажуть, з душею. Вклала свою душу, свою інтерпретацію. На фортепіано відіграла панна Глібовицька коломийки народні свого власного укладу. В них ми бачимо один величавий образ нашої народної пісні“².

Пізнавальні, з цього погляду, контакти Д. Глібовицької з Іваном Франком. Позналились вони під час перебування його з родиною у с. Циганах на Поділлі. Приїхав І. Франко, коли йому не прийняли габілітаційної праці і відмовили в роботі на кафедрі слов'янської літератури Львівського університету після смерті О. Огоновського, власне, не в простих і не легких для себе і своєї родини хвилях життя. Д. Глібовицька згадує, як „якогось дня дістав мій брат листа [Омелян Глібовицький — священник с. Циганів] від д-ра Чайковського [письменника Андрія Чайковського — швагра Омеляна Глібовицького] [...] я его читала і зміст добре затирила. Ходило о те, щоби брат запросив [панство] Франків до себе. Она дуже хора, а [доктор] Франко був тоді в дуже скрутних тяжких масткових обставинах [...] Брат мій чоловік дуже доброго серця, шляхетних поривів [...] запросив Франків“³. Тоді почалися безпосередні контакти Д. Глібовицької з І. Франком і його родиною. До того лише повідомляв І. Франков про свою сестру Дарію о. Омелян Глібовицький (вона мешкала тоді при браті, рідше при сестрі Анні після смерті батька Михайла (помер у Бережанах 28 лютого 1887 р.), коли висилав записані нею від селян байки. Про ці факти пам'ятав І. Франко і під час першої особистої зустрічі та знайомства з Дарією подав руку і дотепно відрекомендувався: „Знаємось з байок“.

І. Франко, перебуваючи у нас, — писала Д. Глібовицька, — „любив слухати моєї гри. А коли вперше відіграла народні, мною зібрані коломийки, приступив і поцілував мене в руку. „Першу жінчину

в житю цілую в руку, а знаєте за що? Ви потрапили так гарно, вірно схопити, відтворити душу мого рідного народу!“ Я дуже тою честю збентежилась. Бачилам здивоване присутніх гостей, була і Франкова, она рада була з признання моєї гри...“⁴

¹ Лепкий Б. Казка мого життя // Лепкий Б. Твори: У 2 т.— К., 1991.— Т. 2.— С. 452; пор. там само також його статтю: Іван Франко.— С. 637, 641—642, 645.

² Л-нь. Балаканка на тему наших концертів при нагоді концерту Бояна Бережанського [дня 28. XI. 1896] // Діло (Львів).— 1896.— Ч. 270.— 30 падол. (12 груд.).— С. 1.

³ Глібовицька Д. Спомини про Івана Франка. (Рукопис) // Франкіана Богдана Лепкого. Іван Франко та родини Лепких і Глібовицьких / Упоряд. У. Скальська.— Івано-Франківськ, 2007.— С. 43. Спогади збереглися у записі сина Андрія Чайковського Миколи, які він передав М. Вознякові. Див.: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, від рукописів, ф. 29 (М. С. Возняк), оп. 1, спр. 752, арк. 2—5 зв.

⁴ Глібовицька Д. Спомини...— С. 44.

Перебуваючи на плебанії, Д. Глібовицька спостерігала за працею І. Франка. Він деколи на самоті, за словами Дарії, впадав у розпач з приводу різних принижень, пов'язаних із відмовою праці в університеті, і кликав Бога: „Входжу,— згадувала Д. Глібовицька,— здивовано йому кажу: чому так Бога взиваєте? „Ви гадаєте, що я в Бога не вірю? В фарисеїв не вірю!“ А чому такі сумні? „Не бійтесь, ще [...] мені не було зле — енергії, ані віри в себе не страчу“⁵.

Під час перебування І. Франка в с. Циганах, за словами Р. Горака, відбулась подія, яка „повторилася 1901 року в селі Вовчухах Городецького повіту на Львівщині, коли в тамтешній церкві святого Юрія на Зелені свята Іван Франко з хорів на Службі Божій читав „Діяння Апостолів“. „Раз вечером,— оповідає Д. Глібовицька,— іду коло церкви, чую — вечірня, дяка в співі переганяє якийсь сильний голос. Не догадуюсь, що то Франко співає псалми. Темно, і Франкова стоїть коло крилоса, світить величезну воскову свічку. Рада, що всі зглядаються. Потім питаюсь, чи гарно співав її муж. Тішилась своїм чоловіком...“⁶

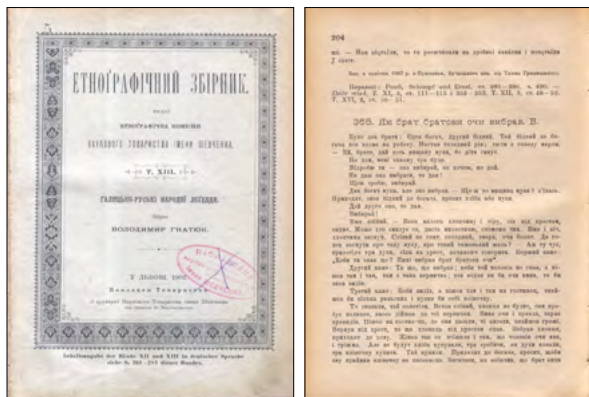
Д. Глібовицька підтримувала з письменником контакти до його смерті — постійно збирала на Поділлі твори усної народної творчості і пересилала до Львова. Не завжди, правда, отримувала від Франків відповідь (про подяку не йшлося): „За коломийки боюсь вже що і казати. Записалам по совіту багато байок, не посилаю Вам, бо не знаю, чи здадуться. Одну пісню посилаю, бо мені ся сподобала“. За словами Б. Лепкого, „село відкрило перед нею свої затаєні скарби і вона їх показувала Франкові“⁷. Згодом мала намір навіть видати окремою книжечкою свої фольклорні знахідки. У листі до Ольги Хоружинської-Франко зауважує: „Багато людей попитує, що сталося з видавництвом [ви-

щоби о. Нижанківський ні на нікого не гнівався, то можна би приступити до видавництва [видання]“⁸. У цій справі до І. Франка звертався також брат Дарії, Омелян. (Може, серед архівної спадщини О. Нижанківського збірка ще нині зберігається. Не відомо.) Але так не сталося, як хотіла Д. Глібовицька.

Було б помилково обмежувати діяльність Д. Глібовицької лише артистичною діяльністю — співом і музикуванням, до захоплень фольклором. Вона, крім усього, ще й багатогранна громадська діячка, ангажується навіть у громадсько-політичне життя. Д. Глібовицька піклується про Гринька Волощука — „першого чоловіка в цілیم повіті [Борщівським] і єдиного агітатора“⁹. Перебуваючи у старшої сестри Анни, яка вчителювала у с. Малих Шумлянках, вона пише О. Хоружинській-Франко: „Тут я не дармую, займаюсь що лиш можу людьми, допомагаю їм заложити читальню і хотілабим, щоби так розвивалась як в Борщеві. Треба в читальні тримати школу для старших людей. Коби хоть „Просвіта“ скоро статут до намісництва вислала. Як Бог допоможе, буде в сільці [...] читальня, склеп [крамниця...]. Отсе наразі допомагаю їм завести, а опісля читальню здам на мою сестру, що тут є учителькою...“¹⁰ А в іншому листі безпосередньо звертається: „Громадський Голос“ пішліть з ласки своєї до читальні Шумляни Малі, а „Житє і Слово“ також будем просити [...] Я хочу щоби читальня Шумлянська була перша наді всі“¹¹. Д. Глібовицька також розповідає про громаду с. Малі Шумляни: „Є тут людей горстка, мало ще вчених [грамотних], но дуже красного характеру. Ними проводить Волощук, в котрого справедливим ідеалом є пан доктор“ [ідеться про І. Франка]¹².

Пізнавальною з погляду рівня національної свідомості Д. Глібовицької є її оцінка поведінки частини бережанської (переважно жіночої) міської „еліти“. Вона звертає увагу на її повну безпринципність і байдужість до українських справ, зауважуючи: „А ще міські люди, ті панятка, що так їм ся не хоче, що страх. Дивіться, ато не встид, щоби пані, бережанські русинки [українки], спомогали польську читальню, а спитайте їх, чи хоть дві має „Житє і Слово“! Не ліпше було би доложити ручку для міщан читальню, та там тих два зл[отих] [ринських] місячно вложити? А де там, то самі пани. Нема кому: Як вони славно спізнаються. А зависть, а пльотки, а боягузи, як зайці“¹³.

Д. Глібовицьку поважають за її щоденну працю для громади, на неї повсюдно зважають, з нею звіряють свої думки і звертаються за порадами. Вона своєю чергою підтримує, апробує або відхиляє і не погоджується з думками прохачів, своїх респондентів. Ось один із прикладів з листів до Ольги Хоружинської-Франко. Д. Глібовицька зауважує: „Вчера дістала лист від Волощука і присилає мені допис, радиться, чи добра. Шарпнув там сильно вчених братів бережанських взагалі, розумієсь. Кордубі не жалувал ще за вибори до ради повітової і інше. Я відослалам ему допис, похваливши, ро-

данням] пісень народних. Гроші знаю що є, а пісні у о. Нижанківського [очевидно це відбулося тоді коли він працював у Бережанах і був диригентом „Бережанського „Бояна“] і ніхто не годен їх звідти дістати“ і тут же звертається до Франків: „слибсьте [...] могли що зробити, але в такий спосіб,

⁵ Горак Р. Про взаємини Івана Франка з Глібовицькими та Лепкими // Франкіана Богдана Лепкого...— С. 33.

⁶ Там само.

⁷ Лист Д. Глібовицької до О. Хоружинської-Франко від 4 грудня 1896 р. // Там само.— С. 93.

⁸ Там само.

⁹ Лист Д. Глібовицької до О. Хоружинської-Франко від 1 лютого 1896 р. // Там само.— С. 91.

¹⁰ Там само.

¹¹ Лист Д. Глібовицької до О. Хоружинської-Франко від 3 лютого 1897 р. // Там само.— С. 95.

¹² Лист Д. Глібовицької до О. Хоружинської-Франко від 4 грудня 1896 р. // Там само.— С. 92.

¹³ Лист Д. Глібовицької до О. Хоружинської-Франко від 3 лютого 1897 р. // Там само.— С. 94—95.

зумієсь. Я Волощукови і Ковалеви з Жукова нічого не можу по моїй совісті закинути, і всього, що они пишуть, є у мене добре. Він бо і правду написав. Знають тільки дзявкати, а ніч не роблять. Коли я годна людий знайти і послухають моєї ради, то чому ж їх більше людий не виділо? Коли то заважає задаремно з хлопами говорити¹⁴.

Д. Глібовицька володіє достеменною інформацією щодо перебігу передвиборної кампанії до австрійського парламенту на території Бережанщини і Борщівщини, в тому числі розклад різних партійних сил і їх поточних заходів щодо здобуття голосів. З лютого 1897 р. пише зі с. Циганів на Борщівщині: „Дурна довірочна нарада в Жукові, і вигідно, і задарма випилося би вина. Завіззав Могора, двадцять — прийшло п'ять. Мужики, коли то вже хотіли, щоби зробити „віче“, страшать. Хіба вже тепер що рушається про людське око. Щасте, що Яворський кандидує, то троха безпечно. Мужики знаю, що мужики що хотіли навперідь Скотара. Хоть і Яворський робить людям багато добра, то правда. Він і може, бо має гроші і значіне. Він і радикал, кажуть. Може бути пан багач і радикал? Він і держить кирму в теперішніх Бережанах. Там, хто би добре походив, то перейде¹⁵.”

Відома співачка і музикант у коловороті свого багатого, хоч і не простого життя, часто почувалася усамітненою, наодинці зі своїми думками, терпіла, крім того, всілякі приниження й плітки, а головне, не завжди мала кому звернутись, з ким порадитись... „Мені так часом хочеться знайти щирю людяну душу, мені по серцю, щоби мене годна зрозуміти, відгадати,— пише в листі до О. Хоружинської-Франко.— Я утікаю від людий, боюсь їх, страшно як боюсь, вони-бо тільки разів мені допекли, тільки разів мене скривдили. Коли мимоходом знайду таку щирю душу, як Ви, Пані, я цілим серцем прилягну до неї, їй віру, і так добре мені, дуже добре¹⁶.”

Завдяки І. Франкові (1895), а згодом В. Гнатюкові (на початку XX ст.) та іншим членам Наукового товариства ім. Шевченка Д. Глібовицька опосередковано зближається з Товариством. Це стосується насамперед записів матеріалів у різних селах

Обкладинка збірки „Франкіана Богдана Лепкого”. Івано-Франківськ, 2007 р.

Поділля для Етнографічної комісії НТШ, збирання і публікації унікальних за науковою вартістю народних легенд, казок, новел. Мала прекрасну пам'ять і записувала від народу твори, за словами Б. Лепкого, як найкращий фонограф. Біографи відзначають: „[...] була вельми спостережлива, допитлива й цікава, сама розпитувала і записувала почуте, згодом відповідно до вказівок Івана Франка, котрий дуже заохочував її до такої праці і надавав настанови¹⁷. Як ми частково відзначали, контактувала Д. Глібовицька з Ольгою та Іваном Франками, з Богданом і Левком Лепкими, Андрієм Чайковським, Василем Щуратом, Зеноном Кузелею, Володимиром Гнатюком, Філаретом Колесою та ін. У неї та її брата Омеляна гостями на плебанії були частими селяни, які водночас постачали народні твори, а серед них часто селянки, що мешкали поблизу плебанії, крім того, Ілля і Василь Пачкарі, Ілля Смольський; її гру на фортепіано слухали (в тому числі під час відвідин І. Франка) представники інтелігенції Борщівщини і Гусятинщини, а серед них родини Темницьких, Дорундяків, Калитовських, Ярославичів, Ганкевичів (Бережанщина — окреме питання і предмет дослідження під цим оглядом). Д. Глібовицька, як мовилось, збирала фольклорні твори. Деякі пересилала разом із братом до Львова. Внаслідок цього збереглися такі твори народної творчості, як легенди, що їх записала Д. Глібовицька,— „Христос і циган“, „Як два брати носили вечерю до чорта“, „Як брат братови очи вибрав“, казка „Жених мрець“, новела „Іван і жиди“, міфи „Чари і чарівниці“. Зібрані Д. Глібовицькою твори І. Франко публікує у „Житі і слові“ (1895)¹⁸, В. Гнатюк — в „Етнографічному збірнику“ (1902)¹⁹, їх фіксує газета „Діло“, дещо „Літературно-науковий вісник“. Упродовж 1903—1910 рр. Д. Глібовицька викладала гру на фортепіано в Українському інституті для дівчат у Перемишлі²⁰, у міжвоєнний час учителювала і давала лекції гри на фортепіано в м. Бориславі.

Останні роки свого життя Д. Глібовицька мешкала і працювала у Бориславі. Жила разом із сестрою Домною (Доміцелею) Глібовицькою — матір'ю Богдана Лепкого.

Померла 31 липня 1934 р. у тому ж Бориславі і похована „За потоком“ на Старому цвинтарі. Донедавна, крім припущень, не було відомо, коли і де померла Д. Глібовицька. Ніхто не знав, коли народилася. Відомості з'явилися лише у 1990-х роках, коли Р. Горак почав вивчати метричні книги Бориславського районного бюро РАЦСу. Священик, який ховав Дарію, записав у книгу померлих (Liber mortuorum) дату її народження²¹.

¹⁴ Лист Д. Глібовицької до О. Хоружинської-Франко від 3 лютого 1897 р. // Франкіана Богдана Лепкого...— С. 94.

¹⁵ Лист Д. Глібовицької до О. Хоружинської-Франко від 3 лютого 1897 р. // Там само.— С. 95.

¹⁶ Там само.— С. 94.

¹⁷ Див.: Скальська У. Перша жінка, яку в своєму житті поцілував у руку Іван Франко // Франкіана Богдана Лепкого...— С. 88. Див. також: її ж. Славені українські роди Лепких та Глібовицьких // Матеріали Третньої міжобласної генеалогічної конференції „Український родовід“. 24—25 листопада 2001 р.— Львів, 2003.— С. 88—103.

¹⁸ Із уст народа [записи легенд] // Життя і слово / Вид. О. Франко, ред. І. Франко.— Львів, 1895.— Т. IV, кн. IV.— С. 95—99; [записи казок, новел, міфів і вірувань] // Там само.— С. 173—178, 180—183; див. також: Скочилася І. Фольклорні записи з Борщівщини на сторінках ж. „Життя і слово“ // Літопис Борщівщини.— Борщів, 1993.— Вип. 2.— С. 59—68.

¹⁹ Як брат братови очи вибрав. „Записано в цвітні, 1895 в Циганах, Борщівського повіту Д. Глібовицькою“ // Етнографічний збірник.— Львів, 1902.— Т. XIII.— С. 204—206.— (Галицько-руські легенди / В. Гнатюк. Т. II).

²⁰ Український інститут для дівчат у Перемишлі 1895—1995. Ювілейна книга пам'яті до 100-річчя заснування.— Дрогобич, 1995.— С. 62.

²¹ Архів Бориславського райбюро РАЦС, кн. 12, арк. 38, 196; пор. також: Горак Р. Про взаємини Івана Франка з Глібовицькими та Лепкими.— С. 29 та ін. Дата року народження помилкова, потрібно „1863“.

Як доповнення до сказаного зазначимо, що на Старому цвинтарі знайдено родинну могилу Ліщинських—Лепких. На скромному надмогильному пам'ятнику закріплено металеву таблицю (хтось недавно поставив з її далекої рідні) з написом: „Левко Ліщинський, Домна Лепка з Глібовицьких, мати Богдана Лепкого ... Оксана Ліщинська, Ольга Ліщинська з Лепких, сестра Богдана Лепкого ... Дарія Глібовицька...”²² Текст таблиці має багато текстових недоглядів, зокрема, щодо дат народження і смерті померлих, яких не подаємо, хоч знаємо, що помилки згодом виправлять, а невідомі дати життя допишуть. Головне, ми нині знаємо, де

спочиває Дарія Глібовицька. Тепер на цьому цвинтарі нікого не ховають, запустів („хрещатий барвінок вкрив майже усі могили“), та й нема вже кому доглядати. Трохи давній час²³. Рід цей дав українській суспільності відомих і видатних діячів...

Діяльність Д. Глібовицької заслуговує на поважне наукове дослідження у формі розлогого нарису чи іншого жанру публікації або й монографічного опрацювання із скрупульозним вивченням джерел у контексті творчого середовища та громадсько-культурного життя західноукраїнських земель кінця ХІХ — початку ХХ ст.

О. АНТОНОВИЧ

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛАРИ

27 лютого цього року виповнилося 90 років Володимирові Панасюку — вченому зі світовим іменем у галузі механіки і фізики міцності матеріалів та конструкцій. Ювіляр — один із засновників львівської наукової школи механіків-матеріалознавців, академік Національної академії наук України, доктор технічних наук, професор, директор Фізико-механічного інституту НАН

України (ФМІ) (1971—2014), нині — почесний директор цього Інституту, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (з 1992 року).

Професор Володимир Панасюк концептуально збагатив теорію крихкого руйнування, вперше запропонувавши визнану пізніше світовим співтовариством розрахункову δс-модель для опису механічного стану матеріалів за наявності в них тріщин. Цей результат вивів його на вершину науки в галузі механіки руйнування.

Продовжуючи традиції ФМІ в галузі фізико-хемічної механіки матеріалів, закладені ще на початку заснування Інституту тодішнім директором, академіком АН України Георгієм Карпенком, В. Панасюк зі своїми учнями запропонував низку нових підходів, які опиралися на фундаментальні основи взаємодії матеріалу у вершині тріщини з активним робочим середовищем. Так, в 1962 році було вперше експериментально підтверджено адсорбційний ефект рідких середовищ на статичну тріщиностійкість крихких матеріалів. Це дало поштовх до розвитку на принципово нових засадах фізико-хемічної механіки матеріалів як наукового напрямку. Були розроблені оригінальні методи і засоби досліджень тріщиностійкості конструкційних матеріалів за дії статичних та циклічних навантажень, понижених та підвищених температур, корозивних і наводнювальних середовищ. Вони дали можливість одночасно враховувати як напру-

жено-деформований, так і фізико-хемічний стани матеріалу біля вершини тріщини, а це, своєю чергою, призвело до інтенсивного розвитку науково обґрунтованих методів прогнозування довговічності елементів конструкцій, що експлуатуються за сумісної дії навантажень та агресивних робочих середовищ.

Під керівництвом академіка В. Панасюка у ФМІ набули інтенсивного розвитку як теоретичні, так і експериментальні дослідження конструктивної міцності матеріалів у воденьмісних середовищах високих тисків і температур. При Інституті створено унікальну експериментальну базу, спрямовану на реалізацію важливих науково-технічних програм для потреб нової техніки. Окремий напрям досліджень, пов'язаний із впливом водню на фізико-механічні властивості матеріалів і активно підтриманий В. Панасюком, стосується розвитку у ФМІ водневих технологій. Використовуючи водень як технологічне середовище, розроблено нові технології подрібнення феромагнітних матеріалів для створення магнітів сучасного покоління, а також розвинуто дослідження з проблем гідридного матеріалознавства для підвищення ємності водневих акумуляторів.

За активної підтримки В. Панасюка створено унікальний радіофізичний комплекс для вивчення об'єктів ближнього і далекого космічного простору, що є складовою загальноакадемічної мережі радіоінтерферометрів „УРАН“. Він ініціював створення Шацької міжвідомчої науково-дослідної екологічної лабораторії НАН України. Беручи до уваги особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну та науково-освітню цінність Шацького національного природного парку (на території якого розміщена експериментальна база ФМІ), в Інституті розвинуто дослідження з екологічного моніторингу природного довкілля цієї території. Це, зокрема, важливо для встановлення впливу будівництва надглибокого Хотиславського крейдового кар'єру на стан природного довкілля. Участь лабораторії в транскордонній польсько-білорусько-українській співпраці в галузі збереження природного надбання цього регіону сприяла наданню Шацькому заповіднику статусу біорезервату

²² Горак Р. Могили за Потоком // Дзвін (Львів).— 1999.— Ч. 3—4.— С. 128.

²³ Там само.— С. 127—128.

ЮНЕСКО і його входженню у структуру транскордонного біосферного резервату ЮНЕСКО „Західне Полісся“.

Особлива роль професора Панасюка в інтеграції української науки у сфері фізико-хемічної механіки матеріалів в європейську та загальносвітову наукову спільноту. За його керівної участі (голова організаційного комітету) була проведена в Києві 1993 р. 8-ма Міжнародна конференція з механіки руйнування матеріалів (ICF-8), яка стала віхою у визнанні світовим науковим співтовариством великих заслуг та здобутків у цій ділянці України і, зокрема, львівської школи механіків, зосередженої насамперед у ФМІ. Зазначимо також його провідну роль в діяльності Європейського товариства з цілісності конструкцій (ESIS) як голови української національної групи ESIS. За ініціативи В. Панасюка у 1996 р. при Технічному комітеті ESIS „Розтріскування у середовищах“ створено підкомітет з водневої деградації матеріалів, керівництво яким здійснюють працівники ФМІ (єдина структура ESIS, керована на той час представниками Східної Європи). А 2000 р. за видатні заслуги у сфері механіки деформування, руйнування та міцності матеріалів, а також міжнародну науково-організаційну діяльність вченого нагороджено найвищою нагородою ESIS, медаллю Гріффітса.

Розуміючи важливу роль молоді в розвитку наукових досліджень, з ініціативи В. Панасюка в 1995 р. організовано польсько-українсько-німецьку Літню школу з механіки руйнування матеріалів (організатори — Вроцлавська політехніка, ФМІ та Дрезденський технічний університет). 14-те засідання цієї школи було проведено 2015 р. у Тернополі на базі Національного технічного університету ім. Івана Пулюя. Ці школи будуть функціонувати і в подальшому як Літні школи для молодих науковців та інженерів у Східній та Центральній Європі під патронатом Європейського товариства з цілісності конструкцій.

Завдяки зусиллям проф. В. Панасюка у ФМІ створено низку спільних кафедр із Національним університетом ім. Івана Франка та Національним університетом „Львівська політехніка“, де студенти мають можливість використовувати для свого

навчання унікальну експериментальну базу найбільшого в Західній Україні наукового закладу. Він тривалий час очолював правління Львівської обласної організації товариства „Знання“, а в період 1991—2003 рр. був Президентом Львівського крайового товариства „Рідна школа“.

Автор понад 600 наукових праць, у тому числі 16 монографій і 30 авторських свідоцтв на винаходи. Підготував 19 докторів і 42 кандидати наук. Професор В. Панасюк вкладає великі зусилля як редактор у підготовку і окремих книжок про наукові та науково-організаційні здобутки видатних вчених України в галузі механіки та матеріалознавства, і багатотомних видань. Зазначимо тут XX т. праць НТШ (2008) на пошану голови НТШ в 1989—2008 рр. Олега Романова та 15-томник науково-технічного посібника „Механіка руйнування і міцність матеріалів“ (1988—2015). Ним підготовлено до друку у 2016 р. книжку „Львівська наукова школа з проблем механіки матеріалів і матеріалознавства“, в якій наведено історико-інформаційні матеріали про формування та розвиток цієї школи, зокрема, про її наукових лідерів, підготовку наукових спеціалістів вищої кваліфікації з цієї проблеми, а також організацію і проведення міжнародних наукових форумів, які утвердили в науковій спільноті львівську наукову школу з проблем механіки матеріалів і матеріалознавства.

За своє багаторічне служіння українській науці відзначений низкою звань та нагород: заслужений діяч науки і техніки України (1994), Державними преміями УРСР (1977) та України (1995), а також СРСР (1986) в галузі науки і техніки, орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня (2011) та „За заслуги“ I (2006), II (2001) та III (1998) ступенів, премії АН УРСР ім. О. М. Динника (1974) і НАН України ім. Є. О. Патона (1993) та ім. Г. В. Карпенка (2002), д-р гонорис кауза університетів „Вроцлавська політехніка“ і „Львівська політехніка“. Колективи ФМІ, Західного наукового центру та комісії механіки і матеріалознавства НТШ зичать дорогому і вельмишановному ювіляру у здоров'ї ще багатьох літ натхненної праці на благо науки рідного народу.

Зиновій НАЗАРЧУК,
Григорій НИКИФОРЧИН

24 лютого 2016 р. виповнилося 85 років видатному українському вченому-медику, лікарю оториноларингологу, дійсному члену Наукового товариства ім. Шевченка, почесному члену Українського лікарського товариства, професору, доктору медичних наук Олександру Омеляновичу Кіцері.

Олександр Кіцера освіту здобував у школі сестер василіянок у Львові, Українській академічній гімназії та школі № 1 м. Львова. 1954 р. закінчив лікувальний факультет Львівського державного медичного інституту з однорічною переддипломною спеціалізацією з оториноларингології. Післядипломне навчання проходив у клінічній ординатурі (1958—1960), аспіран-

турі (1963—1966) та на численних курсах і семінарах. Працював отоларингологом у Любешівській та Бібрецькій районних лікарнях (1954—1958) та військовому шпиталі прикордонників (1960—1963). Від 1966 р. працював на кафедрі оториноларингології Львівського державного медичного інституту (нині — Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького) асистентом, доцентом (від 1979 р.) і завідувачем кафедри (від 1981 р.), професором кафедри (від 2002 р.).

Був членом редакційних колегій низки наукових журналів, зокрема „Acta Medica Leopoliensia“, „Central and East European Journal of Oto-Rhinolaryngology and Head and Neck Surgery“, „Лікарського збірника“ НТШ. Від 1985 року керував з українського боку науковою співпрацею з Медичною академією в Бялостоку (Польща).

Крім того, О. Кіцера цікавиться літературною та перекладацькою творчістю (перекладає з польської, німецької, англійської мов), журналістикою. Вийшли у світ книжки прози „На перехрестях життя“, „Сміх і гірх“, „Проца“ та „Лицарі пера і

скальпеля“, переклади казок німецького хірурга XIX с. Ріхарда Фолькмана-Леандера „Про невидиме королівство й інші казки“. Друкується також у літературному журналі „Дзвін“, майже в кожному номері медичного журналу „Мистецтво лікування“.

Кандидатську дисертацію „Роль ендоскопічних методів дослідження в діагностиці злоякісних новоутворів дихальних шляхів“ д-р О. Кіцера захистив у 1966 р. Докторську дисертацію — „Діагностика і лікування розладів нюху при деяких хворобах верхніх дихальних шляхів“ захистив у 1975 р.

Професор Олександр Кіцера — автор понад 300 друкованих праць, у періодиці, переважно з різних проблем оториноларингології, а також з історії медицини, біоетики та медичної деонтології, має 10 авторських свідоцтв та понад 20 свідоцтв на раціоналізаторські пропозиції. Серед публікацій — три керівництва, три підручники з пропедевтики оториноларингології та клінічної оториноларингології, низка розділів до монографічних праць. Окремим розділом його праці є медична термінологія. На цю тему опубліковано понад 16 праць, а також укладено оториноларингологічну частину „Орфографічного словника українських медичних термінів“ та двотомного „Українсько-латинсько-англійського тлумачного медичного словника“. Особливі зацікавлення в науковій праці — історія оториноларингології, клінічна термінологія, реконструктивна хірургія носа та приносових пазух, спільні проблеми отоларингології й ендокринології, ольфактологія, фармакотерапія в отоларингології, методика викладання у вищій медичній школі.

Більші за обсягом наукові та методичні праці: „Ендоскопія дихальних шляхів і стравоходу“ (1976), „Практикум з отоларингології“ (1981), „Лекції з отоларингології“ (1991—1995), „Пропедевтика оториноларингології“ (зі співавторами, 1993), „Клінічна оториноларингологія“ (1996), „Ліки в оториноларингології“ (2000), „Лексикон оториноларинголога“ (семимовний тлумачний словник з оториноларингології) (2013), „Вибрані клінічні лекції з оториноларингології для лікарів“ (електронне видання) (2015), „Слизова оболонка носа (морфологія, фізіологія, патологія, фармакологія)“ у співавторстві з В. Чоп'як та О. Кіцеровою-мол. (2016).

Олександр Кіцера — один з ініціаторів відновлення Наукового товариства ім. Шевченка, Українського лікарського товариства у Львові та Всеукраїнського лікарського товариства, РУХу, співзасновник та заступник голови осередку Товариства української мови „Просвіта“, голова ініці-

тивного комітету з відродження та член громадської ради Народної лікарни, ініціатор відновлення Стрілецьких могил та голодування солідарності зі студентами. Професор О. Кіцера — також багаторічний голова Львівського та член Президії Українського наукового товариства оториноларингологів, перший голова УЛТ, був членом Надзірчої ради Львівської богословської академії, „офіцером зовнішніх зв'язків“ Світової федерації українських лікарських товариств. Від 1996 р. — дійсний член НТШ у Львові. О. Кіцера провадить активну міжнародну наукову діяльність, він є почесним членом Польського товариства оториноларингологів і хірургів голови та шиї, Литовського товариства медичної реабілітації.

Олександр Кіцера — людина широкого кола зацікавлень. Його каяк „Еней“ гостинно приймає води Дністра, волинські озера, карельські ріки, якими він пройшов аж до полярного кола. А ще ж були перші „снігові потяги“ у Карпати, „Говерляни“, піші мандрівки Алтаєм і Кавказом, туристські зleti. Олександра Омеляновича знають як фундатора спелеологічного клубу „Циклоп“ і спортивного коментатора Львівського телебачення з альпінізму та туризму. Тому подорожжя мемуаристика, фільмування і фотографія є його особливою рисою характеру. У Львівському музеї історії медицини імені Мар'яна Панчишина виставки світлин, численні експонати, включно з моделюванням вітрильних кораблів, є щедрим подарунком Олександра Омеляновича Кіцери.

Ювіляра нагороджено медаллю ім. Митрополита Андрея Шептицького „За відродження УГКЦ“, медаллю ім. Євгена Озаркевича „За відродження і розвиток Українського лікарського товариства“, Ювілейною медаллю ім. Пшемислава Пенньонжека Польського товариства оториноларингологів, хірургів голови і шиї, Почесною грамотою Верховної Ради України, Почесною грамотою Архiepархії УГКЦ „За відродження „Народної Лікарни“, багатьма грамотами Університету, міського та обласного Управління охорони здоров'я, подякою Міністерства охорони здоров'я України, Світової федерації українських лікарських товариств, Українського лікарського товариства Північної Америки та ін.

Лікарська комісія НТШ у Львові складає щире подяку професору Олександру Кіцері за жертвове служіння медичній науці та практичній медицині, за приклад гідності, чесності, порядності, за відважну громадянську позицію. Многії Вам і Благії літа!

Оксана ЗАЯЧКІВСЬКА

Цього року виповнилося 80 років кандидату біологічних наук, доценту кафедри медичної біології, паразитології та генетики Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького, заступнику декана стоматологічного факультету з наукової роботи, дійсному членові Наукового товариства ім. Шевченка, голові Лікарської комісії НТШ, члену

Головної управи Українського лікарського товариства у Львові, члену Українського товариства медичних генетиків, Всеукраїнського генеалогічного товариства і Українського геральдичного товариства, Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М. Вавілова, Всеукраїнського об'єднання „Письменники Бойківщини“, голові Комісії координації наукових досліджень та публікацій в УЛТ у Львові, відповідальному редактору „Лікарського збірника“ та щоквартального „Українського інформаційного бюлетня здоров'я“ Зиновії Служинській.

Народилася Зиновія-Лариса 19 лютого 1936 р. у сім'ї лікаря Олександра Білинського в Ходорові і Меланії з Волинців. Як один із прогресивних діячів, які підтримували „Просвіту“, церкву, Рідну

школу, Союз українок — Олександр Білинський був у списку для знищення або депортації. Через загрозу знищення батьки Зиновії переїхали до Львова. Їхній будинок у Ходорові більшовики націоналізували.

1953 р. З. Служинська закінчила Львівську середню школу № 5, 1958 р. — біологічний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка. В студентські роки захопилася ботанікою, проходила спеціалізацію в професора всесвітньо відомого бріолога Андрія Лазаренка. Після закінчення університету на пропозицію А. Лазаренка залишилася у новоствореній лабораторії філогенезу, але з науковим генетичним спрямуванням.

1959 р. комуністична партія та радянський уряд знову (вперше 1948 р.) „взяла курс” на знищення генетиків та генетики, мотивуючи, що це — буржуазна лженаука, а всіх генетиків називали презирливо вейсманістами-менделістами-морганістами і прирівнювали до злочинців. Тому А. Лазаренко мусив подати заяву на звільнення. На одному із зібрань Зиновія Служинська виступила на захист свого учителя, чого їй не пробачили. Цей вчинок „мандрував” в особистій справі до інших установ.

Лабораторію закрили, співробітників розподілили у різні відділення. До 1960 р. З. Служинська працювала у Львівському державному університеті старшим лаборантом у ботанічному саду. У 1960—1965 рр. — у Львівському медичному інституті на кафедрі пропедевтичної терапії, яку очолював учений світової слави проф. Степан Мартинів.

1965 р. склала іспити в аспірантуру на кафедру біології Львівського медичного інституту. Професор Анатоль Гнатишак, завідувач кафедри онкології, який давно цікавився проблемою генетики раку, запропонував Зиновії Служинській тему дисертаційної роботи „Статевий хроматин у хворих раком молочної залози“. Керівниками були проф. О. Журбин і проф. Анатоль Гнатишак. На той час генетика вже була реабілітована. 1968 року захистила дисертацію. 17 лютого 1968 р. стала асистентом кафедри біології. 26 березня 1969 р. їй надано ступінь кандидата біологічних наук.

Працювала над докторською „Деспіралізація статевої хромосоми і активація неактивної Х-хромосоми в ракових пухлинах молочної залози“. Робота включала клінічний та експериментальний матеріали. На той час це був перспективний напрям, оскільки генетичні параметри пухлин використовувались для призначення гормонального лікування хворих на рак молочної залози. Зиновія Служинська запропонувала розробку проблеми експресії генів Х-хромосоми в клітинах злоякісних пухлин молочної залози, використовуючи як маркер функціональної активності ділянок Х-хромосоми фермент глюкозо- 6-фосфатдегідрогеназу, ген якої локалізований у Х-хромосомі.

З. Служинська була науковим керівником кандидатської дисертації та 42 студентських наукових робіт, що неодноразово нагороджувались дипломами. Надрукувала 108 статей, тез і повідомлень з онкогенетики (тематика докторської дисертації). Як член Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. Вавилова з 1968 р. виконувала функції вченого секретаря Львівського відділення. За серію методичних розробок із медичної генетики і за розділи у посібнику „Біологія“ (Львів, 1983) 1984 р. нагороджена дипломом

Колегії Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М. Вавилова. Крім того, активно працювала в Товаристві медичних генетиків України, яке було створене 1984 р.

Перша апробація докторської дисертації пройшла 1972 р. Та її захист не відбувся. Робота була написана українською мовою, а вийшла постанова ВАКу, що дисертації всіх республік повинні бути написані російською мовою. Переклад затримав захист. 18 жовтня 1972 р. була обрана на посаду доцента кафедри біології, обрана, але не затверджена ВАКом.

Почались перевірки, чи вона гідна того звання, провокації, цькування. Зиновія Служинська багато разів писала свою біографію „при закритих дверях“. Після цього слухала, що за розголошення тайни будуть неприємності...

З роботи Зиновію Служинську не звільнили, але про захист докторської вже мови не було. Хтось систематично писав у ВАК анонімки. Морально підтримував і допомагав професор Павло Скокій.

25 жовтня 1975 р. прийшло затвердження ВАКу про надання звання доцента (обрана 1972 р.). Зиновія Служинська пережила три роки постійного психологічного тиску та наруги. Після того, як питання про докторську і завідування кафедрою стало неактуальним, все припинилося. Треба бути сильним, щоб пережити несправедливі звинувачення і надалі працювати науково, провадити громадську та організаційну роботу.

У співпраці з проф. Г. Скокієм, завідувачем кафедри неврології, створила першу в Медінституті прохідну (наскрізну) програму з генетики для викладачів теоретичних кафедр, організувала курси лекцій з генетики для клінічних ординаторів та аспірантів (у той час генетику уже ввели до програми навчання). Для читання лекцій запрошувала клініцистів, які володіли основами генетики: Всеволода Чуму, Романа Поліщук, Петра Калинюка, Леоніда Кузьменка, Марту Сандурську.

З. Служинська виступала на конференціях з онкогенетики та медичної генетики, організувала експедиції в гірські райони для забору дерматогліфів, збирала матеріали про знищення українських популяцій. 1995 р. вийшла книжка з унікальними на той час відомостями про репресії, депортації, вбивства та голодомори — „Рід людський в Україні“. Любомир Пиріг у рецензії на цю монографію відзначає, що в ній подано „демографічні втрати України за роки колективізації та масових депортацій 1927—1931 років, голодомору 1933 року, великого терору 1937 року, Другої світової війни, голоду 1946—1947 років. Окремо наведені статистичні дані про втрати людності Західної України у 1939—1941 роках, про вбивства червня 1941 року, коли садистично, таємно, середньовічними методами катування, було знищено органами НКВД, під час відступу Червоної армії, близько 50 тисяч ув'язнених. Поєднання генетично-біологічних, соціально-психологічних, демографічних аспектів характеристик українського суспільства, насиченість колосальною кількістю цифрового матеріалу і власних досліджень, своєрідність викладу матеріалу, включаючи навіть вдалий підбір епіграфів — усе це разом дає змогу розраховувати на значний інтерес до монографії“ (Лікарський збірник. Нова серія, 2000, т. 8, с. 197—198).

Було багато відгуків на цю монографію закордонних і українських вчених. Згодом С. Слу-

жинська надрукувала одну з перших книжок, присвячених спадковості людини, яка вийшла українською мовою, „Спадковість людини. Хромосомні та генні хвороби“ (1997), у співавторстві з П. Калинюком і О. Б. Служинською.

Оскільки генетика, знищення українців, демографія, історія і жертви війн та голодоморів тісно переплітаються з генеалогією родин та родів, Зиновія Служинська вперше поєднала результати цих наук. У двох частинах „Генеалогії“ (перша частина в співавторстві з Миколою Шапеко з Києва), містилися практичні поради, як будувати дерево роду, прогнозувати народження хворої дитини у батьків з обтяженим генетичним анамнезом, вирисовувалися родоводи, починаючи з Рюриковичів до представників новітньої історії: Скоропадських, Калинюків, Степана Бандери та осіб різних професій — Любомира Пирога, Ізидора Глинського, Савчинських, Крушельницьких, Білинських, Федаків, Кузьмовичів, Коржинських. Це був початок відродження національної генеалогії, яка за часів тоталітаризму як наука не існувала, бо кожний рід, який здійснив внесок в українську історію, культуру чи мистецтво, був репресований. 2015 р. за редакцією голови секції „Український родовід“ Всеукраїнського товариства „Просвіта“ Адріяни Огорчак вийшли „Матеріали V міжобласної генеалогічної конференції“ (Львів, 2015, 676 с.), в яких подана історія українських родів. У кожному томі вміщені дослідження З. Служинської.

Крім того, З. Служинська була упорядником книжок із генеалогії „Із забуття“ та „Забуті і сучасні“ Володимира Голяка.

Зиновія Служинська на генеалогічній секції Українського геральдичного товариства (очолює проф. Андрій Гречило) виступала з доповідями, щоб відтворити пам'ять про видатні родини та людей, яких за часів СРСР не можна було згадувати. На основі аналізу генеалогічних схем зробила невтішний висновок про „відплив мозку“ з України. Більшість з досліджених славних родів взагалі не залишили нащадків в Україні. Якщо вдалось вижити в роки Другої світової війни, то лише в еміграції, бо на Батьківщині їх чекали репресії і смерть. На жаль, діти емігрантів, внуки і правнуки вже ніколи не повернуться в Україну, їхній генофонд служитиме іншим державам. Це приклад втрати генофонду.

З 1977 по 1999 р. вийшла серія навчальних посібників з паразитології: „Медична протозологія“, „Медична гельмінтологія“, „Медична арахноентомологія“ і як завершальний акорд — „Медична паразитологія“ (співавт. Ірина Семків, Ярослава Матвієнко, Неоніла Салаяк, Людмила Гжегоцька). За часів незалежної України це перші посібники, складені за навчальною програмою для студентів, що видані українською мовою. Великий матеріал, багатоілюстрований, викладений компактно і науково. У книгу включені розділи про методи дослідження захворювань, що передаються статевим шляхом. Співавтори цього розділу Олександра Служинська, працівник Наукової установи „Інститут спадкової патології АМН України“ та Мар'яна Служинська, головний лікар Львівського обласного центру профілактики та боротьби зі СНІДом. Особлива увага приділяється актуальній проблемі ВІЛ/СНІДу.

З. Служинська пропрацювала в Медичному інституті 35 років і потрапила в перший список скорочення за віком. Згодом, завдяки ректору ЛНМУ

імені Данила Галицького проф. Борису Зіменковському, Зиновію Служинську поновили на посаді доцента і вона працювала на кафедрі медичної біології до 2006 р.

З. Служинська вела активну громадську роботу, від 2000 року очолювала Комісію координації наукових досліджень та публікацій в Українському лікарському товаристві у Львові. Була відповідальним редактором квартальника „Український інформаційний бюлетень здоров'я“, який заснований професором Юрієм Гаврилюком і Олександром Служинською, а також співредактором „Лікарського збірника. Нова серія НТШ“, редагувала Матеріали конференції Українського геральдичного товариства. Активний співавтор наукового перекладу з англійської мови першого і другого українських видань (2002, 2007 рр.) „Ілюстрованого медичного словника Дорланда“ за редакцією проф. Павла Джуля і Б. Зіменковського (Ганіткевич Я., Пундій П. Українські лікарі. Львів, 2008, кн. 3, с. 187—189).

З. Служинська видала монографію „Популяції“ (Львів, 2005, 112 с.), в якій чи не вперше порушила тривале табу про вплив злочинної діяльності комуністичної партії та більшовицької окупації на кількісний і якісний стан популяцій України. 2008 р. вийшла друком книжка „Від родини до популяції“, а 2012 р. — „Спадковість людини“ (у співавторстві з О. Служинською).

Ювілярка від 2008 до 2012 р. очолювала Лікарську комісію НТШ. 2009 р. разом з А. Гречилом розробила емблему (логотип) Лікарської комісії. У співпраці з проф. Ярославом Ганіткевичем і лікарем Аретієм Кравцем 2010 р. надрукувала набір світлин „Лікарі УПА — воїни без меча“. Разом із проф. Лесею Матешук-Вацебою організувала встановлення меморіальної таблиці в пам'ять студентів-медиків, засуджених комуністичним режимом до страти 1941 р. Автор роботи — художник Юліан Квасниця. З дозволу ректора ЛНМУ ім. Данила Галицького Б. Зіменковського 22 червня 2012 р. відбулося відкриття пам'ятної таблиці в головному корпусі Медуніверситету. Таблиця виготовлена і встановлена за пожертви студентів і членів ЛК НТШ. За редакцією З. Служинської вийшло 5 томів Лікарського збірника (XVII—XXI). XXI т. присвячений 140-річчю НТШ. Окремим виданням вийшла книжка, приурочена до 140-річчя НТШ (Служинська З., Матешук-Вацеба Л. 140-річчю Наукового Товариства Шевченка присвячується. Львів, 2013, 56 с.). Від 2012 р. працює в редакційній колегії Лікарського збірника. Власне, З. Служинська ініціювала і видала XXIII т. Лікарського збірника, присвячений жертвам Голодомору 1932—1933 рр.

Після встановлення незалежної України З. Служинська нагороджена Почесною грамотою Міністерства охорони здоров'я (2001), Грамотою Українського лікарського товариства у Львові за багаторічну діяльність в Головній управі (19 лютого 2001 р.), Почесною грамотою товариства генетиків і селекціонерів ім. М. Вавілова (2004), дипломом лауреата IX конкурсу ім. Мирона Утриска за книжки „Рід людський в Україні“, „Генеалогію“ та „Рід Білинських“ (5 серпня 2005 р.). Дістала подяку від міської адміністрації м. Львова за значний внесок у підготовку та проведення VIII конгресу Світової федерації українських лікарських товариств. 2014 р. нагороджена медаллю „140 років Наукового товариства ім. Шевченка“.

1957 р. Ювілярка одружилася з Богданом Служинським, інженером-випробувальником Львівського автобусного заводу. Найбільшою їхньою гордістю є доньки Олександра і Мар'яна, четверо онуків: Марта, Остап, Олександра, Адріана; а також двоє правнуків — Арсен та Адріана.

Сьогодні Зиновія Служинська творчо працює над питанням генетики популяцій, демографії, генеалогії та дерматогліфіки. Особливо широко розгорнула наукову діяльність в роки незалежної України. Її наукові праці мають гостро полемічний характер, стосуються біологічно-генетичних явищ, виродження нації та зниження якості люд-

ського фактора — проблем, які багато десятиліть замовчувалися. Підняла на щит своїх досліджень генеалогію окремих родин, яка є найяскравішим, часто документальним доказом знищення національної еліти. Науково формує погляд про вплив тривалих та масових репресій на демографічні показники в Україні.

З нагоди 80-річчя бажаємо шановній Зиновії Олександрівні здоров'я, творчої наснаги і ще багато років плідної праці на користь української науки.

Ярослав ГАНІТКЕВИЧ,
Леся МАТЕШУК-ВАЦЕБА

ОГЛЯДИ НОВИХ КНИЖОК, РЕЦЕНЗІЇ

Микола Невидайло. Людина людині — вовк. — Ужгород: Графіка, 2014. — 83 с.

В основу книжки новел та повістей лягло все, що пережив автор у своїй нелегкій долі: напад гітлерівців у 1941-му, німецький концтабір, втеча й підпільна антифашистська боротьба, звільнення радянською армією, фронт, військові нагороди, арешт і нові, вже радянські концтабори. Було що і з чим зіставити, проаналізувати й зробити належні висновки. Картини з життя героїв (особливо ж фронтового) наочно доводять: такого не запозичиш і не сфантазуєш — воно густо полите кров'ю автора і насамперед цим справляє незабутнє враження на читача.

Та які і як не були б зображені події, але ж головне у прозових оповідних творах — характери. Є вони — є художній твір, а якщо характери невиразні, то й твір такий самий.

Уже в першій новелі аналізованої збірки „Атентат“ натрапляємо на людей, що стають до збройної боротьби проти окупантів, та, власне, самі організовують її. Це підпільниця з похідних націоналістичних груп Чайка (її девіз: „Здобудеш незалежну державу, або помреш у боротьбі за неї“). До відважної дівчини приєднуються ще двоє: автор новели (розповідь від першої особи) і його старий друг Володя Стадник. Звісно, 19-річному юнакові страшно, і він не приховує цього, принаймні сам від себе. Ще не усвідомлюючи значення слова „атентат“, хлопчина розуміє, що це кара гнобителям і її треба здійснювати, а боїться за батьків і молодшого брата Андрія. Та все ж потреба неминучої боротьби переважає — і хлопець зважується на крайній ризик. Троє підпільників знімають німецький прапор, а на його місце вивішують український національний. Їм вдається добре продумана операція і ще їй випадає покарати німецькими руками зрадника-власівця.

Епізодичніше, та все ж доволі чітко виписані характери завойовників-арійців, зокрема німецького офіцера, який мріяв, що великий масток, що на ньому працюватимуть паби з Росії під наглядом прислужників окупантів, а сам загинув на

українському полі (новела „Чуєш, брате мій?“). Ця новела сповнена драматизму і багатьох смертей, бо йдеться про відлуння війни в глибокому ворожому тилу, та все ж бій закінчується перемогою над окупантами. І мимоволі спадає на гадку давня народна мудрість: „Хто з мечем до нас піде, від меча загине“.

Центральною у книжці є однойменна повість. Чому людина стає людиною вовком, звідки береться отой звірячий оскал? Адже не про ворожих зайд ідеться в ній, а про наших таки громадян. Чому розправляються над своїми гірше, ніж ординці, і чим, власне, відрізняються енкаведисти від гестапівців? На такі запитання відповідає автор. Отже, Норильськ чи Особлаг — то майстерно вдосконалені фашистські концтабори (час і тут не стоїть на місці), де протистоять один одному рідні брати. Невільник упізнав офіцера по шраму з дитинства і, закликаючи вбити себе, нагадав, де в того взявся шрам. Усе ж заговорили в карателя останні крихти совісті, і той не наважився вистрелити.

Змальовані в повісті події накочуються кількома промовистими хвилями. Перша: панічний відступ сьак-так озброєних червоноармійців, полон і торжество гітлерівців, які взяли тисячу полонених (1941). Друга: піхотна атака мобілізованих українців, яких із волі радянського генерала послали неозброєними на укріплену німецьку висоту, щоб перемолоти українських селян у цій „м'ясорубці“, бо вони ж „потенціальні бандери“ (1943).

Третя хвиля: скликаний радянськими невільникми мітинг на суднику „Медвежий пучей“ і звіряча розправа над тими, хто хотів мирно бодай трохи полегшити власну долю, що стала гіршою, ніж у німецькому полоні. Подані у спогадах хворого учасника, ці події трагічно завершують його життя, бо ж усе має свою міру — і людська витримка теж.

Сповнена драматизму, а в деяких епізодах навіть іронії та сарказму „Сі-Бемоль“ — повість про створену ще в часи Сталіна у першому лагпункті

поблизу Красноярська агіткультбригаду із в'язнів. У короткому за обсягом творі показано, яку боротьбу за свою жебрацьку пайку хліба і баланди вели в'язні проти вуркаганів — побутовиків. Та головне полягає в тому, як „тютхтій” (самооцінка героя) і через це постійно понижуваний Василь Улізлю переборов страх і кинувся з кулаками на свого особистого кривдника Дуранціна, захистив дівчину Ксеню. В уяві „хохла” (так злобно називали його деякі учасники агітбригади) його вчинок набув помітної висоти: „Його кумедне, спотворене обличчя криво і щасливо посміхалось. Він радів, сміявся в душі і ріс у думках. Він переборов страх! Він дав імперії гідну відсіч. Він, „тихоня”, переміг Велетня...”

Крім того, у збірці Невидайло є оригінальні радіоп'єса „Рятуйте наші душі” і казка „Шатуни і Лопуць з Лопуці”, присвячена своєму однодумцеві й критику та водночас казкарю Георгієві Люлюку. І хоч якими казковими не здавалися б події та персонажі твору, на холодній Півночі, де „сяє Полярна Зірка в центрі Льодовитого океану”, та крізь „справжнісіньку неправду” тямковиті читачі упізнають наших одвічних і найтяжчих ворогів-шатунів-росіян, а їхня „найстарша в світі” (сплеск іронії) Баба Манія, донька найголовнішого Дияво-

ла-Нечистого,— то відома нам із щоденного життя Росія з її перевертнями на кшталт Дряпіїна. Та оскільки наша доля у Господніх руках, то ми все ж перемогли Шатунів (якби ж так насправді сталося!). Правда, вони все „ще смердять. А надто, коли з Півночі потягне холодний вітер”.

Наш короткий розгляд Невидайлової книжки дає підстави для висновку, що її автор таки заслужено став лауреатом премій імені Олеса Гончара та імені Валер'яна Підмогильного. І чи варто називати його українським Солженіциним? (див. анотацію до книжки). Бо той у статті „Как нам обустроить Россию” претендував і на нашу територію, а Микола Невидайло ні на чий землі не претендує. А що він є послідовником Івана Багряного, то таки правда.

До того ж Микола Невидайло — автор багатьох повістей та оповідань філософського спрямування і ще й цінних „Нарисів з історії України — від прадавніх літ до сучасності”. Виходець із русифікованої Дніпропетровщини, він пустив глибоке коріння в національний ґрунт і засвітився пишною кроною української літератури, історії та культури.

Левко ВОЛОВЕЦЬ

Леонтій Войтович. Галич у політичному житті Європи XI—XIV століть.— Львів: ПП „Ліана-М”, 2015.— 476 с.

У довідці про автора, яка вміщена на останній сторінці книжки, сказано: „Войтович Леонтій Вікторович — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії середніх віків і візантиністики Львівського національного університету імені Івана Франка, провідний науковий співробітник відділу історії середніх віків Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України. Автор більше 500 праць (в т. ч. 18 монографій і 3 підручників) з політичної та воєнної історії середньовічного періоду та генеалогії правлячих династій”.

Прочитавши цю інформацію, констатуємо, що на сьогодні — це один із дуже небагатьох (!) прикладів, де перша частина тексту довідки, яка вказує на посади і звання, гідно відповідає другій — науковому доробку вченого. Нїде словам дітись. Вражають здобутки! Перші монографічні праці Л. Войтовича з'являються у 1990 р. Для широкого читача назвемо деякі з них: „Генеалогія династії Рюриковичів” (1990), „Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII—XVI ст.” (1996), „Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.). склад, суспільна і політична роль” (2000), „Нащадки Чингізхана. Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів” (2004), „Княжа доба на Русі. Портрети еліти” (2006), „Формування кримськотатарського народу. Вступ до етногенезу” (2009), „Галицько-волинські етюди” (2011), „Князь Лев Данилович” (2012). Водночас Л. Войтович видав низку монографій у співавторстві: „Правлячі династії Європи” (2008), „Medium aevum: Середні віки” (2010), „Історія Візантії: Вступ до візантиністики” (2011).

Саме такого знаємо за останні 25 років Леонтія Войтовича. На названі книжки вченого в науковому світі України і за кордоном з'явилися позитивні відгуки (певні критичні зауваження хїба що від представників „радянської гвардії”, але вони переважно однібочні і надто мізерні). У багатьох випадках до-

слідники, досягаючи таких здобутків, сповільнюють працю, ще частіше починають „спочивати на лаврах”. Це зовсім не характерне для Л. Войтовича. „Хвороблива звичка” створювати нові наукові праці не покидає цього вченого і нині, як підтверджують останні роки, видається, переростає в хронічну фазу навиків.

2015 р. вчений радує наукову громадськість новою книжкою: „Галич у політичному житті Європи XI—XIV століть”. Метою цього видання стало висвітлення стосунків Галицького, Галицько-Волинського князівств та Королівства Руси з Візантією, Угорським королівством, польськими князівствами, Литвою та німецькими державами в XI—XIV століттях. У книжці детально опрацьовано чимало проблематичних питань, у тому числі дискусійних, наприклад, участь галицьких і галицько-волинських володарів у війнах за Австрійську, Угорську та Литовську спадщину, боротьбу за краківський престіл, болгарські та візантійські усьобиці. Окремо виділено сюжети, присвячені проблемам специфіки поведінки галицького боярства, кордонам Галицько-Волинської держави, коронації короля Данила Романовича.

Вперше, на значною мірою невідомих або мало-відомих раніше фактах, показано місце і роль Галицького, пізніше Галицько-Волинського князівств і Королівства Руси у політичному житті Європи XI—XIV століть.

У роботі використані європейські хроніки та інші джерела, які для дослідження цієї теми раніше не залучалися, а також праці угорських, польських, чеських та інших закордонних істориків, включаючи найновіші дослідження XXI ст.

Відповідно до названої мети, основний зміст книжки автор уклав у шести розділах, кожен з яких присвячено відносинам Галицького, Галицько-Волинського князівств і Королівства Руси з кра-

їнами, які з ними межують, а саме — Візантією, Угорщиною, Польщею, Литвою, Тевтонським орде- ном.

Розділ 1 („Галицько-волинська держава і Коро- лівство Русі: територія і кордони“) охоплює пита- ння статусу країни, її володіння і кордони. Автор окремо зупиняється на питаннях кордонів історич- ної Волині і Галичини, на проблемі південних га- лицьких кордонів, на володіннях у Київській землі, Закарпатті та в етнічно польських землях. Окремо розглядається статус Болохівської землі, заснуван- ня Львова і домени галицьких князів.

Розділ 2 („Відносини галицьких і галицько-во- линських князів з Візантією у XI—XIV ст.“) сто- сується галицько-візантійського кордону, візантій- сько-галицького союзу і взаємодій країн.

Розділ 3 („Відносини галицьких і галицько-во- линських князів з Угорщиною у XI—XIV ст.“) містить відомості про Ростиславичів як родичів Арпадів; особливий акцент зроблено на пошуках зближення і перелому у відносинах, невдалих спро- бах реалізації ідеї угорсько-галицької унії. Водно- час розглянуто поперемінні зближен- ня і конфронтації між цими країнами, інтерпретовано загадку загибелі Фрі- дріха II Бабенберга, приєднання час- тини Закарпаття до Угорщини.

Розділ 4 („Польська політика га- лицьких і галицько-волинських князів у XI—XIV ст.“) обіймає різні питання взаємин і боротьби між країнами, для висвітлення яких використовують- ся літописні й археологічні джерела. Часто фігурують закордонні писемні пам'ятки. Автор зупиняється на відомостях про хорватів (т. зв. білих хор- ватів), лєндзянів і похід князя Володи- мира Святославича 981 р. Л. Войтович також характеризує епоху панування Ростиславичів, різні пригоди, загибель і спадщину Романа Мстиславича. Окремий нарис він присвятив перемишльській ротонді, „подвій- ній“ коронації князя Данила Романовича. Проте у цьому розділі основну увагу зосереджено на різно- го часу польсько-галицько-волинських конфліктах, Дорогичинській кампанії і війні з монголо-татара- ми 1254—1260 рр. Низка параграфів розповідає про появу на східноєвропейському просторі „Королів- ства Русі“, про діяльність Данила Романовича, Лева Даниловича, Юрія Левовича, врешті, діяльність Бо- леслава-Юрія Тройденівича і подальшу боротьбу між країнами-сусідами за спадщину Романовичів.

Розділ 5 („Відносини галицько-волинських кня- зів з Литвою“). Охоплює перші галицько-волинсь- ко-литовські угоди, відомості про литовські між- усобиці і часті союзи і конфлікти з Литвою. Окремо фігурує питання „Таємниці загибелі Войшелка“, загальна історія „долі Волині“, приєднання Волині до Литви і т. д.

Розділ 6 („Галицько-волинські зв'язки з німець- кими землями у XII—XIV ст.“) характеризує пере- важно торговельно-економічні, церковні і культурні контакти. Тут мовиться також про Тевтонський Орден. Деякі сторінки присвячені питанням бо- ротьби за австрійський престіл („австрійську спад- щину“) та участь у ньому галицько-волинських князів, контакти Юрія Левовича з баварським гер- цогом Отто III („баварський епізод“).

Завершальним моментом у книжці Л. Войто- вича є переказ подій, пов'язаних із Констанцьким собором 1414—1418 рр. (цей розділ у книжці називає автор „епілогом“), у якому брало участь велике

посольство від Галицько-Волинського князівства: „світлішого високородовитого князя і короля Га- личини“, за іншими писемними пам'ятками „ви- сокородовитого шляхетного князя Червоної Русі“. Подані дані спираються на „Хроніку Ріхенталя“ і „Олендовський кодекс“. На думку Л. Войтовича, цією „високородовитою“ особою міг бути тільки „князь Федір Данилович Острозький, нащадок Ро- мана Даниловича й останній з Романовичів“ (С. 438).

Стосовно змісту монографії зазначимо, що у праці піднято велику кількість питань, в тому числі рідкодосліджуваних і часто суперечливих у своїй основі та нині не до кінця з'ясованих в украї- нській середньовічній історії. Аналізуючи їх, автор пише про різні політичні процеси, що проходили у Галицькому, пізніше — Галицько-Волинському князівстві, Королівстві Русі протягом XI—XIV ст., і висвітлює їх не ізольовано (як це часто трапля- лось раніше), а з загальноєвропейської перспективи та в загальноєвропейському контексті. Монографія містить важливу інформацію про (наскільки це дають можливість джерельні матеріали) загальні міжкнязівські та міжкоролівські від-

носини галицько-волинських із закор- донними дворами, вони поширюються на загальні торговельні, економічні, духовно-культурні зв'язки між країна- ми, серед яких виявлені елементи со- ціального життя населення. Для цього автор використовує різного змісту та спрямування літературу (що харак- терно для всіх книжок Л. Войтовича). В основу його досліджень зазвичай по- кладено місцеву документальну базу і літописи, також невідомі або маловідо- мі (часто у нас забуті) хроніки і кодек- си різних країн Європи і світу. Автор визнаного наукового успіху досягнув завдяки ретельній щоденній праці, яка тісно пов'язана із ґрунтовним ви-

вченням усього, що відоме стосовно опрацьовуваної тематики з раннього періоду нашої історії та скру- пультозний аналіз джерел, деколи навіть у рамках їх різних варіантів і списків.

Опублікована книжка, як відзначалось, склада- ється із шести самостійних розділів та „епілога“. Кожний із них за змістом і в текстологічному плані становить окреме дослідження. Їх аналіз не лише збагачує наші знання про ті чи інші події, явища і факти, але й спонукає до подальших пошуків та нових дослідницьких кроків у вивченні питань, по- ставлених (або не поставлених) автором. Кожний пропонований розділ книжки порушує тему, яка може перерости в окреме монографічне досліджен- ня з додатками різномовних текстів джерел, на яких вибудовується праця.

Загалом книжка Л. Войтовича є важливим внес- ком в українську історіографію. Вона, крім того, повчальна, актуальна та завжди необхідна для пізнання середньовічного суспільно-політичного життя України й Європи. У деяких випадках вона також уточнює і коригує відомості про різноманітні події та явища відповідних епох, подекуди навіть сприяє змінам поглядів у читача на окремі пита- ння давньої історії. Водночас, спираючись на основні засади сучасної наукової методології, автор із її до- помогою розкриває перспективи для пошуків нових напрямів розвитку науки для ХХІ ст. У цьому вельми важливо, щоб національна історична наука активніше входила в європейське коло наукового спілкування на правах рівного і повноцінного спів- розмовника. Загалом поява нині такого рівня дослі-

дження стала можливою лише завдяки підготовці Л. Войтовичем названих наукових праць — відомих монографій і сотень дрібних розвідок із галицько-волинської проблематики XI—XIV ст. Без такого досвіду важко створити пропоновану нині книжку.

Розглядувана праця не позбавлена хиб, дещо у ній вимагає уточнень.

Вжите у заголовку книжки слово „Галич”, яке становить основний компонент її назви, створює певну смислову невідповідність, що дисонує із загальним змістом праці. Його виділення нівелює на політичній арені роль других територій країни, насамперед Волині, міста Володимира та інших міст і земель регіону, принаймні з XII ст.

Потребують уточнень формулювання деяких розділів книжки. Чому між Візантією, Угорщиною, Литвою й Галицьким, а пізніше — Галицько-Волинським князівствами існували історичні „відносини”, а з німецькими землями „зв'язки”. Чи це „гра слів”, що для заголовків недопустиме?

Не варто у наукових працях такого рангу використовувати для назв параграфів формулювання, вживані у популярній літературі: „Неспокійний зять Володимирко-Володарович” (С. 147). Позбавлені конкретного змісту заголовки параграфів „Пошуки зближення” (С. 158), „Початок перелому” (С. 163), „Продовження конфронтації” (С. 196) та ін. Кожне формулювання заголовку, незалежно від того, чи йдеться про розділ, підрозділ або параграф, потребує повноти відображення суті змісту тексту, який воно представляє. Недопустимі формулювання, які залежні (або впливають) від змісту попередніх заголовків.

Ми не зупиняємось на сюжетах змісту книжки (йдеться лише про огляд та загальну інформацію про нову книжку Л. Войтовича). Під час аналізу їх простежуються також дрібні недогляди. Чимало питань, як стверджує і сам автор, мусять далі залишатися дискусійними або супроводжуватись запитаннями. Колись, як будуть виявлені писемні джерела або з'являться нові археологічні відкриття, вони, можливо, зникнуть...

Виявлено деякі коректорські недогляди: „Настю з Чаргова” названо „Настею з Чаргова” (С. 29). Не всі власні назви осіб у книжці написано з великої літери (С. 473), деякі з них не потрапили на сторінки Іменного покажчика. Чомусь немає так потріб-

ного для книжки Географічного покажчика. Технічній редакції книжки, правдоподібно, не можна було апробувати багатьох, вельми неякісних знімків, принаймні, зображень ікон, портретів історичних осіб і відбитків печаток (С. 44, 106, 169, 182, 211, 260, 274, 278, 427 та ін.) і т. д.

Перелічені зауваги дрібні, порівняно з тим, яку роль відіграє поява книжки. Особливо важливою її рисою є те, що під час укладання автор, з одного боку, строго дотримується „принципу проблемності наукового знання”, а з другого — „демонструє впевненість у потребі збереження професійних правил побудови історичних текстів”, які відповідають (повсюдно наповнюючи сюжети новими або маловідомими фактами) сучасному станові науки і наших знань.

І ще одне (це належить лише до пропозицій у разі перевидання книжки). Хотілося б для повноти та вичерпності пізнання проблематики, якій присвячена монографія (відносно галицьких і галицько-волинських князів та князівств із сусідніми державами Європи), побачити, по-перше, ще окремі нариси (у книжці — розділи) про Австрію, Чехію, можливо Болгарію, скандинавські країни; по-друге — увесь текстовий матеріал, який стосується територіальних змін, названих князівств та їх кордонів протягом досліджуваних століть, показати в картографічних площинах — в картах і картосхемах. При тому всі історичні явища, які стосуються змін кордонів, появи чи зникнення осель, слід подавати діахронно... Із пропонованими доповненнями праця Л. Войтовича буде безцінною.

Немає найменшого сумніву, що опублікована книжка суттєво поглибить дослідження суспільно-політичної проблематики давньої України. Монографія вносить чимало елементів новизни в осмислення відомих та маловідомих явищ і фактів, що були тісно пов'язані з загальноєвропейськими процесами. Водночас вона слугує добрим підґрунтям для поглиблення, а деколи для перегляду окремих питань стосовно внутрішньої і зовнішньої політики Галицького і Галицько-Волинського князівств та Королівства Русі, „які послідовно змінювали одне одного, залишаючись постійно помітними державами Центрально-Східної Європи, і брали активну участь у її політичному житті”.

О. К.

Книга книг Наукового товариства імені Шевченка

Наукове й освітнє життя інтелектуального Львова останніх років запам'ятається трьома визначними подіями: вийшло друком фундаментальне двотомне видання „Енциклопедія Львівського університету”, два перших томи Енциклопедії „Наукове товариство ім. Шевченка” і кілька перших томів „Енциклопедії Львова”. „Енциклопедичний” напрям став у нас не лише знаковим у видавничо-поліграфічній справі, а й знаменує синергетичний ефект від об'єднання зусиль ученого світу всього регіону. До Львова повертаються метрополітенські функції, які, здавалось би, можуть зосереджуватися лише у столицях країн.

Подібне траплялося у міжвоєнні роки, коли у Львові — Станіславові — Коломиї 1930—1935 рр. підготували і видали за ред. проф. Івана Раковського (1874—1949) Українську загальну енциклопедію

(УЗЕ). Так було й після війни, коли здійснено великий науково-пошуковий подвиг під орудою проф. Володимира Кубійовича (1900—1985) з редакційною колегією у невеличкому місті Сарселі біля Парижа. Тоді вийшов друком 21 том (у т. ч. 14 — українською і 7 — англійською) Енциклопедії українознавства (ЕУ-I — тематичної і ЕУ-II — словникової).

І ось перед нами початок реалізації нового проєкту — два томи першої Енциклопедії НТШ, яка вийшла під орудою Товариства та Інституту енциклопедичних досліджень НАН України. 1-й том видано у 2012, 2-й — у 2014 рр.

Енциклопедія (лат. *encyclopaedia*, від давньогрец. ἐγκύκλιος παιδεία — „коло наук”, давньогрец. κύκλος — коло і давньогрец. παιδεία — навчання, наука) — це наукове видання, предметне чи словникове (в алфавітному порядку), що об'єктивно і

стисло висвітлює знання про певну сферу природи або суспільства у змістовому, часовому і просторовому аспектах. Нерідко енциклопедію образно називають „книгою книг”, тобто підносять її до статусу священного писання, свого роду „інформаційної сакральності” у науковому плані. Не будемо так високо освячувати будь-яку енциклопедію, пам’ятаючи, що її творцями є люди з усіма їхніми позитивами і негативами. Але вимоги об’єктивності і точності формулювання тут мають бути категоричними. Спинимось лише на особливостях 2-го тому Е НТШ.

Насамперед Е НТШ загалом є фундаментальною працею. Другий том охоплює гасла „Б” („Бібліотечні вісті”) — „В” („Веселовський Олександр”). Усього видання містить 275 гасел на 593 стор. тексту. Тобто на одне гасло (статтю) припадає пересічно 2, 2 стор. Отже, гасла великі за обсягом з урахуванням численних скорочень і дрібного шрифту. У написанні гасел взяли участь 95 авторів — спеціалістів із різних сфер знань.

Е НТШ — це потужне видання, яке об’єктивно висвітлює генезу (передмови і чинники виникнення), суспільну внутрішню і міжнародну обстановку становлення (з підйомами і спадами) та розвитку, просторово-часове переміщення та інтенсивне відродження української науки у контексті утворення нової української держави і модерної української нації. В умовах бездержавності (до 1991 р.) НТШ показало, що українська нація, незважаючи на ворожі, в т. ч. екстермінаційні заходи, володіє потужним інтелектуальним й організаційним потенціалом, здатним до саморозвитку у різних сферах життєдіяльності. Відомо, що більшовицький режим у 1940 р. брутально ліквідував НТШ, а багатьох його членів знищив. Відродилася у 1947 р. (м. Міттенвальд у Баварії). НТШ стає світовим не лише за участю у ньому вчених інших країн, але й унаслідок створення глобально-регіональних (т. зв. крайових) відділень — Європейського, Американського, Канадського, Австралійського та наскрізних секцій. Тому в Е НТШ, в т. ч. у другому томі, розкрито ці складні процеси, їх диверсифікацію, розбудову, їх промоторів-очільників, публікації.

Позитивним боком видання, як свідчать обидва томи, є передовсім його україноцентризм. Хоч Енциклопедія відображає організаційні аспекти розвитку української наукової думки у світовому контексті, вона зосереджує головну увагу на діяльності українських науковців в Україні та у діаспорі, а загалом — у системі світового українства. Таким чином розкривається інтелектуальний потенціал української нації в різні періоди її існування і в різних соціально-економічних екзистенційних обставинах.

Е НТШ має виразне історико-гуманітарне спрямування, оскільки ідеологом, організатором і редактором Енциклопедії є доктор історичних наук Олег Купчинський. Так само років 50—60 тому спостерігався „географічний нахил” Енциклопедії українознавства, коли головним її редактором і організатором був проф. Володимир Кубійович.

Щодо Е НТШ можна стверджувати, що тут не стільки йдеться про історію самої організації чи її

підрозділів, у різних їх виявах, скільки про використання історичного методу дослідження і викладу матеріалу. Бо й справді: чи можна обійтися без історії і хронології у біографістиці, характеристиці часової динаміки і періодизації наукових і культурних явищ і процесів, при часовій ідентифікації подій тощо.

Така парадигматика Енциклопедії НТШ.

Слід зазначити, що три головні структурні підрозділи і їх функціонування становлять внутрішні складові діяльності НТШ. Це діяльність визначних особистостей — звичайних, дійсних і почесних членів цієї організації (в 2-му томі — у межах названих літер Б—В), наявність організаційної структури та наявність розвинутої інфраструктури.

Основу будь-якої організаційної структури становлять головні учені, мистці, письменники, духовні особи, меценати і навіть державні, політичні та військові діячі. Серед них на першому місці стоять учені, а також — організатори і керівники НТШ, його крайових відділів чи спеціалізованих наукових підрозділів — секцій і комісій.

Таких діячів представлено у 2-му томі понад 220. Переважно це активні науковці і функціонери НТШ. Прикметно, що у кожній статті про того чи іншого вченого, крім докладного його життєпису, подано бібліографію його головних праць, список архівних матеріалів про його діяльність і бібліографію праць дослідників цієї особистості.

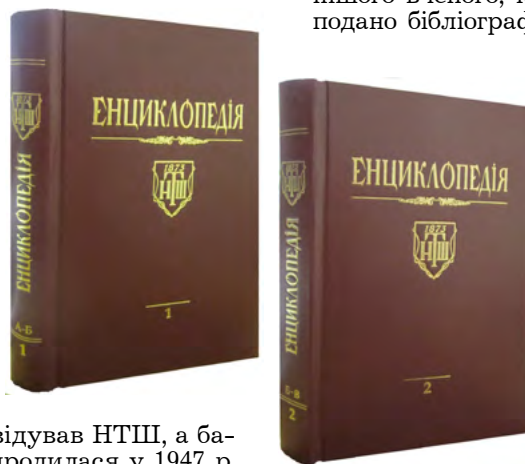
Особливістю НТШ щодо членства у ньому була наявність у секціях і комісіях Товариства визначних учених не-українців із багатьох країн світу. У 2-му т. Е НТШ це такі відомі вчені, як Володимир Вернадський з Росії (хоч він ідентифікував себе українцем), чеський історик Ярослав Бідло, французький історик Даніель Бовуа, польський мовознавець Бодуен де Куртене та

ін. Розкрито їхні наукові зв’язки з НТШ у Львові чи з іншими крайовими відділеннями Товариства.

Багато уваги в Е НТШ, і зокрема у 2-му томі, звернено на наукову діяльність структурних підрозділів НТШ, що входили чи входять в окремі секції або в НТШ загалом. Тут ґрунтовно висвітлено працю Біохемічної комісії, створеної у складі секції Природознавства і медицини у 1989 р. з ініціативи дійсного члена НТШ, професора Івана Головацького (1926—2015). Досить повно представлено публікації секцій і комісій, починаючи з другої половини XIX ст. („Записки НТШ”, Збірки наукових праць Т-ва, альманахи, вісники і т. д.).

Таке потужне наукове товариство, як НТШ, його підрозділи чи окремі вчені — члени спільноти, не можуть діяти і функціонувати без належної інформаційної бази. Донедавна і тепер її основою є книгозбірні — громадські, колективні й особисті (приватні), а також архіви. Другий том Е НТШ подає ґрунтовні статті (вони великою мірою є науковими розвідками) про бібліотеки й архіви самого НТШ, його очільників, монастирів, крайових відділів НТШ. Відзначимо, що бібліотекам і архівам у рецензованому томі відведено 80 стор. тексту, що становить понад 10 відсотків обсягу цього твору!

Зрозуміло, що поза „людською” — головною умовою і структурною частиною наукової установи

важливе значення має її матеріальна база: друкарні (з видавництвами), будинки, приміщення для музеїв та архівів разом із цими організаційними підрозділами. НТШ постійно здійснювало розбудову цих компонентів. Хоча радянська система, починаючи з 1940 р., завдала страшного удару: були ліквідовані і розграбовані бібліотеки й архіви (не лише змінилося їхнє підпорядкування), передано будівлі іншим організаціям (особливо академічним інститутам і вищим навчальним закладам), знищено друкарні. Водночас ці підрозділи і засоби швидко розвивалися і зміцнювалися в діаспорі. Вже після 1989 р. вони, хоч і не всі, поступово відродилися у незалежній Україні. Всі ці процеси висвітлено у відповідних статтях II тому (наприклад, „Будинки НТШ” та ін.).

Не можемо оминати деякі, на наш погляд, неточності рецензованого видання, його упущення.

Зокрема, другий том вражає браком карт, картосхем чи навіть картойдів (на відміну від першого тому). Хоч перший том не такий вже й багатий на ці „допоміжні аксесуари”, як полюбують говорити історики (мовляв, для історії, географія і картографія, топоніміка, топографія тощо — це допоміжні наукові дисципліни). Єдина картосхема „Народописна карта українсько-руського народу” Григорія Величка (1863—1932) до того ж має нечитабельний вигляд, що, очевидно, пов'язано із загальним неякісним видрукуванням усіх графічних матеріалів. Дуже пригодилися б картосхеми до статей „Бойки”, „Бойківщина”, „Білорусь”, „Бруклін”. Особливо для двох перших із них.

Під час викладу матеріалу про особистості (сфера біографістики) деяким персоналіям незаслужено приділено багато місця. Так, наприклад, данському вченому Брандесу (Морісу Когану). Цей учений лише раз побував у Львові, зігнорував запрошення голови НТШ М. Грушевського і його заступника І. Франка зустрітися з українськими вченими. А в Е НТШ для його наукової характеристики відведено аж 3,5 стор. Чи не завелика честь. Навіть стаття „Братства”, яку написав професор Ярослав Ісаєвич (1936—2010), менша за обсягом.

Складніше питання національно-державної належності учених, бо у минулому багато учених (як і письменників) писало праці мовами міжнародного спілкування чи мовами держав-імперій, де вони мешкали. І, незважаючи на це, Іван Пулюй

чи Іван Горбачевський вважаються українськими відповідно фізиком і хеміком. А в Е НТШ (т. 2) національна належність ученого Володимира Вернадського скромно замовчується (відомо, що він організував ВУАН, Таврійський університет, який тепер має його ім'я. Учений писав вірші українською мовою, але живучи у російських імперіях — царській та радянській, змушений був творити наукові праці російською мовою).

Часом проявляється хибна орієнтація у визначенні належності вченого до тієї чи іншої національної науки. Це особливо видно на прикладі австрійського філолога й історика Александра Брікнера. Він був німцем із походження, працював тринадцять років у Відні, писав праці переважно німецькою мовою, а в Е НТШ подано як польський учений.

Слід також визначитися з означенням території, де народився той чи інший діяч. Тут існує різнобій. Якщо це період до 1917 р., то в одних випадках зазначено історико-географічну землю (наприклад, Галичина), в інших — адміністративну одиницю (Волинська губернія; краще сказати — Західна Волинь або назвати обласну одиницю за сучасним адміністративно-територіальним устроєм).

Не найкраще і поліграфічне оформлення книжки. Навряд чи доцільно зазначити місце видавництва „Київ — Львів — Тернопіль”. Чому „Київ” тут „очолює” трійцю міст, коли у фірмуванні (титильна сторінка) на першому місці стоїть НТШ. Так само недоцільно виділяти „Тернопіль”, оскільки це лише місце друкування тому (інші томи, вірогідно, друкуватимуться в інших містах).

Крім того, бронзова фарба на обкладинці швидко стирається під час користування книжкою. Вона втрачає свої естетичні якості. Вже відзначалося, що заверстані у тексті назви різних документів важко читати та ін.

Підсумовуючи сказане, можемо ствердно констатувати: внаслідок наполегливої плідної і жертвовної праці багатьох авторів, очолюваних почесним головою НТШ в Україні, д. чл. НТШ Олегом Купчинським, з'явилася фундаментальна книжка — 2-й том Е НТШ. У ньому всебічно розгорнуто складні і неоднозначні процеси національної і світової науково-громадської організації, що висвітлює духовну суттєву рису глобального українства — його незгасимую наукову потугу.

Олег ШАБЛІЙ

Олег Шаблій. У пошуках краси: тривоги і розради.— Львів, 2015.— 304 с. (+ 2 кол. вклейки.— 40 с.).

Книжка відомого вченого-географа і картографа, дійсного члена НТШ, заслуженого професора Львівського національного університету ім. І. Франка Олега Шаблія, особлива. Вона автобіографічна — про його позафахові мистецькі зацікавлення. Автор, який торік у листопаді відзначив своє 80-річчя, вражає своїми талантами. Передовсім — це малювання. Як згадує учений, він малював змалку. І досі не покидає цього захоплення. Тут і масштабні та різноманітні пейзажі (акварельні та олійні) — сільські і міські, а також гірські (переважно карпатські), і плакати (графічні та кольорові). А ще портрети. Найрозмаїтіші ескізи і закінчені чорно-білі та кольорові, дружні

шаржі та карикатури, особливо портрети митців слова, пера і пензля. Тут композитори (С. Людкевич, М. Колесса, О. Козаренко), письменники і поети (М. Рильський, І. Вільде, Е. Межелайтіс, Р. Іваничук, Р. Лубківський, М. Вінграновський, І. Драч і багато-багато інших, ім несть кінця), артисти — С. Максимчук, Б. Козак, Ю. Брилинський, художники (Л. Медвідь, Р. Яців, З. Кецало), співаки — М. Галій, М. Процев'ят, Т. Компаниченко та ін.), громадські і політичні діячі — З. Бжезінський (якого О. Шаблій рисував у 1999 р. в українському посольстві у Вашингтоні, коли наша діаспора вручала премію за зміцнення американсько-української співпраці), В. Кучабський, Пре-

зиденти України В. Ющенко та П. Порошенко, І. Гель, Ю. Шухевич та ін.

Особливо слід відзначити портрети багатьох діячів НТШ: Левка Рудницького, Олега Романіва, Олега Купчинського, Василя Маркуся, Івана Музички, а ще Роксоляни Зорівчак, Ярослава Дашкевича; колишніх, особливо географів: Степана Рудницького та Володимира Кубійовича (зокрема оригінальний — „кубінний“ портрет), істориків — А. Жуковського, М. Лабуньки та багатьох інших.

У книжці багато сюжетних зарисовок: ілюстрацій до художніх і наукових творів, до своїх публікацій, праць співробітників університету, професорів інших вишів України. А також сюжети із життя молодих працівників, студентів і навіть абітурієнтів.

У всьому „можна впізнати лінію тонкого загостреного почерку автора“, як писав про О. Шаблія письменник-дисидент Михайло Осадчий (1962). А заслужений діяч мистецтв України Любов Волошин підкреслює, що „художні полотна виконані головно у реалістичній манері, вони виглядають колористично свіжими з елементами постмодернізму“.

У книжці відображено також музичну діяльність ученого (участь в університетських музичних

колективах — симфонічному оркестрі та „Черемосі“), його фото- і відеосправу... Рецензент книжки, композитор, професор Олександр Козаренко з цього приводу відзначає: „згоден з автором (О. Шаблієм.— *Ред.*), що музика, особливо фортепіанна (плюс органна) і симфонічна — найвищий прояв людської духовності“.

Книжка видана як монографія. Але близько двох третин — це ілюстрації: малюнки, рисунки, фотографії. У тому числі поряд вміщені, наприклад, фотопортрети і графічні рисунки портретованих з високим рівнем подібності останніх до оригіналів. Третина листажу видання — це текст-пояснення до малюнків. Автор рисував переважно з натури.

Чому книжка має підзаголовок „тривоги і розради“? Звернімо увагу, що на першому місці стоять „тривоги“, а вже потім „розради“. Відзначимо, що ця пара станів людської психіки супроводжує людину, особливо мистця, усе життя, часто міняючись місцями. Але істина завжди конкретна. Тому заняття мистецькою діяльністю вченого — це якраз постійна динаміка цих станів, їх поперемінне чергування і взаємодія... А ефект — мистецькі витвори.

НЕ-РЕЦЕНЗЕНТ

Леонід Рудницький

Микола Мушинка

Олег Романів

Святослав Максимчук

Олег Купчинський

Роман Іваничук

Ярослав Дашкевич

Олександр Козаренко

Юрій Шухевич

Богдан Козак

Микола Колесса і Леонід Рудницький

Віктор Ющенко

Збігнев Бжезінський

Листування Степана Томашівського з Іваном Крип'якевичем (лютий 1906 — червень 1930 рр.) / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Львівське відділення; Упоряд. Н. Халак.— Львів, 2015.— 156 с.— (Львівські історичні праці. Джерела.— Вип. 5).

Життєвий шлях, історичні погляди і наукова спадщина Степана Томашівського (1875—1930) та Івана Крип'якевича (1886—1967) формували інтелектуальний простір західних земель України доби українського національного відродження XIX—XX ст. Упродовж останніх десятиліть цим постатям присвячено чимало досліджень. Реконструйовано біографії, висвітлено внесок в історичну науку, політичну, педагогічну, культурно-просвітню сферу. Отже, є конкретний матеріал для концептуальних узагальнень про роль та місце інтелігенції в національно-визвольному русі Західного регіону України новітньої доби.

Тому в контексті національно-культурних та політичних процесів сьогодення вихід у світ праці „Листування Степана Томашівського з Іваном Крип'якевичем (лютий 1906 — червень 1930 рр.)“ (Львів, 2015) — значна наукова подія. Поява такої фундаментальної праці — це результат кропіткої і сумлінної праці вчених-дослідників Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, зокрема упорядника, автора вступної статті, приміток та коментарів Надії Халак.

У виданні репрезентовано епістолярний спадок С. Томашівського та І. Крип'якевича, що зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові та відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Таким чином, це справді досі малознаний і невивчений скарб — 46 епістолярних документів, з яких 34 листи Степана Томашівського до Івана Крип'якевича і 12 від адресата.

Хронологічні рамки листування охоплюють лютий 1906 — червень 1930 рр., які поділено на: 1) передвоєнну добу: праця вчених у Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові; 2) 1922—1924 рр. (Томашівський — в еміграції в Берліні, Крип'якевич — у Львові): вчені були стурбовані і вели активний письмовий діалог про причини поразки визвольних змагань початку XX ст., актуальну політику, становище українців Галичини в умовах чужої держави; 3) 1925 р. (місця проживання ті самі): історики активно обговорювали і підготували заснування двотижневика „Політика“ у Львові — часопису консервативного спрямування; 4) 1927—1930 рр. (Томашівський — у Кракові, Крип'якевич — у Жовкві): продовження наукової співпраці.

У запропонованих джерелах детально відображено тісну співпрацю галицьких інтелектуалів-державників С. Томашівського та І. Крип'якевича. Неможливість безпосереднього спілкування змушувала їх обох писати великі за обсягом та інфор-

мативні за змістом листи, у яких обговорювались усі деталі їхньої співпраці.

Книжка містить ґрунтовну передмову Надії Халак. Доповнює видання „Археографічна передмова“ Наталії Кіт. Перевагою видання є відповідний науково-довідковий апарат, докладні коментарі доповнюють передмову, вводячи листування у загальне тло наукового та суспільно-політичного життя на західноукраїнських землях у першій третині XX ст. У коментарях подано короткі біографічні довідки діячів національно-визвольного руху, зокрема В'ячеслава Липинського, Костя Левицького, Зенона Кузеля, Богдана Лепкого, Володимира Бачинського, Осипа Назарука, Івана Німчука, Василя Панейка, Володимира Старосольського, Володимира Целевича, Михайла Галуцінського, Омеляна

Терлецького, Кирила Студинського, Василя Щурата та інших. І що дуже важливо, низка коментарів висвітлює співпрацю науковців і громадсько-політичних діячів із С. Томашівським та І. Крип'якевичем. Саме завдяки коментареві дізнаємось про наукові контакти С. Томашівського із В. Липинським, які автор датує ще довоєнним періодом на підставі архівних джерел. У сучасній історіографії була оприлюднена думка про те, що Томашівський познайомився з В. Липинським, імовірно, у Берліні 1921 р.¹ Деталізовано обставини співпраці Б. Лепкого із виданням „Літопис...“ у Німеччині, редактором якого був С. Томашівський.

Багато уваги присвячено обставинам української політики в Галичині міжвоєнного періоду і ролі у ній С. Томашівського та І. Крип'якевича, а також політичним поглядам учених.

Ілюстративний матеріал органічно доповнює і дещо візуалізує працю, вміщено чимало маловідомих і неопублікованих фотографій, в тому числі із приватних архівів. Книжку доповнює іменний покажчик. Усі зазначені складові якісно вирізняють дане видання з-поміж такого роду наукових видань.

Підсумовуючи, можна з упевненістю стверджувати, що праця цікава для читача не лише своєю пізнавальною цінністю, вона висвітлює взаємини українських істориків С. Томашівського та І. Крип'якевича; у ній, зокрема на основі запропонованого епістолярію, уважний читач має змогу ознайомитися з поглядами учених на проблеми розвитку української історичної науки, діяльність НТШ та видання українських фахових видань, котрі об'єднали б інтелектуалів, здатних провадити органічну працю в різних ділянках культурного й суспільно-економічного життя регіону, що надзвичайно важливо для наших сучасників.

Руслана ТРУБА

¹ Див.: Бережная Л. „Украинский треугольник“ Степана Томашивского (1875—1930), или об особенностях „воображаемой географии“ начала XX века“ // *Ab imperio*.— 2007.— № 4.— С. 177.

Степан Гелей. Церква Воскресіння Христового в Бабухові.— Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2015.— 592 с.; 551 іл.

Історія парафій становить одну із важливих складових мікроісторичних студій. У перекладі з грецької слово „парафія” означає „біля дому” („πύρι” — „біля”; „οἶκος” — „дім”), мається на увазі об’єднання спільноти вірян навколо храму. Осердям дослідження професора Степана Гелей постає церква Воскресіння Христового, яка була і досі є центром громади села Бабухів (Рогатинський р-н Івано-Франківської обл.), з якого походить автор дослідження. В монографії представлено історію церковної парафії с. Бабухова від XV ст. до сьогодення у ширшому історико-церковному контексті, „на основі загальної історії Української церкви” (С. 7). Книжка складається з передмови, десяти розділів та науково-довідкового апарату (іменний і географічний покажчики, короткий словник церковних термінів). Насамперед варто відзначити джерельну базу дослідження — матеріали з Центрального державного історичного архіву України у Львові, Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького, відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, а також значної кількості етнографічного матеріалу, усних переказів, спогадів тощо.

У перших двох розділах здійснено спроби реконструкції церковно-парафіального життя Бабухова у XV—XVIII ст. Для цього періоду такі відомості вкрай фрагментарні, що зумовлено незначною кількістю джерельних матеріалів. Хоча, за віднайденню автором інформацією, одна із перших письмових згадок про парафію у Бабухові належить до 1630 р. (згадано про бабухівську церкву у дарчому записі на рукописній книзі — С. 13). Для періоду XVII ст. більше нічого невідомо про церкву у Бабухові. Хоча, наприклад, згадано про храм Воскресіння Христового Бабухова в недовідкованому реєстрі духовенства, церков і монастирів Львівської єпархії за владичства Йосифа Шумлянського (1667—1708). Історія парафії XVIII ст. представлена переважно за матеріалами візитацій 1730—1740-х та 1760-х рр. Зокрема, публікуються тексти візитації як мовою оригіналу, так і в перекладі українською. За даними візитації 1740 р., до парафії в Бабухові належало 40 осіб (С. 49). У той час парохом села був „старий” Яків Мединський, а з 1752 р. — Леонтій Новаківський (С. 50—51). Детальні описи церковного майна подано у візитації 1760 р., яку автор також публікує у монографії. Це описи церкви і дзвіниці, церковного начиння і церковних книг, образів, земельних угідь, плебанії священика тощо. Загалом існувала невелика парафіяльна церква із необхідним церковним начинням і комплексом богослужбових книг, що давало можливість провадити повноцінне богослужбове життя. Привертає увагу наявність у церкві напрестольного Євангелія віленського друку 1585 р. (С. 57). Не було на парафії в той час школи і братства (С. 52—60). Крім того, варто зазначити, що парафія існувала

як дочірня, тобто парафією завідував настоятель церкви у Вербилівцях.

У наступних трьох розділах представлена інституційна історія парафії у XIX ст. З того часу збереглося більше джерел і відповідно вдалося повніше представити історію церковного життя села Бабухів. Базовим матеріалом є детальні інвентарні описи церковного майна за 1803, 1821, 1846 та 1885 рр. Впродовж XIX ст. церква Бабухова залишалась дочірньою парафією села Вербилівці та входила до складу Рогатинського деканату Львівської єпархії Галицької греко-католицької митрополії.

У четвертому розділі, „Соціальний статус та матеріальне становище Церкви у XIX столітті”, аналізується матеріальне забезпечення парафії села Бабухова в контексті соціально-економічного становища Греко-католицької церкви в Галичині XIX ст. Зокрема, існувало три основні джерела доходів духовенства: державна платня, доходи від церковного земельного володіння та від церковних треб (С. 101). Опубліковано матеріали про доходи парафії за 1831—1846 рр. (С. 113), а також відомості про внески і заборгованості до фонду вдів і сиріт священиками Рогатинського деканату за 1865—1868 рр., у тому числі і Бабухова (С. 121—127). На основі шематизмів вдалося встановити, що з 1800 по 1928 р. на парафії служило 10 священиків (С. 92).

У п’ятому розділі розглядається освітня формація священнослужителів XIX — початку XX ст. Подано відомості про 30 „завідателів та сотрудинок” Вербилівської парафії, дочірніми якої були церкви у Бабухові та Залужжі: час і місце народження, середню і богословську освіту, час хіротонії, період пастирського служіння на парафії, сімейний стан та походження дружини священика (С. 166—169). Найдовше, впродовж 43 років, пастирське служіння в трьох селах (Вербилівці, Бабухів, Залужжя) провадив Антон Медведський (1845—1888), який чимало спричинився до активізації парафіального життя Бабухова (С. 303).

Релігійна обрядовість села Бабухова у XX ст. представлена в обширному шостому розділі (С. 180—272). Зокрема, описано традиції різдвяного та великоднього циклів святкування, а також Зелених свят. Різноманітний етнографічний матеріал (перекази старожилів, спогади автора книжки) супроводжується ілюстраціями — фотографіями як сучасними, так і давніми. Особливо представлена і весільна обрядовість — тексти пісень, народні звичаї, численні фотографії подружніх пар першої половини XX ст. тощо.

У сьомому та восьмому розділах розглянуто історію парафії у XX ст. Загалом наприкінці XIX — першій третині XX ст. кількість парафіян збільшувалась — від 682 осіб у 1882 р. до 1342 у 1935/1936 рр. (С. 285—291). Оскільки у Вербилівцях парафіян було менше, ніж у дочірній парафії у Бабухові, тому парафіяни клопотали про від’єднання

від Вербилівців та утворення окремої церковної громади. Автор монографії детально описує процес утворення окремої громади у Бабухові в 1929 р. (С. 344—355).

Історія парафії у Бабухові першої половини ХХ ст. представлена здебільшого крізь призму життя та діяльності настоятелів церкви Воскресіння Христового. Отець Степан Городецький, який був певний час маршалком Галицького сейму, провадив активну пастирську та громадську діяльність. Він був одним із ініціаторів створення читальні, братства молоді в селі тощо (С. 305—323). Опубліковано матеріали про церковний комітет початку 1920-х рр. (С. 322). У 1932—1933 рр. за отця Івана Щербанюка було збудовано нову церкву, яка збереглася до сьогодні (С. 330). Виходцем з с. Бабухова був і отець Степан Хабурський — січовий стрілець, настоятель парафій у галицьких селах у 1930-х рр. Після Другої світової війни він емігрував спочатку в Австрію, пізніше — у Францію, а 1950 р. — у Канаду (С. 276—282).

З церковно-парафіального життя другої половини ХХ ст. збереглися протоколи зборів релігійної громади, які аналізує автор дослідження. З 1940 по 1990 р. на парафії було 12 священників. Подано відомості про керівні органи парафії 1970-х рр., списки дяків за 1940—1980-ті рр., прізвища церковного кліру — старших братів, паламарів, скарбників (С. 368—408). Історія парафії в роки незалежності описується в дев'ятому розділі. За станом на 2002 р. до греко-католицької церковної громади в Бабухові належало майже 900 осіб (С. 443). Зазначено про проведені ремонти та придбане церковне начиння впродовж 1990—2000-х рр. Публікуються списки з прізвищами активу громади за той час: старші

брати і його помічники, старші сестриці, скарбники та паламарі.

„Пам'ять” — назва останнього розділу книжки. Насамперед автор розповідає про культ предків — традиції похоронної обрядовості в селі. Описав детально описує наявні навколо церкви цвинтарі (автор умовно виділяє шість кладовищ). До „меморіального простору” належать: хрести (з нагоди скасування панщини та 1000-ліття хрещення Руси-України), стрілецька могила, урочище „Ключ”, пам'ятний знак на місці кривки районного проводу ОУН—УПА, пам'ятник загиблим у Другій світовій війні (1975). Науково-довідковий апарат книжки становлять Іменний та Географічний покажчики, а також словник церковної термінології, який містить понад 650 гасел.

Незважаючи на те, що автор книжки використав чимало джерельного матеріалу, здебільшого з архівних зібрань Львова, проте, на жаль, не було опрацьовано метричні книги Бабухівської парафії, на основі яких можна було б проаналізувати інформацію про тогочасних парафіян (особливості поширення певних імен на парафії, шлюбний вік, вік смерті тощо). Також не залучено даних з Йосифінської та Францисканської метрик, в яких зазвичай подано описи церковних землеволодінь. Варто зазначити, що опубліковано джерела не лише з історії парафії Бабухова, але і церковних громад Рогатинського деканату. Загалом книжка є одним із прикладів інституційної історії невеликої церковної парафії Галичини від ранньомодерного часу і до сьогодні, спробою представити тяглість церковно-парафіального життя Бабухова на тлі історії християнства на галицьких землях.

Іван АЛЬМЕС

Роман Яремійчук. Минуле не зникає (газетно-журнальні публікації).— Львів: Центр Європи, 2015.— 520 с.

Роман Яремійчук — відомий вчений у галузі буріння та збільшення припливів із глибоких свердловин для видобування нафти і газу. Тривалий та багатий досвід автора в практичній, адміністративній, освітній, науковій сферах діяльності, знайомство з визначними людьми, вивчення досвіду зарубіжних країн дали можливість підготувати оригінальне і цікаве видання, в якому вміщено за хронологічним порядком статті автора і про автора, опубліковані у газетах та журналах Києва, Львова, Івано-Франківська, Одеси, Донецька, Сімферополя, Керчі. Ці публікації висвітлюють стан і проблеми нафтогазовидобутку в Україні здебільшого в її Західному та Південному нафтогазоносних регіонах, із часу максимального видобутку в 1960—1970-ті роки і дотепер — повного знищення геології, а разом із нею власного видобутку нафти і газу всіма урядами України.

Саме в 1960—1970-х рр. завдяки успішному впровадженню нової бурової техніки, яку впроваджував і Р. Яремійчук у західній частині України, виконувались величезні обсяги бурових робіт, а свердловина Шевченкове-1 досягла глибини 7522 м. Цей рекорд досі не перебито. В ті часи газ Західної України подавався до м. Києва, Москви, Ленінграда (нині — Сакт-Петербург), Мінська і ніхто за

це не брав оплати. Про це слід пам'ятати і постійно нагадувати.

Як керівник відділу Всесоюзного науково-дослідного інституту з бурової техніки, автор працював над впровадженням нової техніки (нових типів турбобурів, електробурів, обладнання низу бурових колон) у нафтовидобувних підприємствах Західної України — в Бориславі, Долині, Надвірній. Саме тоді, в 1970—1980-ті рр., тут і був створений, за словом автора, „буровий полігон”. На Прикарпатті працювали найкращі в усьому СРСР керівники, спеціалісти, інженери, бурові майстри і працівники робітничих професій (бурильники та їхні помічники), що були неперевершеними майстрами своєї справи, які вахтовим методом працювали в Сибіру. Саме вони — вахтовики Івано-Франківського УБР, досягли проходження свердловин у 1000000 м на рік на нафтових площах у районі Нижньо-Вартівська, а спеціалісти Західукреології склали спеціально створену Українську нафтогазорозвідувальну експедицію в районі Уренгою і пробурили найглибшу на тоді в Сибіру параметричну свердловину заглибшки понад 4500 м, відкрили чотири родовища газоконденсату в новій ачимовській товщі на великих глибинах. На запитання „хто освоював Уренгой?” відповів „українці і катерпілери (потуж-

ні американські бульдозери)“. Невже і про це забули росіяни й українці також?!

У дальших публікаціях Р. Яремійчука висвітлено його бачення розвитку нафтогазової справи на теренах Західної України з погляду проректора з наукової роботи Івано-Франківського інституту нафти і газу. Тут також подано інформацію і роздуми автора про вчених цього вишу і про зв'язок із виробництвом та ін., а з часу створення Української держави в 1991 р.— роздуми про майбутнє освіти, про спеціалізацію інституту, про нові спеціальності, про підготовку бакалаврів, інженерів, магістрів. Тут міститься також цікава інформація про заснування і початок діяльності Української нафтогазової академії (УНГА), в 1993 р., заступником керівника якої був Роман Яремійчук.

1990-ті роки для автора пройшли в роздумах на тему „чи буде Україна зі своєю нафтою і газом?”. Це питання нині також актуальне. Але вже тоді автор дав відповідь — буде, якщо звільнити нафтову і газову промисловість на певний час від сплати податків, створити сприятливі умови для надходжень в геологорозвідувальну галузь та нафтогазову індустрію національного й іноземного капіталу. На жаль, цього не відбулося.

Низку публікацій присвячено підготовці студентів у Криму, про потребу українського викладання предметів, про освоєння шельфів. Роман Яремійчук здійснив це дослідження, працюючи деканом спільного факультету нафтогазових технологій Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу і Національної академії природоохоронного і курортного будівництва в м. Сімферополі. Критикується сучасний стан університетської освіти, недостатність коштів, особливо на наукові дослідження, на підготовку і видання наукових праць, на оснащення лабораторій. Він високо оцінив вуглеводневі ресурси Чорного та Азовського морів.

Окремий розділ присвячено книжкам, які автор підготував самостійно або як головний співавтор із питань буріння і освоєння свердловин (50 книжок та понад 300 статей), а також кілька спеціалізованих словників (Англо-український нафтогазовий словник, Англо-руський/русько-английський словарь енциклопедии нефтегазовых технологий). Автор справедливо відзначає, що сьогодні вже ніхто не зможе сказати, що Україна не має своєї фахової технічної термінології у нафтогазовій справі.

У книжці автор також згадує про своє рідне село Зібранівку на Снятинщині Івано-Франківської обл., про своє навчання, односельців, учителів і товаришів.

Важливі роздуми автора про вищу технічну освіту в Україні. Він відзначає деякі особливості нових вимог до об'єднання низки дисциплін у бакалавратах, потребу набуття фахових знань, оновлення навчальної та лабораторної бази, зменшення навантаження на викладачів, участь вишів у працевлаштуванні випускників. Звернено увагу на навчальні та виробничі практики студентів, які не проводяться з низки причин, як у вишах, так і у виробничих і наукових організаціях.

У завершальних розділах книжки на прикладі Західного регіону України автор дає рекомендації щодо збільшення нафтогазовидобутку та освоєння нетрадиційних джерел енергії (вітрова, газотермальна енергетика).

Книжка Романа Яремійчука „Минуле не зникає“ буде цікавою для спеціалістів геологорозвідувальників, буровиків, видобувників нафти і газу, викладачів і студентів, веде нас шляхом славної історії не тільки нафтогазовидобутку, але і розвитку науки і навчальної справи, знайомств із видатними людьми цього періоду.

Юрій КРУПСЬКИЙ

Кореляції між клінічною і клітинною кардіологією (клініко-ультраструктурні дослідження): монографія / Ю. Г. Кияк, О. Ю. Барнетт, В. І. Ковалишин, Г. Ю. Кияк. — Львів: Кварт, 2012. — 160 с., 127 електронних мікрофотографій, 8 електрокардіограм, 3 рис., 1 табл.

Запропонована увазі читачів монографія написана на суміжжі двох наук — кардіології і клітинної патології, яка почала інтенсивно розвиватися.

Знання клінічної кардіології і досвід фундаментальних досліджень є підґрунтям для зародження нового напрямку — клінічної клітинної кардіології. Вона має низку переваг лише над клінічними чи експериментальними дослідженнями, бо розкриває початкові зміни і послідовність процесів, що призводять до виникнення хвороби у людини.

Особливо це важливо при таких поширених захворюваннях, як ІХС, ураження серця при артеріальній гіпертензії та цукровому діабеті 2-го типу і серцевій недостатності, які більш ніж на 50 відсотків визначають тривалість життя людини.

Спектр започаткованих і розкритих у монографії проблем дуже широкий і багатогранний завдяки електронній мікроскопії — „золотому стандарту“ для пізнання клітинних механізмів розвитку більшої частини хвороб. Як відомо, візуальні зміни, що відбуваються на субклітинному рівні при тому чи іншому захворюванні, дають більше нової інформації, ніж узагальнені лабораторні чи функціональні показники, які переважно не є досить специфічними.

Автори використали сучасні клінічні та функціональні методи дослідження серцево-судинної системи у зіставленні з результатами електронно-мікроскопічного дослідження під час операційних біопсій та експрес-некропсій міокарда, які за інформативністю прирівнюються до біопсій. Комп-

лексний підхід до розпізнавання патоморфологічних і патофізіологічних процесів, що відбуваються на клітинному рівні у різних ділянках міокарда при коморбідних станах, увінчався винаходами, новими теоріями і гіпотезами, які допомагають обрати оптимальний підхід до лікування і профілактики серцевих недуг.

Монографія не має аналогів у світі за зіставленням клінічних ознак ураження серця і клітинними змінами в ньому. Її написано фахово, доступно, цікаво. Книжка містить інтерпретацію 127 електронних мікрофотографій високої якості та інформативності. У ній розкрито низку актуальних питань щодо механізмів зародження кристалів холестерину, без яких немає атеросклерозу, патогенезу варіантної стенокардії, специфічності клітинних змін при ішемічних, гіпертензивних, діабетичних і токсичних кардіоміопатіях, а також причин виникнення гострої та хронічної серцевої

недостатності. Вперше з'ясовано, що гібернація міокарда належить до загальнобіологічного явища, а не тільки до „нового ішемічного синдрому“, в основі якої є ураження мітохондрій і вуглеводна дистрофія кардіоміоцитів. Розкрито нюанси гібернації, тривалість життя гібернованих міоцитів при серцево-судинних захворюваннях і в різних ділянках лівого шлуночка при інфаркті та механізми їх загибелі, зокрема через апоптоз або вторинний некроз, що призводить до розвитку серцевої недостатності.

Без сумніву, вихід цієї книжки буде добрим стимулом для подальшого розвитку клітинної кардіології як науки і допоможе як молодим лікарям, так і досвідченим кардіологам і патологам знайти пояснення низки скарг і симптомів, спрямує їх на пошук нових підходів до лікування та профілактики найпоширеніших захворювань серця і судин.

Дмитро ЗЕРБИНО

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗІУМИ, АКАДЕМІЇ

12 листопада 2015 р. відбулося засідання Комісії тіловиховання і спорту ім. І. Боберського НТШ, присвячене 90-й річниці від заснування руханково-спортивного товариства „Луг“. У засіданні комісії взяли участь члени НТШ, викладачі кафедри олімпійської освіти, кафедри спортивних та рекреаційних ігор, кафедри хореографії та мистецтвознавства Львівського державного університету фізичної культури; завідувач кафедри української преси факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, проф. Степан Кость; онук провідного діяча тіловиховання Петра Франка — Петро Галушак, спортивний журналіст Іван Яремко. Із науковими доповідями виступили члени Комісії тіловиховання і спорту ім. І. Боберського: Ярослав Тимчак („Українське руханкове товариство „Луг“: продовження січової традиції“), Олександр Паук („Становлення і розвиток руханково-спортивного товариства „Луг“ у Галичині (за матеріалами часопису „Вісти з Лугу“)“), Андрій Сова („Символіка товариства „Луг“ у Галичині“) та Степан Кость (преса товариства „Луг“: ідеї, проблеми). Участь в обговоренні доповідей взяли Д. Білий, П. Галушак, В. Джунь, С. Кость, В. Левків, Л. Мазур, О. Паук, А. Сова, Я. Тимчак та І. Яремко.

26 листопада 2015 року у Львівському відділенні Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (Львів, вул. Винниченка, 24) відбулося засідання-семінар „Уманська різанина чи уманська перемога 1768?: „дві сторони“ чотирьох історичних пам'ятей“. Співорганізаторами заходу виступили: Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін НТШ, Науково-дослідний інститут козацтва, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Основний доповідач — Тарас Чухліб, модератор Андрій Гречило. Основна дискусія розгорталася навколо питання доцільності встановлення 21 листопада пам'ятника козацько-гайдамацьким ватажкам Максимі Залізняку та Івану Гонті в м. Умані на Черкащині.

Андрій СОВА

16 грудня 2015 р. Історична комісія НТШ спільно з Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича та Львівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України провела сьому наукову конференцію пам'яті дійсного члена НТШ Володимира Вуйцика — „Культурна спадщина західноукраїнського регіону 2015“. У ній взяло участь 13 доповідачів із музейних і наукових інституцій Львова та Острога. Доповіді охопили широке коло проблем історії культури Західної України від ранньомодерної доби до другої половини ХХ ст. Мистецький аналіз фрагментів молитовного ряду другої чверти ХХІ ст. з Успенської церкви у Кліцку Городоцького р-ну Львівської обл. здійснив Володимир Александрович. Віктор Мельник розповів про епістилій монастирської печерної церкви в Розгірчу. Львівський „майовий стовп“ зламу ХХІ—ХХІІ ст. привернув дослідницьку увагу Юрія Дибби. Скульптурне оздоблення фасадів церкви св. Андрія бернардинського монастиря у Львові описав Володимир Жишківич. Аліна Мулик проаналізувала ікону Спаса на престолі з шістьма ангелами з церкви Собору Івана Предтечі в с. Волоща Дрогобицького р-ну, яка нині зберігається в Музеї сакрального мистецтва Львівської митрополії УГКЦ ім. о. А. Петрушевича, натомість Андрій Лінінський — ікону Вовночнення з однієї із церков у Грушеві на Дрогобиччині, яка міститься у тому самому музеї. Роксолана Косів визначила мистецьку цінність ікони Страстей Христових 1675 р. з церкви св. Миколая у Кам'янці-Бузькій в контексті тогочасного іконопису. Датовані ікони на Археологічно-бібліографічний виставці Ставропігійського інституту у Львові 1888—1889 рр. стали об'єктом розгляду Ольги Гордої-Цибко.

Микола Бендюк представив результати реставрації ікони Покрову Богородиці з колекції Державного історико-культурного заповідника м. Острога. Про пошуки „Майстра Пінзеля” розповів Борис Шенгера. Життя та професійну діяльність львівського друкаря Павла Юзефа Гольчевського у світлі його заповіту 1751 р. відтворив Андрій Фелонюк. Юрій Мердхус прокоментував маловідому гравюру Івана Филиповича, присвячену коронації чудотворної ікони Богородиці львівського домініканського монастиря. Мистецькі пам'ятки Львова в екслібрисі представила Лариса Купчинська. Матеріали конференції заплановано опублікувати у науковому збірнику.

Андрій ФЕЛОНЮК

23 грудня 2015 р. в актовій залі Львівського державного університету фізичної культури відбулася урочистість з нагоди відзначення 150-річчя від народження видатного релігійного, культурно-просвітницького та державного діяча, лідера і морального авторитету українців на західноукраїнських землях першої половини ХХ ст., митрополита Андрея Шептицького. Нагадаємо, що рішенням Львівської обласної ради 2015 рік було проголошено Роком Андрея Шептицького на Львівщині.

Митрополит Андрей, знаний в українській спільноті меценат і опікун української культури й освіти, суттєво вплинув і на розвиток українського гімнастично-руханкового і спортивного руху через організаційну та фінансову підтримку таких молодіжних організацій і товариств, як „Сокіл”, „Пласт”, „Луг”, „Плай”, „Степ”, КАУМ „Орли”, УСК „Сян”, „Тур” та ін. Наймасштабніші громадські і спортивні заходи українців Галичини у міжвоєнний період, зокрема, „Свято молоді „Рідної школи” (1930), „Українська молодь Христові” (1933) та ін., не обходилися без підтримки й участі митрополита Андрея.

Урочистість організували представники кафедри олімпійської освіти університету, Комісії тіловиховання і спорту ім. І. Боберського НТШ за підтримки Львівського обласного будинку вчителя. У заході, крім студентів і викладачів університету, взяли участь представники УПТ „Рідна школа”, УСО „Пласт”, „КЛК”, учителі фізичного виховання районів Львівської обл. та Львова. Серед почесних гостей — Леся Чабан із дому Боберських та онук провідного діяча тіловиховання Петра Франка — Петро Галушак.

Під час урочистостей оголошено наукові доповіді: Валентина Мороза („Андрей Шептицький — постать в українській історії”), Ярослава Тимчака („Митрополит Андрей: пастирська опіка українських молодіжних гімнастично-руханкових і спортивних товариств”) та Андрія Сиви („Шептицький і Боберський: співпраця Батька українського тіловиховання з митрополитом Андреем”).

Зворушливим моментом урочистості став перегляд документального фільму 1930 р. „Свято молоді „Рідної школи”. Унікальні кадри кінохроніки зафіксували подію, яка відбулася 1 червня 1930 р. на площі „Сокола-Батька” у Львові: табір молоді, почесний похід представників українських дитячих садків, шкіл, семінарій та гімназій, показові масові гімнастично-руханкові забави та вправи. У цьому святі взяли участь понад 10 тис. молоді зі Львова, Золочева, Коломиї, Рогатина, Самбора, Станиславова, Стрия, Чорткова та ін. міст Галичини. У кадрах хроніки — митрополит Андрей як учасник цієї події.

В обговоренні взяли участь спортивні журналісти і знавці львівського спорту Іван Яремко та Олександр Паук, активний діяч УПТ „Рідна школа” Петро Пітила, викладачі ЛДУФК та представники громадських організацій Львова.

Андрій СОВА, Ярослав ТИМЧАК

9—10 березня 2016 р. у Львові відбулися VI Ісаєвичівські наукові читання, організаторами яких були Західний науковий центр НАН України і МОН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Український католицький університет, Наукове товариство імені Шевченка. Цьогоріч їх присвячено головній науковій проблематиці академіка НАН України Ярослава Ісаєвича (07. 03. 1936 — 24. 06. 2010) — книгодрукуванню і видавничій справі в соціокультурних і державотворчих процесах в Україні. На пленарному засіданні заслухано доповіді Миколи Литвина, Віри Фрис, Володимира Пришляка, в яких розкрито життєвий шлях та наукові зацікавлення вченого-енциклопедиста.

У рамках Читань організовано міждисциплінарний семінар „Граматики Адельфотес як історико-культурний феномен (до 425-річчя з дня публікації)”, на якому виступили відомі львівські філософи, літературознавці, культурологи Іван Паславський, Андрій Ясіновський, Світлана Полюга, Роман Голик, Ярослава Мельник, Уляна Головач, Дарія Сироїд.

На першій секції за участю археологів та медієвістів Володимира Петегирича, Миколи Бандрівського, Леонтія Войтовича, Ярослава Книша та інших розглянуто дискусійні проблеми літопису Галицько-Волинської держави, історико-мистецькі процеси на західних землях України у добу Середньовіччя. На другій секції за участю мовознавців та літературознавців проаналізовано мовознавчі дослідження українських стародруків (Наталія Багнюк), граматики української мови XVI—XIX століть (Ольга Заневич), мовознавче підґрунтя Конституції Пилипа Орлика 1710 р. (Юрій Осінчук), літературно-культурне життя на західних землях України у XIX—XXI ст. (Микола Ільницький, Петро Шкраб'юк, Наталія Ощипок, Віктор Мартинюк, Данило Ільницький, Тимофій Гаврилів, Ольга Белявцева).

На третій секції розглянуто книговидавничу діяльність Товариства „Просвіта” (Володимир Пашук), Союзу визволення України (Іван Патер), українських партій в Другій Речі Посполитій (Ігор Соляр), підпільних організацій України 60—80-х рр. ХХ ст. (Юрій Зайцев), суспільно-культурних товариств депортованих українців міста Львова (Юлія Павлів); проаналізовано внесок львівських вчених у підготовку 25-томного видання творів Івана Франка (Олександр Луцький), висвітлення українського Визвольного руху періоду Другої світової війни в шкільних підручниках та посібниках (Олексій Попович), проблему лемків-русинів у російському науковому дискурсі (Ігор Любчик); узагальнено тематику публікацій газети „Русский вестник” — пресового органу Російського культурного центру ім. О. Пушкіна у Львові (Павло Артимишин).

Вчені відзначили потребу упорядкування книги спогадів про Я. Ісаєвича, багаторічного директора Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, одного з ініціаторів відновлення НТШ у Незалежній Україні.

Микола ЛИТВИН

ЗМІСТ

Відозви. Заяви

- Звернення Загальних звітних зборів Наукового товариства ім. Шевченка до наукової спільноти України щодо її ролі в духовно-інтелектуальному забезпеченні державотворчого процесу за умов гібридної війни з Росією 1
- Заява Наукового товариства ім. Шевченка з приводу проєкту Закону України „Про Державний бюджет на 2016 рік”..... 2

Україна в умовах військової агресії

- Білоруси в зоні АТО.— Інтерв'ю **Сергія Лащенка** 3
- Декомунізація як інструмент.— **Сергій Рябенко** 4

З поточного життя НТШ

- Загальні звітні збори Наукового товариства ім. Шевченка в Україні.— **Грига Касьяненко** 7
- Засідання Ради Наукового товариства ім. Шевченка.— **Галина Вусик** 10
- Діяльність Наукового товариства ім. Шевченка в Америці.— **Василь Лопух** 12
- XXXVI наукова Шевченківська конференція.— **Василь Лопух** 12
- Нові члени Наукового товариства ім. Шевченка в Америці 13
- 80-річчя академіка Миколи Мушинки.— **Наталія Ребрик** 14
- Привітання Миколі Мушинці 16

Статті та повідомлення

- Перший систематизований аналіз історіософії Михайла Грушевського.— **Степан Гелей** 17
- Більшовицький погром наукових історичних установ Михайла Грушевського наприкінці 20-х років XX ст.— **Ярослав Малик** 26
- Галицькі ювілеї Михайла Грушевського.— **Віталій Тельвак** 31
- Львівські мистецькі збірки Михайла Грушевського: штрихи до реконструкції.— **Світлана Панькова** 37
- Мирон Кордуба — життя і творчість (До 140-ї річниці від народження).— **Олег Піх** 43
- Іван Крип'якевич як історик, бібліофіл, громадсько-політичний діяч.— **Микола Литвин, Тамара Литвин** 47
- Олександр Кониський — публіцист-ідеолог львівської „Правди” (До 180-річчя від народження).— **Ігор Гирич** 52
- Видатний меценат української культури (До 180-річчя від народження Василя Симиренка).— **Петро Вольвач** 56
- Іван Боберський: біля джерел української тіловиховної і спортової традиції.— **Андрій Сова, Ярослав Тимчак** 61
- Антін Петрушевич (3 нагоди 195-річчя).— **Ярослав Книш** 65
- Коли говорять гармати — музи не мовчать: рецепт життя від Генрика Бека. *Ad futurum rei memoriam!*— **Оксана Заячківська** 67
- Академік Микола Мушинка на полі межової етнології.— **Михайло Чорнопиский** 69

З архівної полиці

- Оцінка Мирона Кордуби науково-дослідної та громадсько-культурної діяльності Івана Шпитковського, писана 22 квітня 1947 р.— **О. К.** 75

Забуті імена в українській науці та культурі

- Дарія Глібовицька.— **О. Антонович** 78

Наші славні НТШівські ювіляри

- Володимир Панасюк.— **Зиновій Назарчук, Григорій Никифорчин** 82
- Олександр Кіцера.— **Оксана Заячківська** 83
- Зиновія Служинська.— **Ярослав Ганіткевич, Леся Матешук-Вацеба** 84

Огляди нових книжок, рецензії

- Микола Невидайло. Людина людині — вовк.— Ужгород: Графіка, 2014.— 83 с.— **Левко Воловець** 87
- Леонтій Войтович. Галич у політичному житті Європи XI—XIV століть.— Львів: ПП „Ліана-М”, 2015.— 476 с.— **О. К.** 88
- Книга книг Наукового товариства імені Шевченка.— **Олег Шаблій** 90
- Олег Шаблій. У пошуках краси: тривоги і розради.— Львів, 2015.— 304 с. (+ 2 кол. вклейки.— 40 с.).— **Не-рецензент** 92
- Листування Степана Томашицького з Іваном Крип'якевичем (лютий 1906 — червень 1930 рр.) / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Львівське відділення; Упоряд. Н. Халак.— Львів, 2015.— 156 с.— (Львівські історичні праці. Джерела.— Вип. 5).— **Руслана Труба** 94
- Степан Гелей. Церква Воскресіння Христового в Бабухові.— Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2015.— 592 с.; 551 іл.— **Іван Альмес** 95
- Роман Яремійчук. Минуле не зникає (газетно-журнальні публікації).— Львів: Центр Європи, 2015.— 520 с.— **Юрій Крупський** 96
- Кореляції між клінічною і клітинною кардіологією (клініко-ультраструктурні дослідження): монографія / Ю. Г. Кляк, О. Ю. Барнетт, В. І. Ковалишин, Г. Ю. Кляк.— Львів: Кварт, 2012.— 160 с., 127 електронних мікрофотографій, 8 електрокардіограм, 3 рис., 1 табл.— **Дмитро Зербіно** 97

Конференції, симпозіуми, академії

- Хроніка наукових і громадсько-культурних подій: **Андрій Сова, Андрій Фелонюк, Ярослав Тимчак, Микола Литвин** 98

„ВІСНИК НТШ”

Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. Інформує про життя Товариства в Україні та діаспорі. Популяризує здобутки незалежної української науки. Змагає до відновлення історичної пам'яті, акумульованої в творчості національної еліти минулих поколінь. Виступає речником духовного відродження Галичини та усієї України, розбудови інтелектуальних сил українського народу в дусі традиції, яка плекалася в Товаристві упродовж XIX і XX століть.

Часопис засновано в березні 1991 р.

Реєстраційне свідоцтво:

ЛВ № 089 від 28 лютого 1994 р.

Відповідальний редактор:

Степан ГЕЛЕЙ

Редакційна колегія:

Борис БІЛИНСЬКИЙ,
Михайло ГЛУШКО,
Юрій ДІБА,
Микола ЖЕЛЕЗНЯК,
Роксоляна ЗОРІВЧАК,
Анатолій КАРАСЬ,
Олег КУПЧИНСЬКИЙ,
Роман КУШНІР,
Микола ЛИТВИН,
Роман ПЛЯЦКО,
Леонід РУДНИЦЬКИЙ,
Ігор СТАСЮК,
Ростислав СТОЙКА,
Олег ШАБЛІЙ

Мовний редактор та коректор:

Олександра САВУЛА

Технічна редакція і оригінал-макет:

Владислав БАРТОШЕВСЬКИЙ

Адреса редакції:

79013, Львів, вул. Ген. Чупринки, 21
Телефони: (032) 237-12-29,
(032) 276-51-55. Факс: (032) 276-04-97
e-mail: ntsh@mail.lviv.ua
ntshoffice@gmail.com
http://www.ntsh.org

Підписано до друку 15.03.2016.
Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 11,62. Тираж 800 прим.
Ціна договірна